

శ్రీః
ల ఘు సి ధ్ధా న్న కౌ ము దీ.

మదుత్పల. కాళిక. వేజ్కటనరసింహాచార్యః

స్వీకయా లఘుటీకయా సహ

సంకళితా.

చెన్నపురి:

‘జావిళ్ల. రామస్వామిశాస్త్రిలు అండ్ సన్స్

ఇత్యుపాహ్యయైః

ప్రకాశితా.

1916.

All Rights Reserved.

శ్రీహయగ్రీవాయ నమః.

ఓం

నమోమునిత్రయాయ

లఘుసిద్ధాంతకౌముదీ.

యేనాక్షరసమామ్నాయ మధిగమ్య మహేశ్వరాత్,
శృత్వం వ్యాకరణం ప్రోక్తం తస్మై పాణినయే నమః.
మేన ధాతా గిరః పుంసాం విమలై శ్శబ్దవారిభిః,
మమ శ్శబ్దానజం భిన్న వైస్మై పాణినయే నమః.
వాక్యకారం పరదుచింభాప్యకారం పతజ్జలిమ్,
పాణినిం సూత్రకారఞ్చ ప్రణతోఽస్మి మునిత్రయమ్.

ఓన్నమః పాణిని కాత్యాయన పతజ్జలిభ్య శ్శబ్ద
విద్యాసమ్ప్రదాయవ్రత కేభ్యో మునిభ్యో
మహద్భ్యో గురుభ్యః.

నత్వా నరస్వతీం దేవీం ¹శుద్ధాం ²గుణ్యాం కరోమ్యహమ్,
³పాణినీయప్రవేశాయ ⁴లఘుసిద్ధాంతకౌముదీమ్.

శ్రీధరపాణినిపరరుచిపఠ్యతీన స్తదఖిలగురువర్యాకా,

నత్వా కాశిక వేంకటవరసింహార్యః కరోమి లఘుతీకామ్.

1 దోషరహితామ్. 2 ప్రశస్తాః గుణాః యస్యాః తామ్-శబ్దవ్యుత్పత్తి
నాదిప్రశస్తగుణవతీ మిత్యర్థః. 3 పాణినినా ప్రోక్తమ్ పాణినీయమ్-మహా
వ్యాకరణమ్, తస్మిన్ బుద్ధేః ప్రవేశార్థమ్. 4 లఘ్వచాసాసిద్ధాంతకౌముదీచ,
మ - గ్రంథసంఖ్యయా స్వల్పా మపి నానాశబ్దసిద్ధాంత ప్రకాశికామిత్యర్థః.

అథ సంజ్ఞా ప్రకరణమ్.

అఇఉణ్. ౧. ఋ౞క్. ౨. ఏఓజ్. ౩. ఐఒచ్. ౪. హః
వరట్. ౫. లణ్. ౬. ఇమజణనమ్. ౭. ఝభఞ్. ౮. ఘఢ.
ఘ. ౯. జబగడదశ్. ౧౦. ఖఫఛఠఢచటతవ్. ౧౧. కషయ్.
౧౨. శషసర్. ౧౩. హల్. ౧౪.

ఇతి 1 మాహేశ్వరాణి సూత్రా 2 ణ్యణాదిసంజ్ఞార్థాని. ఏషా 3 మన్త్యా
4 ఇతః, లఙ్ఘాన్త్రే ౭ కారశ్చ. 5 హకారాదిష్వకారఉచ్చారణార్థః. హల్
వ్యంజనమ్.

== హల స్త్యమ్. ౧-౩-౩. ==

ఉపదేశే ౭ంత్యం హ లి త్స్యత్. 6 ఉపదేశ 7 ఆద్యోచ్చారణమ్.
సూత్రేష్వదృష్టం పదం తిసూత్రాంతరా దనువర్తనీయం సర్వత్ర.

1 మాహేశ్వరా దాగతాని మాహేశ్వరాణి-తాండవనృత్యసమయే శివేన
నవపంచవారం తాడితాయా ఢక్కాయా స్సకాశాదుత్పన్నానీత్యర్థః. 2 అణ్
ఆదిః యాసాంతాః అణావయః, అణాదయశ్చతాః సంజ్ఞాశ్చ అణాదిసం.
జ్ఞాః, తాః అర్థః = ప్రయోజనం యేషాం తాని ఇతివిగ్రహాః. 'అఇఉణ్'
ఇత్యత్ర అకారాదిణకారపర్యంతానాం వర్ణానాం సంతేషేణ సంగ్రహః అణ్,
అణ్ ప్రత్యాహార ఇతియావత్. ఏవమగ్రే ౭పి. ఆదిశబ్దేన ఇణ్, అక్, అచ్,
ఇత్యాదయః గ్రాహ్యాః. ఇణ్ ప్రత్యాహారస్తు లణ్ సూత్రస్థణకారేణైవ గ్రా
హ్యః. ౩ అంతేభవాః అన్త్యాః-సూత్రాన్తస్థాః ణ్, క్, జ్, చ్, ఇత్యాద్య
యః. 4 యస్తీతి ఇతః-ఇత్యన్జ్ఞకాః. 5 హ య వ ఇత్యాదిషు. 6 ఉప=ఆదౌ,
దిశ్యతే=ఉచ్చార్యతే, ఇతి ఉపదేశః. 7 ఆదౌభవాః ఆద్యాః - శివపాణిన్యా
దయః, తైః కృతం డమరుముఖాదిద్వారోచ్చారణం. 8 అష్టధ్వ
యీక్రమేణ పూర్వోక్తా దన్యసూత్రాత్ అనువృత్తింకృత్వా గ్రహీతవ్యమ్.

→ అదర్శనం లోపః. ౧-౧-౬౦ ←

1 ప్రసక్త స్యాదర్శనం లోపసంజ్ఞం స్యాత్.

→ తస్య లోపః. ౧-౩-౯ ←

త న్యేతో లోప స్యాత్. 2 జాదయో ౭ జాద్యర్థాః.

→ ఆది రంత్యేన స హేతా. ౧-౧-౧౭ ←

3 అంత్యే నేతా సహిత ఆది ర్తద్యగానాం స్వస్య చ సంజ్ఞాస్యాత్. యథా-అణితి అ ఇ ఉ వర్ణానాం సంజ్ఞా. ఏవ మచ్ఛాల్ అ లిత్యాదయః. అయ మేవ ప్రత్యాహరః. ఆ త్రేతాం న గ్రహణం; అనునాసిక ఇత్యాదినిష్ఠే శాత్.

→ ఉకాలోఽఙ్గస్వదీర్ఘపుతః. ౧-౨-౨౭ ←

ఉశ్చ ఉః శ్చ ఉః (3) శ్చ వః, 4 వాం 5 కాల ఇవ కాలో యస్య సో చ్ క్రమాత్ హ్రస్వదీర్ఘపుతసంజ్ఞ స్యాత్. స ప్రత్యేక ముదాత్తాది దేన త్రిధా.

→ ఉచ్చైరుదాత్తః. ౧-౨-౨౯ ←

→ సీచ్చై రనుదాత్తః. ౧-౨-౩౦ ←

→ సమాహారః స్వరితః. ౧-౨-౩౧ ←

స 9 నవవిధోఽపి ప్రత్యేక మనునాసికాననునాసికత్వాభ్యాంద్విధా.

1 విద్యమానస్యేత్యర్థః. 2 అఇఉచ్ ఇత్యాదినూత్రేషూక్తాః-జ్, క్, ఇత్యాదయః. 3 సూత్రాంతేభవేన జ్, క్, ఇత్యాదినా. 4 పూర్వోక్తానాం హ్రస్వదీర్ఘపుతానాం త్రయాణా ముకారాణామ్. 5 ఉచ్చారణకాలః. 6 తాలు కంఠాదివర్ణాభివ్యక్తిస్థానానా మూర్ధ్వ భాగేనిష్పన్నః. 7 అచ్ఛదాత్త ఇత్యర్థః. 8 తత్థానానా మధోభాగే నిష్పన్నః. 9 సమాప్రియేతే=సముచ్చయేతే ఉదాత్తానుదాత్తత్వవర్ణధర్మావత్రేతి సమాహారః. 9 హ్రస్వత్వాదిభేదేనచయుక్తః.

→. ముఖనాసికా వచనోఽనునాసికః. ౧-౧-౮. ←

ముఖసహితనాసికయోచ్చార్యమాణో వర్ణోఽనునాసికసంజ్ఞస్యాత్. తదిత్థమ్-అ ఇ ఉ ఋ ఏషాం వర్ణానాం ప్రత్యేక మష్టాదశభేదాః. ౧వర్ణస్య ద్వాదశ; తస్య దీర్ఘాభావాత్. 1 ఏచా మపిద్వాదశ; తేషాం హ్రస్వాభావాత్.

→. 2 తుల్యాస్యప్రయత్నం సవర్ణమ్. ౧-౧-౯. ←

తాల్యాదిస్థాన మాభ్యంతరప్రయత్న శ్చేత్యేత ద్వయం యస్య కియేన తుల్యం 4 త విధి స్సవర్ణసంజ్ఞం స్యాత్.

అ5కుహ 6 విసర్జనీయానాం కంఠః, ఇ7మయశానాం తాలు, ఋ కి టురషాణాం మూర్ధా, (ఋ) 9 తులసానాం దంతాః, ఉ 10 పూ 11 పద్మా నీయానామౌష్ఠే, ఇ మ జ ణనానాం నాసికా చ, 12 ఏదైతోః కంఠతాలు, 13 ఓదౌతోః కంఠోష్ఠమ్, నకారస్యదంతోష్ఠమ్, 14 జిహ్వమూలీయస్య జిహ్వమూలమ్, నాసికాఽనుస్వారస్య.

యతోఽ ద్విధా — ఆభ్యంతరో బాహ్య శ్చ. ఆద్యః పఞ్చధా — 15 స్పృ 16 ష్టేష త్సృ ౧౭ 17 ష్టేష ద్వివృత 18 వివృత 19 సంవృతభేదాత్.

1 ఏచ్ ప్రత్యాహరణానాం ఏ ఓ ఐ ఔ వర్ణానామ్. 2 ఆస్యేభవం ఆశ్యం=తాల్యాదిస్థానం, ప్రకృష్టః యత్నః ప్రయత్నః, ఆశ్యం చ ప్రయత్న శ్చ ఆశ్యప్రయత్నో, తుల్యాశ్యప్రయత్నో యశ్య=వర్ణ సమూహస్య తదితి విగ్రహః. 3 వర్ణేన. 4 యద్వర్ణసంబంధితాల్యాదిస్థానం యద్వర్ణసంబంధితాల్యాదిస్థానేన తుల్యం తత్ ఇత్యర్థః. 5 కఖగఘజాః కుశబ్దే నోచ్యంతే. 6 విసర్జనంజ్ఞ కస్య. 7 చఛజఋఞాః. 8 టతడఢణాః. 9 తథదధనాః. 10 పఘబభమాః. 11 ఏ పఘయోః ప్రాగర్థవిసర్గసదృశస్య. 12 ఏ ఐ. 13 ఓఔ. 14 కఙ్ ఖ ఇత్యాదౌ కఖయోః ప్రాగర్థ విసర్గ సదృశస్య. 15 యస్యోచ్చారణే జిహ్వగ్రాదీనాం కంఠాద్యవయవేషు పూర్ణస్పర్శః సః స్పృష్టప్రయత్నః. 16 అల్పస్పర్శే ఈషత్సృష్టః. 17 ఉచ్చారణకాలే త్వవయవానామల్పవినరణే సతి ఈషద్వివృతః. 18 పూర్ణతయా వినరణేతు వివృతః. 19 అవయవానా మాకుంచనహేతు స్సంవృతః.

సంజ్ఞా ప్రకరణమ్.

తత్ర, స్పృష్టం ప్రయతనం 1 స్పర్శానామ్. ఈషత్స్పృష్ట మంతస్థానామ్. ఈషద్వివృతమూష్ణానామ్. వివృతంస్వరాణామ్. హ్రస్వ స్యావర్ణస్య 2 ప్రయోగే సంవృతమ్, 3 ప్రక్రియాదశాయాస్తు వివృత మేవ.

4 బాహ్యాయత్న స్త్యేకాదశధా—వివార స్సంవార శ్చాస్మాదో ఘోషోఽఘోషో ఽల్పప్రాణో మహాప్రాణ ఉదాత్తో ఽనుదాత్తః స్వరిత శ్చేతి. 5 ఖరో 6 వివారా శ్చాస్మా అఘోషా శ్చ. హశ స్సంవారా నాదా ఘోషా శ్చ. వర్గాణాం ప్రథమతృతీయపంచమా యణ 7 శ్చల్పప్రాణాః. వర్గాణాం ద్వితీయచతుర్థౌ శల శ్చ మహాప్రాణాః.

కాదయో మావసానాః స్పర్శాః. యణోఽన్తస్థాః. శల ఉష్ణాణః. అచః స్వరాః. గిక గిఖ ఇతి కఖాభ్యాం ప్రాగర్థవిసర్గసదృశో జిహ్వమూలీయః. గిప గిఫ ఇతి పఫాభ్యాం ప్రాగర్థవిసర్గసదృశ ఉపధ్వానీయః. అం అః ఇత్యచః పరా వనుస్వారవిసర్గా.

—= ః ఋ ఌ వర్ణ యోర్మిథస్సావర్ణ్యం వాచ్యమ్. (వా. ౧౫౦) —=

—= అ ణుది త్సవర్ణస్య చాప్రత్యయః. ౧-౧-౬౯ —=

అవిధీయమానో ఽణుది చ్చ సవర్ణస్య సంజ్ఞా స్యాత్.

9 అతైవాణ్ పరేణ ణకారేణ. కు చు టు తు పు ఏతే ఉదితః. త దేవమ్.— అ ఇత్యస్తాదశానాం సంజ్ఞా. త థేకారోకారా. ఋకార స్త్రింశతః. ఏవం ళికారోఽపి. ఏవో ద్వాదశానామ్.

1 కాదయో మావసానాస్పర్శా ఇత్యగ్రేవత్యుతి. 2 వాక్యయోజనా యామ్. 3 వ్యాకరణరీత్యా శబ్దసాధనావస్థాయామ్. 4 వర్ణోత్పత్తేః పశ్చాదు త్వన్నః. 5 ఖర్ ప్రత్యాహారః. 6 వివారస్థాన ప్రయత్నవంతః, ఏవమగ్రేఽపి. 7 చకారేణ అచా మపి సంగ్రహః, ఆతఏవభాష్యధ్వనిత మల్పప్రాణవత్త్వం అచాం సంగచ్ఛతే. 8 ప్రతీయతే=విధీయతే ఇతి ప్రత్యయః, న ప్రత్యయః అ ప్రత్యయః ఇతివిగ్రహః. అవిధీయమాన ఇత్యర్థః. 9 శ్లో. పూర్వేణై వాణ్ గ్రహ స్పర్శేపరేణై వేణ్ గ్రహమతః, ఋతేఽణుదిత్సవర్ణస్య త్యేత దేకంపరేణ తు.

అనునాసికాననునాసికభేదేన య వ లాద్విధా. తే నాననునాసికాభేద్యయోర్ద్వయో సంజ్ఞా.

⇒ పర స్పన్నికర్ష సంహితా. ౧-౪-౧౦౯ ⇒

వర్ణానా మతిశయితః సన్నిధిః 1 సంహితాసంజ్ఞా స్యాత్.

⇒ హలోఽనంతరా సంయోగః. ౧-౧-౨ ⇒

2 అజ్ఞి 3 రవ్యవహితా 4 హలః సంయోగసంజ్ఞా స్యుః.

⇒ సు ప్తిజ స్తం పదమ్. ౧-౧-౧౪ ⇒

5 సుబ నం తిజ నచ్చ పదసంజ్ఞం స్యాత్. ద్వంశాద్వంశాదుః
అనునాసికాననునాసికభేదేన య వ లాద్విధా. తే నాననునాసికాభేద్యయోర్ద్వయో సంజ్ఞా.

⇒ హ్రస్వం లఘు. ౧-౪-౧౦ ⇒

⇒ సంయోగే గురు. ౧-౪-౧౧ ⇒

• సంయోగే పరే హ్రస్వం గురుసంజ్ఞం స్యాత్.

⇒ దీర్ఘంచ. ౧౧-౪-౧౨ ⇒

ఇతి సంజ్ఞా ప్రకరణమ్.

1 అర్థమాత్రాతిరిక్తకాల వ్యవధానాభావః సంహితా. 2 స్వరసంజ్ఞాతైః. 3 వ్యవధాన రహితాః. 4 హల్ ప్రత్యాహరణుటితవర్ణాః. అత్ర హలా చ హలశ్చే త్యేకశేషః, తేన త్ ఇత్యాదౌ ద్వయోరపి అవ్యవహితవర్ణయోః సంయోగ సంజ్ఞా లభ్యతే. 5 సు. ఔ. జస్. ఇత్యాదయః ప్రత్యాహరణాః అగ్రే వక్ష్యమాణాః ప్రత్యయాః సుప్ సంజ్ఞకాః, తేఽస్తే యస్య తత్ తుబ స్తమ్. తిప్. తస్. యి. ఇత్యాదయః ప్రత్యాహరణా వక్ష్యమాణాః ప్రత్యయాస్తీజ్ సంజ్ఞకాః, తేఽస్తే యస్య తత్ తిజ స్తమ్, విభక్త్యంత మిత్యర్థః.

అథా చ్చన్దిప్రకరణమ్.

⇒ షష్ఠీ స్థానేయోగా. ౧-౧-౪౯ ⇒

అనిర్ధారితసమ్బంధవిశేషా షష్ఠీ స్థానేయోగా బోధ్యా. స్థానం చ ప్రసజ్ఞః.

⇒ తస్మిన్నితి నిర్దిష్టే పూర్వస్య. ౧-౧-౬౬ ⇒

సప్తమినిర్దేశేన విధీయమానం కార్యం వర్ణాంతరేణావ్యవహితస్య పూర్వస్య బోధ్యమ్.

⇒ సంహితాయామ్. ౬-౧-౭౨ ⇒

ఇ త్యధికృత్య.

⇒ ఇకో య ణచి. ౬-౧-౭౮ ⇒

ఇకః స్థానే యచ్ స్యా దచి సంహితాయాం విషయే. సుధీ + ఉపాస్యః ఇతి స్థితే.

⇒ స్థానే ౭ స్తరతమః. ౧-౧-౫౦ ⇒

1 ప్రసంగే సతి 2 సదృశతమ ఆదేశ స్స్యాత్. యత్ర ౭ నేకవిధమాస్త ర్యం తత్ర స్థానత ఆస్తర్యం బలీయః. సుధ్ + య్ + ఉపాస్యః ఇతిజాతే.

⇒ అనచి చ. ౮-౪-౪౭ ⇒

అచ్చః పరస్య యరో ద్వే వా స్తో న త్వచి.

⇒ ఝలాం జశ్ ఝశి. ౮-౪-౫౩ ⇒

స్పష్టమ్. ఇతి ధకారస్య దకారః.

1 ఏకస్య వర్ణస్య స్థానే అనేకాదేశప్రాప్తౌ సత్యామ్. 2 తాల్యాది స్థానేన, అర్థేన, ప్రయత్నేన, ఏకద్విమాత్రాదిపరిమాణేన చ స్థానినాసదృశతమః ఆదేశో భవతీత్యర్థః.

→ తపర స్తత్కాలస్య. ౧-౧-౨౦. →

తః పరో యస్తాత్ స చ తా 1 త్వర 2 శోచార్యమాణసమకాల
వైవ సంజ్ఞా స్యాత్.

→ ఏకః పూర్వపరయోః. ౬-౧-౮౪. →

ఇ త్యధికృత్య.

→ ఆ ద్గుణః. ౬-౧-౮౭. →

అవర్ణా దచి పరే ౩ పూర్వపరయో రేణో గుణో ౭ స్తరతమ 4 ఆదేశ
స్యాత్. ఉపేష్ఠః, గంగోదకమ్.

→ ఉపదేశే ౭ జనునాసిక ఇత్. ౧-౩-౨. →

ఉపదేశే ౭ నునాసికో ౭ జిత్సంజ్ఞ స్యాత్. 5 ప్రతిజ్ఞానునాసి
క్యాః 6 పాణినీయాః. లణ్ సూత్రస్థానర్థేన సహోచ్ఛార్యమాణో రేఫో రల
యో సంజ్ఞా.

→ ఉ రణ్ రపరః. ౧-౧-౫౧. →

ఋ ఇతి త్రింశత సంజ్ఞే త్యుక్తమ్. తత్త్వానే యో ౭ ణ్ స రపరః స
న్నేన ప్రవర్తతే. కృష్ణర్థిః, తవల్కారః.

→ లోప శ్చాకల్యస్య. ౮-౩-౧౯. →

అవర్ణపూర్వయోః పదాంతయో ర్యవయో ర్వా లోపో ౭ పరే.

1 వర్ణ ఇతి శేషః. 2 ఉచ్ఛారణ కాలసమకాల విశిష్టవైవ, నతుసః ప్రాప్య
దీర్ఘపుతాదిసవర్ణ గ్రాహకః భవతీత్యర్థః. 3 పూర్వపరవర్ణయోస్త్వానే. 4 స్థాని
నివర్తకః. 5 ప్రతిజ్ఞాయతే = అభ్యుపగమ్యత ఇతి ప్రతిజ్ఞా, కర్తృణ్యత్. ప్రతిజ్ఞాత
మిత్యర్థః, అనునాసికస్యభావః అనునాసిక్యమ్, వ్యుత్. ప్రతిజ్ఞా అనునాసిక్యం
యేషాంతే ప్రతిజ్ఞానునాసిక్యాః, యేషా మిత్యంజ్ఞా కార్యానుసారతో దృశ్యతే
త ఏన అనునాసికా ఇతి గురుపరస్పరాజ్ఞానేన కృతనిశ్చయా ఇత్యర్థః. 6 పా
ణినీః సూత్రాః పాణినీయాః.

⇒ పూర్వత్రాసిద్ధమ్. ౮-౨-౧. ⇒

సపాదసప్తాధ్యాయీం ప్రతి 1 త్రిపాద్యసిద్ధా. త్రిపాద్యా 2 మపి పూర్వం ప్రతి పరం శాస్త్రీ 3 మసిద్ధమ్. (హరే + ఇహ) హరఇహ, హర యిహ. (విష్ణో + ఇహ) విష్ణ ఇహ, విష్ణ విహ.

⇒ వృద్ధి రాదైచ్. ౧-౧-౧. ⇒

4 ఆ దైచ్చ వృద్ధిసంజ్ఞ స్యాత్.

⇒ వృద్ధి రేచి. ౬-౧-౨౮. ⇒

ఆ దేచి పరే వృద్ధి రేకాదేశ స్యాత్. గుణాపవాదః. కృష్ణైకత్వమ్, గణ్యోఘః, దేవైశ్వర్యమ్, కృష్ణైక్కుణ్యమ్.

⇒ ఏ త్యేధత్యూత్సు. ౬-౧-౨౯. ⇒

అవర్ణా దేజాద్యో5రేత్యేధత్యో6 దూతి చ పరే వృద్ధి రేకాదేశస్యాత్. పరరూపగుణాపవాదః. ఉపైతి, ఉపైధతే, ప్రప్తేహః. ఏజాద్యోః కిమ్? ఉపేతః, మా భవాన్ ప్రేదిధత్.

వాచ్యం * అక్షాదూహిన్యా ముపనంఖ్యానమ్. (వా. 3౬౦౪.)
ప్రసక్తదే 7 అక్షాహిణీ సేనా,

1 త్రయాణాం పాదానాంసమాహరః త్రిపాదీ. యద్వా - త్రయః పాదా యస్యా సా త్రిపాదీ, నూత్రపాతే2ప్తమాధ్యా యస్యాన్తిమా స్త్రీ యః పాదా ఇత్యర్థః. 2 ప్రతినూత్రమితి శేషః. 3 తస్య శాస్త్రీస్య ప్రాప్తా వపి తత్పూర్వశాస్త్రీదృష్ట్యా తన్నదృశ్యతఇత్యర్థః. 4 ఆ, ఐ, ఔ, ఏతే వర్ణాః. 5 ఇచ్ గతో, ఏధవృద్ధౌ, ఇత్యేతయోః. 6 'వాహఉత్' ఇత్యాదా వుక్తే. 7 అక్షాణాం ఉహిణీ ఇత్యేవాత్రవిగ్రహః. అక్షాణామూహః అస్యా అస్తీతి విగ్రహేతు అక్షోహిణీత్యేవన్యాత్; తథా అక్షశబ్దస్య అర్థవమాహిణీ శబ్దపరక త్యాభావాత్. 'అక్షాహిణ్య స్సప్తతి రప్తశతాన్యేకవింశతీసహస్రమ్, ద్విర దాస్తథారథాస్తత్రిపంచగుణకా స్తురజ్జనరాః.

* ప్రా దూ హోధోధ్యే మై ప్యేషు (వా. 31001)

ప్రాహః, ప్రాథః, ప్రాథిః, ప్రైషః, ప్రైష్యః.

→ ఋతే చ తృతీయాసమాసే (వా. 31002) →

సుఖేన ఋతః సుఖార్తః. తృతీయేతికిమ్? 1 పరమర్తః.

ప్రవత్సతరకమ్బులవసనా ²ర్ణదళానామృణే (వా. 31003-౯.)

3 ప్రార్ణమ్, 4 వత్సతరార్ణమ్, ఇత్యాది.

→ ఉపసర్గాః క్రియా యోగే. ౧-౪-౧౯. →

ప్రాదయః క్రియా యోగే ఉపసర్గసంజ్ఞా సుస్యః.

ప్ర, పరా, అప, సమ్, అను, అవ, నిస్, నిర్, దుస్, దుర్, వి, ఆచ్, ని, ఆధి, అపి, అతి, సు, ఉత్, అభి, ప్రతి, పరి, ఉప. ఏతే ప్రాదయో ద్యావింశతిః.

→ భూవాదయోధాతవః. ౧-3-౧. →

క్రియావాచినో భూవాదయో ధాతుసంజ్ఞా సుస్యః.

→ ఉపసర్గాదృతి ధాతౌ. ౬-౧-౯౧. →

అవర్ణాన్తా దుపసర్గా దృకారాదా ధాతౌ పరే వృద్ధిరేకాదేశ స్సాస్యత్. పార్శ్వతి.

→ ఏజీ పరయావమ్. ౬-౧-౯౪. →

6 ఆ దుపసర్గా దేకాదా ధాతౌ పరే పరయావ మేకాదేశ స్సాస్యత్. ప్రేజతే, ఉపోషతి.

1 పరమర్తాసౌఋతశ్చ పరమర్తః. 2 అత్ర ఋణశబ్దోగ్రాహ్యః నత్వ ర్ణశబ్దః. 3 ప్రగతం ఋణమ్ పార్శ్వమ్. 4 వత్సతరస్య=శిశువత్సస్య, ఋణమ్ ఇతివిగ్రహః, వత్సతరమధిక్యత్యవా తద్గ్రహణార్థం వాయ దృణం క్రియతే తదిత్యర్థః. 5 భూశ్చ వాశ్చ భూవౌ, ఆదిశ్చ ఆదిశ్చఆదీ, ప్రథమ ఆదిశబ్దః ప్రభృతి వచనః, ద్వితీయః ప్రకారవచనః, భూవౌ ఆదీ యేషాంతే ఇతి విగ్రహః. తథాచ భూప్రభృతయః వాసదృశాశ్చ యేతే ధాతుసంజ్ఞకా ఇత్యర్థః. వాధాతు సాదృశ్యంచ క్రియావాచకత్వేన. 6 అవర్ణాన్తా.

— అచోఽన్త్యాది టి. ౧-౧-౨౪. —

అచాం మధ్యే యోఽన్త్యః స ఆది ర్యస్య తత్ టిసంజ్ఞం స్యాత్.

* శకం ధ్యాదిషు పరయాపం వాచ్యమ్ (వా. ౩౬౩౨)

తచ్చటే. శకః, కర్కః, మనీష, లాంగలీష. ఆకృతిగణోఽయమ్. మార్తండః.

— ఓమూజో శ్చ. ౬-౧-౧ గే. —

ఓమి ఆజి చా త్వరే పరయాప మేకాదేశ స్యాత్. శివాయోన్నమః (శివ, ఆ + ఇహి-ఏహి) శివేహి.

— అకస్సవర్ణే దీర్ఘః. ౬-౧-౧౦౧. —

అక స్సవర్ణేఽచి పరే పూర్వపరయో దీర్ఘ ఏకాదేశస్యాత్. జైత్య రిః, శ్రీశః, విష్ణూదయః, హోతృకారః.

— ఏజః పదాంతాదతి. ౬-౧-౧౦౯. —

పదాంతా దేజోఽతి పరే పూర్వసూప మేకాదేశ స్యాత్. హనీఽవ, విష్ణోఽవ.

— సర్వత్ర విభాషా గోః. ౬-౧-౧౨౨. —

లోకే వేదే చైజన్తస్య గో రతి వా 1 ప్రకృతిభావః పదాంతే. గో అగ్రమ్, గోఽగ్రమ్. ఏజన్తస్యకిమ్? చిత్రగ్వగ్రమ్. పదాంతే కిమ్? 2గోః.

— అనేకాల్ శి త్వర్వస్య. ౧-౧-గేగే. —

ఇతి పాప్రే.

— జీచ్చ. ౧-౧-గే3. —

4 జి దనేకాల ప్యన్త్యపై వ్యవ స్యాత్.

1 సంహితాకాలేఽప్యన్ధిరూపత్వేనావస్థానమ్. 2 షష్ఠీవిభక్తా గో + అస్ ఇతి స్థితే అపదాంతేఽపి ప్రకృతిభావ స్యాది త్యర్థః. 3 అనేకః అలోయస్యసః అనేకాల్, శకారః ఇతో యస్యసః శిత్, అనయోస్సమాహారద్వంద్వః. 4 బకారః ఇతో యస్యసః శిత్.

== అవజ్ స్ఫోటాయనస్య. ౬-౧-౧౨౩ ==

పదాస్తే ఏజన్తస్య గో రవజ్ వా ౭చి. గోఽగ్రమ్, గవాగ్రమ్.
పదాస్తే కిమ్ ? 1 గవి.

== ఇన్ద్రేచ. ౬-౧-౧౨౪ ==

గో రవజ్ స్యా దిన్ద్రే. గవేన్ద్రే.

== వాక్యస్య టేః ప్లుత ఉదాత్తః. ౮-౨-౮౨ ==
ఇత్యధికృత్య.

== ప్రత్యభివాదే ౭శూద్రే. ౮-౨-౮౩ ==

అశూద్రే 2 ప్రత్యభివాదే వాక్యస్య టేః ప్లుతః. 3 అభివాదయే దేవ
దత్తో ౭హం. ఆయుష్టా నేధి దేవదత్త (3) అ.

== * స్త్రియాం న. (వా. ౪౮౬౪.) ==

అభివాదయే గా ర్గ్యహం, భో ఆయుష్టతీ భవగార్ధి.

* భోరాజన్యవిశాం వేతి వాచ్యమ్. (వా. ౪౮౬౫)

ఆయుష్టానేధిభో(3): ఆయుష్టానేధీన్ద్రీవర్త (3)న్, ఆయుష్టానేధీన్ద్రీ
పాలిత (3) అ.

== దూరా ధూతే చ. ౮-౨-౮౪ ==

దూరాత్ 4 సంబోధనే వాక్యస్య టేః ప్లుత స్స్యాత్.

1 సప్తమీవిభక్తా, గో + ఇ ఇత్యత్రాపి స్యా దిత్యర్థః. 2 అభివాదయ
న్తం శిష్యేది మాశిషం ప్రయుజ్యమానో గుర్వాదిః యత్సంప్రభాషతే స
ప్రత్యభివాదః. తత్ప్రకారస్తు మనునా దర్శితః—‘ఆయుష్టాభవ సామ్యేతి
విప్రోవాచ్యోఽభివాదనే, అకారశ్చాస్య నామ్నోఽస్తే వాచ్యగి పూర్వాక్ష
రః ప్లుతః’ ఇతి. ఏతేన అభివాదయమానస్యనారు సంబుధ్యన్తం ప్రయుజ్య
నామ్నోఽంతేఽకారశ్చ వాచ్యః. యథా—ఆయుష్టాన్ భవ దేవదత్త(3)అ.
ఇతి. 3 ఆశీర్వచన మితి విజ్ఞాపయామిత్యర్థః. 4 పరాజ్ఞుభి మభిముఖీకృత్య
యత్కించదగ్గబోధనే.

→ ¹ పుతప్రగృహ్య అచి నిత్యమ్. ౬-౧-౧౨౫ →

ఏతే ౭చి 2 ప్రకృత్యా స్యుః. 3 ఏహీకృష్ట (3) అత్ర శాశ్వరణి.

→ ఈదూదే ద్వివచనం ప్రగృహ్యమ్. ౧-౧-౧౧ →

ఈదూదే దంతం ద్వివచనం ప్రగృహ్యం స్యాత్. హానీ ఏతా, విష్ణూ ఇమా, గంగే అమా, పచేతే ఇమా.

→ అదసో మాత్. ౧-౧-౧౨ →

అస్తాత్ పరా వీదూతా ప్రగృహ్య స్తః. అని ఈశా, రామకృష్ణా వయా ఆసాతే. మాత్ కిమ్? 4 అముకే ౭ త్ర.

→ ప్రాగ్గీర్వా న్నిపాతాః. ౧-౪-౫౬ →

ఇ త్యధికృత్య.

→ చాదయో ౭నత్యే. ౧-౪-౫౭ →

అద్రవ్యాథా క్చాదయో నిపాతా స్యుః. (చాదయో నిపాతాః)

→ ప్రాదయః. ౧-౪-౫౮ →

ఏతే ౭పి తథా.

→ నిపాత ఏకా జనాజ్. ౧-౧-౧౪ →

ఏకో ౭చ నిపాత ఆజ్ వర్జః ప్రగృహ్యః. 5 ఇ ఇన్ద్రః, 6 ఉ ఉమేశః. 7 'వాక్యస్త రణయో రజిత్'. ఆ ఏవం ను మన్యసే, ఆ ఏవంకిల తత్. అన్యత్ర జిత్. ఆ=ఈషత్, ఉష్ణమ్-ఓష్ణమ్.

→ ఓత్. ౧-౧-౧౫ →

ఓదంతో నిపాతః ప్రగృహ్యః. అహోఈశాః.

1 పుతసంజ్ఞకాః ప్రగృహ్యసంజ్ఞకాశ్చ. 2 సంధికార్య రహితాః స్యుః ఇత్యర్థః. 3 అత్ర 'దూరాద్ధూతే' చేత్య నేన పుతసంజ్ఞా. 4 అసతి మాద్భిహణే 'ఈదూదేత్' ఇత్యస్తాత్ ఏకాకో ౭ప్యనువర్తత, 'అముకే + అత్ర' ఇత్యత్రాపి ప్రకృతిభావః ప్రసజ్యేత. మాద్భిహణేతు అదశ్చబ్దే మాత్పరస్మైకారస్యా సంభవాత్ ఏకారస్య నానువృత్తిః. 5 ఇ వితర్కే. 6 ఉ విస్తయే. 7 'ఈషదజ్ఞే క్రియాయో గే మర్యాదాభివిధాచయః, ఏతమాతంజితంవిద్యాత్ వాక్యస్తరణయోరజిత్.

→= సంబుద్ధా శాకల్య స్వేతా వనాన్. ౧-౧-౧౬. =→

సంబుద్ధినిమిత్తక ఓకారో వా ప్రగృహ్యో ౭వైదికే ఇతో పరే. విష్ణో
+ ఇతి-విష్ణ ఇతి, విష్ణ వితి.

→= మయ ఉఘో వో వా. ౮-౩-౩౩. =→

1 మయః పర స్యోఘో వో వా ౭చి. కి మ్వక్తం, కిము ఉక్తమ్.
వస్యాసిద్ధత్వా న్నానుస్వారః.

→= ఇకో ౭సవణ్ శాకల్యస్య హ్రస్వచ్చ. ౬-౧-౧౨౨. =→

పదాంతా ఇకో హ్రస్వా వా స్యు రసవణ్ ౭చి. హ్రస్వవిధిసామర్థ్య
న్న స్వరసంధిః. చక్రిఅత్ర, చక్ర్యత్ర. పదాంతా ఇతి కిమ్! గౌర్య.

→= అవోరహభ్యాం ద్వే. ౮-౪-౪౬. =→

అచః పరాభ్యాం రేఫహకారాభ్యాం పరస్య యరో ద్వే వా స్తః,
2 గౌర్యా, నవ్యాన్తి.

→= * న సమునే (నా. ౬౮౪.) =→

వాప్యశ్యః.

→= ఋ త్యకః. ౬-౧-౧౨౮. =→

ఋతి పరే పదాంతా అకః ప్రాగ్ ద్వా. బ్రహ్మఋషిః, బ్రహ్మర్షిః.
పదాంతాః కిమ్! ఆర్పత్.

ఇత్యచ్చని ప్రకరణమ్.

1 మయ ప్రత్యాహరః. 2 అత్ర 'అనచి' చేతి ద్విత్వం న; ద్విత్వప్రకరణే
'రహభ్యా' మితి రేఫత్వేన సాక్షాచ్చుతేన నిమిత్తభావేన రేఫస్య యర్ శబ్ద
బోధితకార్యభాక్త్వబాధాత్, 'శ్రుతానుమితయోశ్చుకంబలీయ' ఇతి హి
న్యాయః.

అథ హల్పనిప్రకరణమ్.

→ స్తో: ¹శ్చనా శ్చ: ౧-౪-౪౦. ✚

సకారతవర్గయో: శకారచవర్గాభ్యాం యోగే శకారచవర్గా స్తో: రామ శ్చేతే, రామశ్చినోతి, సచ్చిత్, శార్జిజ్జయ.

→ శాత్. ౧-౪-౪౪. ✚

శాత్ పరస్య తవర్గస్య శ్చత్వం న. విశ్న: ప్రశ్న:

• → ²ష్టనా ష్ట: ౧-౪-౪౧. ✚

స్తో: ష్టనా యోగే ష్ట: రామ ష్టష్ట: రామ ష్టీకతే, పేష్టా, తట్టికా, చక్రిష్టోకసే.

→ న పదాంతా ట్టో రనామ్. ౧-౪-౪౨. ✚

పదాంతా ట్టనర్గా త్పర స్యానామ: స్తో: ష్ట ర్న స్యాత్. షట్ సన్త: షట్ తే, పదాంతాత్ కిం? ఈష్టే. టో: కిమ్? సర్పిష్టమమ్.

→ * అనామ్నవతినగరీణా మితి వాచ్యమ్. (వా. ౧౦౧౬.) ✚

షణ్ణామ్, షణ్ణవతి, షణ్ణగర్య:

1 అత్ర ఉద్దేశ్యవిధేయ (స్థాన్యాదేశ) యో రేవ యథాసంఖ్యమ్. నిమిత్తకార్యణోస్తున; తథాసతి శకారయోగే చకార:, త వర్గయోగేచవర్గ: ఇ త్యర్థే జాతే శకారస్య తవర్గేపరే శ్చత్వప్రాప్త్యభావాత్ 'శా' దితి నిషేధో వ్యర్థస్యాన్యత్. 2 అత్రాపి స్థాన్యాదేశయోరేవ యథాసంఖ్యమ్. అన్యథా 'తో'షీ, ఇతి ష్టత్వనిషేధోవ్యర్థస్యాన్యత్.

→ 1 తోషి. ౧-౪-౪౩. ✱

న పృథ్వీ. సకపత్నః.

→ యుటాం జశోఽస్తే. ౧-౨-౩౯. ✱

పదాస్తే యుటాం జశ స్సృజః. వాగీశః.

→ యరోఽనునాసి కేఽనునాసికో వా. ౧-౪-౪౫. ✱

2 యరః పదాంత స్యానునాసికే పరే ఽనునాసికో వా స్యాత్. ఏత
ప్తురారిః, ఏతద్దురారిః.

→ ప్రత్యయే భాషాయాం నిత్యమ్. (వా. ౫౦౧౨.) ✱

తన్వాత్రమ్, చిన్తయమ్.

→ తోన్తి. ౧-౪-౬౦. ✱

పరసవర్ణః. తల్లయః, విద్వాల్లిఖతి. న స్యానునాసికో లః.

→ ఉదః స్థాస్తమ్యావః పూర్వస్య. ౧-౪-౬౧. ✱

3 ఉదః పరయోః స్థాస్తమ్యావః పూర్వసవర్ణః.

→ తస్మాది త్యుత్తరస్య. ౧-౧-౬౨. ✱

పంచమినిర్దేశేన క్రియమాణం కార్యం వర్ణాంతరేణాప్యవహితస్య
పరస్య జ్ఞేయమ్.

→ ఆ దేః పరస్య. ౧-౧-౫౪. ✱

పరస్య య ద్విహితం తత్ త స్యాదే ర్భాద్యమ్. ఇతి సస్య 4 థః.

→ యరో యురిసవర్ణే. ౧-౪-౬౫. ✱

హలః పరస్య యరో వా లోప స్సవర్ణే యురి.

1 తవర్ణస్యపకారేపరే. 2 యర్ ప్రత్యాహరః. 3 అత్ర 'తోర్ణీ తి నూత్రాత్
తో రిత్యనువర్తతే, స పంచమ్యంతతయా విపరిణమ్యతే, ఉదః ఇతి అవయవపక్షీ'
తథాచ — ఉదవయవభూతతవర్ణాత్ పరయోః' రితి కేచిత్ వర్ణయన్తి. అయమేవ
సుగమః పథాః. 4 అఘోషమహాప్రాణప్రయత్నా భ్యాంసదృశతమితిభావః.

✱ ఖరిచ. ౮-౮-గిగి. ✱

ఖరి ఝలాం చర స్పృః. ఇ త్యుదో దస్య తః. ఉత్థానమ్, ఉత్తం భనమ్.

✱ ఝయో హోఽన్యతరస్యామ్. ౮-౮-౬-౨. ✱

ఝయః పరస్య హస్య వా పూర్వసవర్ణః. నాదస్య ఘోషస్య సంవారస్య మహాప్రాణస్య తాదృశో వర్గచతుర్థః. 1 వాగ్ఘరిః, వాగ్ హరిః.

✱ శశ్చోఽటి. ౮-౮-౬-౩. ✱

ఝయః పరస్య శస్య ఛో వా ఽటి. తద్ + శివ ఇత్యత్ర దస్య శ్చుత్వేన జకారే కృతే 'ఖరి' చేతి జకారస్య చకారః. తచ్చివః, తచ్శివః.

~~తద్దోఽటే. శశ్చుమమితి శాశ్చోఽటే. శా.~~

✱ * ఛత్వ మమితి వాచ్యమ్. (వా. గిం-౨గి.) ✱

✱ మోఽనుస్వారః. ౮-౩-౨౩. ✱

మాంతస్య 2 పద స్యానుస్వారో హలి. హరిం వందే.

✱ న శ్చాపదాంతస్య ఝలి. ౮-౩-౨౪. ✱

నస్య మస్య చాపదాంతస్య ఝల్యనుస్వారః. యశాంసి, ఆక్రంస్యతే.

✱ 1 అనుస్వారస్య యయి పరసవర్ణః. ౮-౮-గి౮. ✱

కాంతః.

1 స్థానిభూతః హకారః ఘోషనాదసంవారమహాప్రాణాఖ్యయత్నచతుష్టయవిశిష్టః. ఏతస్య తుల్యాభ్యంతరప్రయత్నవత్సు క ఖ గ ఘ జే ఘ క గ జా న భవంతి; తేషామల్పప్రాణత్వాత్, ఖకారోఽపినభవతి; ఆఘోషశ్వాసవివారయత్నకత్వాత్. కింతు ఘోషనాదసంవారమహాప్రాణవాక్ హకార ఏవ భవతి. 2 'ఉ ఇ చ ప దే' ఇత్యతః పదే ఇతి 'హలిసర్వేషా' మిత్యతః హలితి చానువర్తతే. 3 పదాంతస్యానుస్వారస్య యయిపరే పరసవరో వా స్వాత్.

1 ఉపసర్గస్య. 2 చకారస్య కుగాగమః, చకారస్య టుగాగమశ్చభవతి.

→*¹ చయో ²ద్వితీయాశ్చరి ³పౌష్కరసాదే రితి వాచ్యమ్.

(వా. ౧౦౨౩) ✱

* ప్రాజ్ఞోపవీతం, ప్రాజ్ఞప్రసాదం, ప్రాజ్ఞాపవీతం, సుగంధోపవీతం. సుగంధోపవీతం, సుగంధోపవీతం

→ న శ్చ. ౮-౩-౩౦. ✱

నాస్తాత్ పరస్య నస్య ధు డ్యా. సన్తస్య, సన్తస్య.

→ శితుక్. ౮-౩-౩౧. →

అమమ

పదాస్తస్య నస్య శే పరే తు గ్యా. 4 సజ్జయ్య, సజ్జయ్యయ్య, సజ్జయ్యయ్య, సజ్జయ్యయ్య.

→ జమో హ్రస్వా దచి జము ణ్ణీత్యమ్. ౮-౩-౩౨. ✱

హ్రస్వాత్ పరో యో 5 జమ్ తదంతం య త్పదం తస్మాత్ పరస్యా చో నిత్యం 6 జముట్ స్యాత్. ప్రత్యక్షాత్తా, సుగంధీశః, సన్నయ్యతః.

→ సమ స్ఫుటి. ౮-౩-౩౩. →

సమో ర్థ స్ఫుటి.

→ అ త్రాను నాసికః పూర్వస్య తు వా. ౮-౩-౩౪. ✱

• అత్ర దప్రకరణే రోః పూర్వ స్యానునాసికో వా.

→ అనునాసికా త్పరోఽనుస్వారః. ౮-౩-౩౫. →

అనునాసికం విహాయ రోః పూర్వస్థా త్పరోఽనుస్వారాగమః.

1 చయప్రత్యాహరః. 2 ఖపచతధాః ఇత్యర్థః. 3 పౌష్కరసాది రాచార్యః. 4 'ఇ ఛౌ ఇ చఛా ఇచశా ఇశా వితిచతుష్టయమ్, రూపాణా మిహ తుక్చత్వ చలోపానాం వికల్పనాత్' 5 జమ్ ప్రత్యాహరః. 6 జము డాగమః.

→⇒ ఖరవసానయో ర్విసర్జనీయః. ౮-౩-౧౫. ⇒⇒

1 ఖ 2 ర్యవసానే చ పదాంతస్య రస్య విసర్గః.

→⇒ సమ్ముజ్జానాం సో వ క్తవ్యః (వా.౪౮౯౨). ⇒⇒

సస్కుర్తా, సంస్కుర్తా. సుంపతి భాగ్యో క్తవాత్ క్తాను స చ

→⇒ పుమః ఖయ్యమ్ వరే. ౮-౩-౬. ⇒⇒

3 ఆమ్పరే ఖయి పుమో రుః. పుస్కోకిలః, పుంస్కోకిలః.

→⇒ న శ్చ వ్యప్రశాన్. ౮-౩-౭. ⇒⇒

ఆమ్పరే 4 ఛవి నాంతస్య పదస్య రుః, న తు ప్రశాన్యబస్య.

→⇒ విసర్జనీయస్య సః. ౮-౩-౩౪. ⇌

ఖరి. చక్రిస్త్రాయస్య, చక్రిం స్త్రాయస్య. అప్రశాన్ కిమ్? ప్రశాన్ తనోతి. పదస్యేత కిమ్? హంతి.

→⇒ న్యూన్ పే. ౮-౩-౧౦. ⇌

న్యూ నిత్యస్య రు ర్వా పే.

→⇒ కుప్వోగి కఃపా చ. ౮-౩-౩౭. ⇌

కవర్తే పవర్తే చ ఖరి విసర్గస్య గిగిపా స్తః, చా ద్విసర్గః. న్యూగిపాహి. న్యూః పాహి, న్యూంగిపాహి, న్యూంః పాహి, న్యూన్పాహి.

→⇒ తస్య పర మామేడితమ్. ౮-౧-౨. ⇌

1 ఖరిపరతః. 2 యస్మిన్నుచ్చారితే సతి అవ్యవహితోత్తరకాలే వర్ణాంత రాణాముచ్చారణాభావః, సః అన్త్యవర్ణః అవసానసంజ్ఞికః. యద్వా-కించిద్వర్ణోచ్చారణోత్తరం వర్ణాంతరాణాముచ్చారణాభావః అవసానసంజ్ఞికః. తత్ర ప్రథ మపక్షే 'ఖరవసానయో'రిత్యత్ర ఖరి పరతః రేఫస్య విసర్గః, అవసానేతు రేఫే స్థానినిసతీతి విషయభేదాత్ స్థానసప్తమీ. ద్వితీయపక్షే తు అభావస్యాపి బుద్ధి కృతం పరత్వం బోధ్యమ్. 3 ఆమ్ప్రత్యాహారాన్తగతవర్ణపరః యస్తాత్తస్మిన్ ఖయప్రత్యాహారాన్తగతవర్ణే పరతః. 4 ఛవ్ ప్రత్యాహరః.

ద్విరుక్తస్య 1 పర మామేడితం స్యాత్.

❖ కానా మేడితే. ౮-౩-౧౨. ❖

2 కాన్నకారస్య రు రామేడితే. కాస్కాత్, కాంస్కాత్.

❖ ఛే చ. ౬-౧-౭౩. ❖

3 హ్రస్వస్యః ఛే తుక్. శివచ్ఛాయా.

❖ పదాంతా ద్వా. ౬-౧-౭౬. ❖

దీర్ఘాత్ పదాంతా ఛే తు గ్వా. లక్ష్మీచ్ఛాయా, లక్ష్మీఞాయా.

ఇతి హల్స్యన్ధి ప్రకరణమ్.

1 ద్వితీయమ్. 2 కాన్ శబ్దస్థస్యనకారస్య. 3 'హ్రస్వస్యపితికృతితుక్' ఇతి సూత్రాత్ హ్రస్వస్యతుక్ చేత్యనువర్తతే.

అథ విసర్గసన్ని ప్రకరణమ్.

→ విసర్జనీయస్య సః. ౮-౩-౩౮. ←

ఖరి. విష్ణుస్తాతా.

→ వా శరి. ౮-౩-౩౯. ←

శరి విసర్గస్య విసర్గోవా. హరిః శేతే, హరి శ్చేతే.

→ ససజోషో రుః. ౮-౨-౬౬. ←

పదాంతస్య సస్య 1 సజుష శ్చ రు స్సాన్యతే.

→ అతో రో రప్లుతా దప్లుతే. ౬-౧-౧౧౩. ←

అప్లుతా దతః పరస్య రో రు స్సాన్య దప్లుతేఽతి. శివోఽర్చ్యః.

→ హశి చ. ౬-౧-౧౧౪. ←

2 తథా. శివో వంద్యః.

→ భోభగోఅఘోఅపూర్వస్య యోఽశి. ౮-౩-౧౨. ←

3 ఏతత్పూర్వస్య రో ర్యాదేశో ఽశి. దేవా ఇహ, దేవాయాహ. భోన్ భగోన్ అఘోన్ ఇతి సాంతా నిసాతాః. తేషాం రో ర్యత్యే కృతే—

→ హలి సర్వేషామ్. ౮-౩-౨౨. ←

భోభగోఅఘోఅపూర్వస్య యస్య లోప స్సాన్య ధ్ధలి. భో దేవాః, భగో నమ స్తే, అఘో యాహి.

1 సజూష్ శబ్దస్య. 2 అప్లుతాదతః పరస్య రో రు స్సాన్య ధ్ధశి.

3 భోన్ పూర్వకస్య భగోన్ పూర్వకస్య అఘోన్ పూర్వకస్య అకారపూర్వకస్య చ ఇత్సర్ఘః.

→= రోఽనుపి. ౮-౨-౬౯. →=

అహ్నో రేఫాదేహో న తు సుపి. అహరహః, అహర్హణః,

→= రోరి. ౮-౩-౧౪. →=

రేపస్య రేఫే పరే లోపః.

→= ధ్రలోపే పూర్వస్య దీర్ఘోఽణః. ౬-౩-౧౧౧. →=

ధరేఘయో ర్లోపనిమిత్తయోః పరతః పూర్వ స్యాణో దీర్ఘః. (పునర్ + రమతే) పునారమతే, హరీరమ్యః, శమ్భారాజతే. అణఃకిమ్? తృఢః, వృఢః. మనన్ + రఢః ఇత్యుత్త రుత్వే కృతే 'హశి' చేత్యుత్వే 'రోరి'తి లోపే చ ప్రాప్తే.—

→= విప్రతిషేధే పరం కార్యమ్. ౧-౪-౨. →=

1 తుల్యబలవిరోధే పరం కార్యం స్యాత్. ఇతి ప్రాప్తే 'పూర్వత్రా సిద్ధ' మితి 'రోరి' త్య స్యాసిద్ధత్వా దుత్వ మేవ. మనోరఢః.

ఏతత్తదో స్సులోపోఽ కో రనఞ్శో సమాసేహలి. ౬-౧-౧౩౨.

అకకారయో రేతత్తదో ర్య స్సు స్తస్య లోపో హలి, న తు నఞ్శో సమాసే. ఏష విష్ణుః, స శమ్భుః. అణోః కిమ్? ఏషకో రుద్రః. అనఞ్శో సమాసే కిమ్? అస శ్శివః. హలి కిమ్? ఏషోఽత్ర.

→= స్తోఽచి లోపే చే త్పాదపూరణమ్. ౬-౧-౧౩౪. →=

స ఇ త్యస్య స్తోర్లోప స్సన్న్య దచి పాద శ్చేల్లోపే సత్యేన పూర్వేత. శ్రు. 'సేమా మవిడ్ధి ప్రభృతిమ్, శ్లో. 'నైష దాశరథీ రామః'

ఇతి విసర్గనంధి ప్రకరణమ్.

1 అన్యత్రచరితార్థయో శ్చాస్త్రయో రేకత్రులక్ష్యే యాగపద్య సంభవః తుల్యబలవిరోధః.

అధ్యక్షాధికారం.

అజన్త పుల్లింగప్రకరణం.

⇒¹ అర్థవ² దధాతు³ రప్రత్యయః ప్రాతిపదికమ్ ౧-౨-౪౫. ⇒
 ధాతుం ప్రత్యయం ప్రత్యయాన్తం చ వర్జయత్వాఽర్థవచ్ఛబ్దస్వరూపం ప్రాతిపదికసంజ్ఞం స్యాత్.

⇒ కృతద్ధితసమాసా శ్చ. ౧-౨-౪౬ ⇒

కృతద్ధితాన్తా సమాస శ్చ తథా స్యుః.

⇒ స్వాజ సమాల్ప ష్టాభ్యామ్భిజ్జభ్యామ్భ్యష్టసిభ్యామ్భ్యష్టసోసామ్ జ్యోస్సుప్. ౪-౧-౨. ⇒

సు ఔ జన్ ఇతి 4 ప్రధనా. ఆమ్ ఔట్ శన్ ఇతి ద్వితీయా. టా భ్యాం భిన్ ఇతి తృతీయా. జే భ్యాం భ్యన్ ఇతి చతుర్థీ. జసిభ్యాం భ్యన్ ఇతి 5 ష్చమీ. జన్ ఓన్ ఆమ్ ఇతి షష్ఠీ, జి ఓన్ సుప్ ఇతి సప్తమీ.

⇒⁵ జ్యాప్వాప్రివదికాత్. ౪-౧-౧ ⇒

1 అర్థవదితికిమ్! ధనమ్ వనమ్ ఇత్యాదౌ ప్రతివర్ణం ప్రాతిపదికసంజ్ఞా మా భూత్. సత్యాంహి ప్రాతిపదికసంజ్ఞాయాం తత్ ప్రతివర్ణం సుబుత్పత్తిస్యాత్. 2 అధాతురితికిమ్! హనధాతోర్లజి ప్రధమపురుషైకవచనే ఆహన్నిత్యత్ర 'నలోపః ప్రాతిపదికాన్తస్యే'త్యనేన నకారలోప స్స్యాత్. 3 అప్రత్యయైత్యా వర్త్యతే. ప్రత్యయభిన్నం ప్రత్యయాన్తభిన్నంచేత్యర్థోవివక్షితః. 4 ప్రధమాయా ఏకవచనద్వినచనబహువచనద్యోతకాః ప్రత్యయా ఇత్యర్థః. ఏవంద్వితీయాదీ నామపి. 5 జీచ ఆప్ చ ప్రాతిపదికంచేత్యేతేషాం సమాహరన్యంన్యః. శబ్దేః జీప్ జీష్ జీన్ ఇత్యేతేషాం సామాన్యేన గ్రహణమ్. ఆప్ శబ్దేన చ టాప్ డాప్ చాప్ ఇత్యేతేషాం సామాన్యేన గ్రహణం. 'యస్తా త్పూర్వత్యయవిధిస్తదాదిప్రత్యయేజ్ఞమ్.' (ప్రత్యయగ్రహణే యస్తాత్పూర్వవిహితః తదాదేః తదన్తస్య చ గ్రహణమ్.) ఇతిపరిభాషయా తదన్తగ్రహణమ్.

⇒ ప్రత్యయః. 3-౧-౧ ⇒

⇒ పరశ్చ. 3-౧-౨ ⇒

ఇ త్యధికృత్య. జ్యంతా దాబంతా త్పాతిపదికా చ్చ పరే స్వాదయః
ప్రత్యయా స్స్యుః.

⇒ సుపః. ౧-౪-౧౦౩ ⇒

సుప స్త్రీణి త్రీణి వచనా న్యేకశ ఏకవచనద్వివచనబహువచనసంజ్ఞాని
స్యుః.

⇒ ద్వ్యేకయో ర్ద్వివచనై కవచనే. ౧-౪-౨౨ ⇒

1 ద్విత్వే క్త్యయో రేతే స్తః.

⇒ విరామోఽవసానమ్. ౧-౪-౧౧౦ ⇒

వర్ణానా మభావో ఽవసానసంజ్ఞ స్సాన్యత్. రత్వవిసర్గా, రామః.

⇒ సరూపాణా మేకశేష ఏకవిభక్తౌ. ౧-౨-౬౪ ⇒

ఏకవిభక్తౌ యాని సరూపా 2జ్యేష దృష్టాని తేషా మేక ఏన శిష్యతే.

⇒ ప్రథమయోః పూర్వసవర్ణః. ౬-౧-౧౦౨ ⇒

అకః ప్రథమాద్వితీయయో రచి పూర్వసవర్ణదీర్ఘ ఏకాదేశ స్సాన్యత్.
ఇతి ప్రాప్తే—

⇒ నాదిచి. ౬-౧-౧౦౪ ⇒

3 ఆ దిచి న పూర్వసవర్ణదీర్ఘః. నృద్ధి రేచి. రామా.

⇒ బహుషు బహువచనమ్. ౧-౪-౨౧ ⇒

బహుత్వవివక్షాయాం బహువచనం స్సాన్యత్.

⇒ చుటూ. ౧-౩-౭ ⇒

1 ద్విత్వే ఏక త్వేచభివక్షితే. 2 'నృద్ధోయూ' నేత్యాదిసూత్రాత్ ఏన
ఇత్యపకృప్యతే. తేనజననీపరిచ్ఛే తృవాచకయో ర్భాతృశబ్దయో రైకశేషః;
తృతీయాదౌసాయాప్యేఽపి ఔజసాదౌవైరూప్యాత్. 3 అవర్ణాత్. ఇచ్ఛ
త్యాహారః.

ప్రత్యయాద్యో 1 చుటూ ఇతో స్తః.

→ విభక్తి శ్చ. ౧-౨-౧౦౨. →

సుప్తిజ్ఞా విభక్తిసంజ్ఞా స్తః.

→ న విభక్తౌ తుస్మాః. ౧-౩-౨. →

విభక్తిస్థా స్తవర్గసకారమకారా 2 నేతః. ఇతి సస్య సేత్వమ్. రామాః.

→ ఏకవచనం సమ్బుద్ధిః. ౨-౩-౨౯. →

సమ్బాధనే ప్రథమాయా ఏకవచనం సమ్బుద్ధిసంజ్ఞం స్యాత్.

→ యస్తాత్ ప్రత్యయవిధిస్తదాది ప్రత్యయే ౨ జ్ఞమ్. ౧-౨-౧౩. →

యః ప్రత్యయో యస్తాత్ క్రియతే ౩ తదాదిశబ్దస్వరూపం తస్మి న్ప్రత్యయే పరే 4 ౨ జ్ఞం స్యాత్,

→ ఏజ్ హ్రస్వా త్సమ్బుద్ధేః. ౬-౧-౬౯. →

ఏజస్తా ధ్రస్వాస్తా చ్చాజ్ఞాధ ల్లుప్యతే సవసమ్బుద్ధేజ్జేత్. హేరామ, హేరామా, హేరామాః. ఏజ్ హ్రస్వాణంకిమ్? హేహరే, హేవిష్ణో. అత్ర నిత్యో గుణః.

→ అమి పూర్వః. ౬-౧-౧౦౨. →

అకో6౭-మ్యచి పూర్వసూప మేకాదేశః. రామమ్, రామా.

→ లశ క్వతద్ధితే. ౧-౩-౨. →

తద్ధితవర్గప్రత్యయాద్యో 7 లశకవర్గా ఇత స్స్యుః.

→ తస్మా చ్చసో నః పుంసి. ౬-౧-౧౦౩. →

1 చవర్గటవర్గ. 2 ఇత్సంజ్ఞకాః న. 3 'భవామి' 'భవిష్యామి' ఇత్యాదౌ శబ్దాదివికరణవిశిష్టస్య భవ - భవిష్య ఇత్యాదిక స్యాజ్ఞసంజ్ఞార్థం తదాది గ్రహణమ్. 4 అజ్ఞసంజ్ఞం. 5 సంబుద్ధ్యవయవశ్చేదిత్యర్థః. 6 ద్వితీయైకవచన ప్రత్యయః యో2మ్ తస్మిన్ విద్యమానో యో2చ్ తస్మిన్ పరత ఇత్యర్థః. 7 లకారః శకారః కవర్గశ్చ.

పూర్వసవర్ణదీర్ఘ త్వరో య 1 శ్శస స్స స్తస్య న స్సాన్య తుపంసి.

→ అట్ కుప్వాజ్ నుమ్ వ్యవాయేఽపి. ౮-౮-౨. →

2 అట్ కవర్గః పవర్గ అజ్ నుమ్ ఏతై ర్వ్యస్తై ర్యథాసంభవం మిలితై శ్చ వ్యవధా నేఽపి పరషాభ్యాం పరస్య నస్య ణ స్సమానపదే. ఇతి ప్రాప్తే.

→ పదాంతస్య. ౮-౮-౩౭. →

నస్య ణో న. రామాన్.

→ టాజసిజసా మినాత్స్యః. ౭-౧-౧౨. →

అనంతా ట్వాదీనా 4 మినాదయ స్స్యః. ణత్వం. రామేణ.

→ నుపి చ. ౭-౩-౧౦౨. →

యథాదౌ సు ప్యతోఽజ్జస్య దీర్ఘః. రామాభ్యామ్.

→ అతో భిన ఐన్. ౭-౧-౯. →

అనేకాల్ శిత్సర్వస్య. రామైః.

→ జే ర్యః. ౭-౧-౧౩. →

అతోఽజ్ఞా త్పరస్య 5 జేర్యాదేశః.

→ స్థానివ దాదేశోఽనల్విధౌ. ౧-౧-౫౬.

ఆదేశః స్థానివ తస్య న్న తు 6 స్థాన్యలాశ్రయవిధౌ.

1 శస్పృత్యయావయవః యస్సకారః, తస్యకారస్సాన్యత్. 2 అట్ ప్రత్యాహరః. 3 'రషాభ్యాంనోణస్సమానపదే' ఇతి సూత్ర మనువర్తతే. సమానపదత్వం చ నిమిత్తానధికరణనిమిత్తిమత్పదాఘటితత్వమ్. 4 ఇవ, అత్, స్య-ఏతే ఆదేశాః. 5 ఇదం చతుర్థ్యేకవచనం, నతు సప్తమ్యః; వ్యాఖ్యానాత్. 'జేరామ్' ఇత్యత్రతు సప్తమ్య ఏవ; 'స్త్రియామ్' ఇత్యాది నిర్దేశాత్. 6 స్థానిభూతః యః అల్ తదాశ్రయవిధౌ కర్తవ్యే. ఏవంచ — స్థానిభూతాల్పాత్రధర్తావచ్ఛిన్ననిమిత్తకకార్యేకర్తవ్యే ఆదేశస్థానివన్నస్యాదిత్యర్థః. అల్విధావిత్యత్ర అలావిధిః, అలః (పరస్య)విధిః, అల(స్థానే) విధిః, అలి(పరతః) విధిః ఇతి. చతుర్థా విగ్రహః. ఏతేషాం ప్రయోజనా న్య న్యత్ర జ్ఞాతవ్యాని.

ఇతి స్థానివత్వా 'త్సుపి'చేతి దీర్ఘః. రామాయ, రామాభ్యామ్.

→ బహువచనే యు త్యేత్. ౭-౧-౧౦౩. ←

యులాదౌ బహువచనే సు ప్యతో ఒజ్ఞ పైకారః. రామేభ్యః,
1 సుపి కిమ్? పచధ్వమ్.

→ వాఒవసానే. ౮-౪-౫౬. ←

ఆవసానే యులాం చరో వా. రామాత్ - రామాద్, రామాభ్యామ్,
రామేభ్యః. రామస్య.

→ ఓసి చ. ౭-౩-౧౦౪. ←

అతో ఒజ్ఞ పైకారః. రామయోః.

→ హ్రస్వనద్యాహో నుట్. ౭-౧-౫౮. ←

ప్రాస్వాంతా న్నద్యంతా దాబంతా చ్చాక్ష్ణాత్ పర స్యామోనుడాగమః.

→ నామి. ౬-౪-౩. ←

అజంతాజ్ఞస్య దీర్ఘః. రామాణామ్. రామే, రామయోః ఏత్యే కృతే—

→ ఆదేశప్రత్యయయోః. ౮-౩-౫౯. ←

ఇచ్ఛకుభ్యాం పర స్యాపదాంత స్యాదేశః-ప్రత్యయావయవ శ్చ యం
స్యః తస్య మూర్ధన్యాదేశః. ఈషద్విన్మతస్య సస్య తాదృశ ఏవ షః. రామేషు.

ఏవం కృష్టాదయోప్యదంతాః.

→ సర్వాదీని సర్వనామాని. ౧-౧-౨౭. ←

1 సుపి ఇత్యేతత్పదం కింప్రయోజనకమిత్యర్థః. ఏతాదృశస్థలే సర్వత్రైవ
'మేవోహ్యం. 2 రామాయేత్యత్, 'సన్నిపాతలక్షణో విధిరనిమిత్తంతద్విఘాతస్య'
ఇతి పరిభాషాయా నప్రవృత్తిః; 'కష్టాయక్రమణే' ఇత్యాది పాణినినిర్దేశేన
తస్యా అనిత్యత్యజ్ఞాపనాత్. 3 సర్వః ఆదిః యేషాంతానీతి తద్గుణసంవిజ్ఞానబహు
ప్రీహిః. 'అదస్సర్వేషా' మితిలిక్ష్ణాత్. అన్యథా సర్వశబ్దస్య సర్వనామసంజ్ఞా న
స్యాత్. సర్వేషామితిరూపం న సిద్ధ్యేత. 4 సర్వనామసంజ్ఞాని స్స్యుః. సర్వే
షాం నామానీతి అన్వర్థసంజ్ఞా.

సర్వ విశ్వ ఉభ ఉభయ దతర దతమ అన్య అన్యతర ఇతర త్వత్ త్వ
నేమ సమ సీమ — పూర్వపరావరదక్షిణోత్తరాపరాధరాణి వ్యవస్థాయా మసం
జ్ఞాయామ్ — స్వమజ్ఞాతిధనాభ్యాయామ్ — అస్తరం బహిర్యోగోపసంవ్యాస
యోః — త్యద్ తద్ యద్ ఏతద్ ఇదమ్ అదస్ ఏక ద్వి యుష్షద్ అస్తద్
భవత్ కిమ్.

⇒ జన శ్శీ. ౭-౧-౧౭. ⇐

అదంతాత్ సర్వనామ్నా జన శ్శీ స్యాత్. అనేకాల్పా త్సర్వాదేశః. సర్వే.

⇒ సర్వనామ్నః సై స్త. ౭-౧-౧౮. ⇐

అత స్సర్వ నామ్నా జేః స్తై. సర్వస్తై.

⇒ జసి జ్యోః స్మాత్ స్మినా. ౭-౧-౧౯. ⇐

అత స్సర్వనామ్న ఏతయో రేతోస్తః. సర్వస్తాత్.

⇒ ఆమి సర్వనామ్న స్సుటౌ. ౭-౧-౨౦. ⇐

అవర్ణాంతాత్ పరస్య సర్వనామ్నా విహిత స్యామ స్సుడాగమః. ఏత్వ
షత్వే. సర్వేషామ్. సర్వస్త్వి. శేషం రామవత్. ఏనం విశ్వాదయో ౭ప్య
దంతాః. ఉభశబ్దో నిత్యంద్వివచనాంతః. ఉభౌ ౧. ఉభాభ్యామ్ ౩. ఉభయోః.
తస్యేహపాలో 1 ౭.కజర్థః. 2 దతరదతమా ప్రత్యయా. 'ప్రత్యయగ్రహణే
తదంతగ్రహణ' మితి తదంతా గ్రహ్యః. నేమ ఇ త్యర్థే. సమ స్సర్వపర్యాయః,
తుల్యపర్యాయ స్తు న; '...సమానా' మితి జ్ఞాపకాత్.

⇒ పూర్వపరావరదక్షిణోత్తరాపరాధరాణి వ్యవస్థాయా
మసంజ్ఞాయామ్. ౧-౧-౩౪. ⇐

ఏతేషాం వ్యవస్థాయా మసంజ్ఞాయాం సర్వనామసంజ్ఞా గణనూత్రాత్
సర్వత్ర యా పాప్రా సా జసి వా. పూర్వే, పూర్వ్యాః. అసంజ్ఞాయామ్ కిమ్?

1 'అవ్యయసర్వనామ్నామకచ్ పాక్ పేః' ఇత్యుక్తః ఆకచ్. 2 'కిం
యత్తదోర్నిర్ధారణే' 'ద్వయోరేకస్యదతరచ్' 'బహూనాం జాతిపరిప్రశ్నదత
మచ్' ఇత్యుక్తౌ ప్రత్యయా.

ఉత్తరాః కురవః. 1 స్వాభిధేయాపేక్షావధినియమా వ్యవస్థా. వ్యవస్థాయాం కిమ్? దక్షిణా గాథకాః, కుశలా ఇత్యర్థః.

—|| స్వ మజ్జతిధనాఖ్యాయామ్. ౧-౧-౩౧. ||—

జ్ఞాతిధనాన్యవాచినః 2 స్వశబ్దస్య ప్రాప్తా సంజ్ఞా జసి వా. స్వే, స్వాః. ఆత్మీయా అత్తాన ఇతి వా. జ్ఞాతిధనవాచిన స్తు స్వాః. జ్ఞాతయో ల్థా వా.

—|| అన్తరం బహిర్యోగోపసంవ్యానయోః. ౧-౧-౩౨. ||—

బాహ్యే పరిధానీయే చార్థే లన్తరశబ్దస్య ప్రాప్తా సంజ్ఞా జసి వా. అన్తరే అన్తరావా గృహాః, బాహ్యే ఇ త్యర్థః. అన్తరే అన్తరావా శాటకాః, పరిధానీయా ఇత్యర్థః.

—|| పూర్వాదిభ్యో నవభ్యో వా. ౨-౧-౧౩ ||—

ఏభ్యో జసి జ్యోః స్తాత్ స్తినా వా స్తః, పూర్వస్తాత్ - పూర్వాత్. పూర్వస్తి-పూర్వే. ఏవం పరాదీనామ్. శేషం సర్వవత్.

—|| ప్రథమచరనుతయూల్పార్థకతిపయనేమాశ్చ. ౧-౧-౩౩. ||—

ఏతే జ స్యుక్తసంజ్ఞా వా స్యుః. ప్రథమే-ప్రథమాః. ౩ తయః ప్రత్యయః. ద్వితయే-ద్వితయాః. శేషం రామవత్. నేమే-నేమాః. శేషం సర్వవత్. 4 తీయస్యజిత్సువా. ద్వితీయస్త్వై -ద్వితీయా యేత్యాది. ఏవంతృతీయః. నిర్జగః—

—|| 5 జరాయా జర సన్యతరస్యామ్. ౨-౨-౧౦౧ ||—

అబాదో విభక్తా.

1 స్వేషాం=పూర్వాదిశబ్దానాం, అభిధేయేన అపేక్ష్యమాణో యో లవధిః, తస్య నియమ ఇతి విగ్రహాః. 2 అత్తాత్మీయవాచిన ఇత్యర్థః. 'స్వా జ్ఞాతావాత్తనిస్వంత్రి ష్వాత్మీయేస్వాలస్త్రి యాంధనే' ఇత్యమరః. 3 'సంఖ్యాయా అవయవే తయవ్' ఇతివిహితః. తతస్తదంతాః గ్రాహ్యాః. 4 'ద్వేస్తీయ' ఇత్యుక్తః. 5 జరాశబ్దస్య జరసాదేహోవాస్యాత్.

→ (ప.) * పదాజ్ఞాధికారే తస్య చ తదంతస్య చ. →

→ (ప.) * ¹ నిర్దిశ్యమానన్యాయదేశాభవన్తి. →

‘ఏకదేశవికృత మనన్యవ’ దితి జరశబ్దస్య జరస్. నిర్జరసౌ, నిర్జరస ఇత్యాది. పక్షే హాలాదౌ చ రామవత్.

ఇతి అదంతశబ్దాః.

→ అథ అదంతశబ్దాః. →

విశ్వపాః.

→ దీర్ఘా జ్ఞసి ² చ. ౬-౧-౧౦౫. →

న పూర్వసవర్ణః. వృద్ధిః. విశ్వపా, విశ్వపాః. హేవిశ్వపాః. విశ్వపాం, విశ్వపే.

→ ³ ను డనపుంసకస్య. ౧-౧-౪౩. →

స్వాదిపఞ్చవచనాని సర్వనామస్థానసంజ్ఞాని స్యు రక్షేబస్య.

→ స్వాది ష్వసర్వనామస్థానే. ౧-౪-౧౮. →

కప్రత్యయావధిషు స్వాది ష్వసర్వనామస్థానేషు పూర్వం పదం స్యాత్.

య + ఆచ్ → యచి భమ్. ౧-౪-౧౮. →

4 యాదిష్వజాదిషు చ కప్రత్యయావధిషు స్వాది ష్వసర్వనామస్థానేషు పూర్వం భసంజ్ఞం స్యాత్.

1 పక్షీప్రకృతిజన్యపాధిమికోపస్థితివిషయత్వం నిర్దిశ్యమానత్వమ్.

2 చకారాత్ ‘నాదిచి’ ఇతి సూత్రా దిచీత్యనుకృత్యే. దీర్ఘాత్ జసి ఇచి చ పరే న పూర్వసవర్ణదీర్ఘ ఇత్యర్థః. 3 ప్రత్యాహారః. 4 యకారాదిషు.

→. ¹ఆకడారాదేకా సంజ్ఞా. ౧-౪-౧. →

ఇత ఊర్ధ్వం 'కడారాః కర్తృధారయ' ఇ త్యతః ప్రా గేక సైవై కైవ సంజ్ఞా జ్ఞేయా. యా పరా ససవకాశా చ.

→. ఆత్మో ధాత్మోః. ౬-౪-౧౪౦. →

ఆకారాంతో యో ధాతు స్తదస్తస్య ధి స్యాజ్ఞస్య లోపః. 'అలోఽస్త్యస్య' విశ్వపః. విశ్వపా, విశ్వపాభ్యా మిత్యాది. ఏవం శంభుద్ధాదయః. ధాత్మోః ణిమ్? హాహాః.

ఇత్తి ఆద స్తశబ్దాః.

→ అథ ఇదంతశబ్దాః. ←

హరిః, హరీ.

→ జసి చ. 2-3-౧౦౯. ←

ప్రాస్వాంత స్యాజ్జస్య గుణః. హరయః.

→ హ్రాస్వస్య గుణః. 2-3-౧౦౮. ←

సమ్బుద్ధౌ. సేహరే. హరిమ్, హరీ, హరీత్.

→ శేషో ఘ్యసఖ. ౧-౪-౨. ←

శేష ఇతి స్పష్టార్థమ్. ప్రాస్వా యా విదుతౌ తదంతం సఖివర్జం
ఘీసంజ్ఞమ్,

→ ఆజో నా స్త్రియామ్. 2-3-౧౨౦. ←

ఘేః పర స్యాజో 2 నా స్యాదస్త్రీయామ్. ఆజితి టాసంజ్ఞా. హరిణా.
అస ఖీతి కిమ్? సఖ్యా. హరిభ్యాం, హరిభిః.

→ ఘే రితి. 2-3-౧౧౧. ←

ఘీసంజ్ఞస్య జితి సుపి గుణః. హరయే.

→ జసిజసో శ్చ, ౬-౧-౧౧౦. ←

ఏజో జసిజసో రతి పూర్వరూప మేకాదేశః. హరేః, హర్యోః, హరి
ణామ్.

→ అ చ్చఘేః. 3-3-౧౧౯. ←

ఇదుద్భవ్య ముత్తరస్య జే రా 3 ధ్వేర చ్చ. హరా, హరిషు. ఏవం కవ్యా
దయః.

→ అనజ్ సౌ. 2-౧౦౯3 ←

సఖ్య రంగ స్యానజాదేశో 2 సంబుద్ధౌ 4 సౌ. జిత్యా దంత్యస్య.

1 'ఏజ్ ప్రాస్వాత్సంబుద్ధే' రితిసంబుద్ధిలోపః. 2 నా ఇత్యాదేశః.
3 ఘీ సంజ్ఞకస్య అకారాదేశః. 4 సుప్రత్యయే పరతః.

⇒ అలోఽన్త్యా త్సర్వ ఉపధా. ౧-౧-౬౫ ⇒

అంత్యా దలః పూర్వో వర్ణ ఉపధాసంజ్ఞ స్సృత్.

⇒ సర్వనామస్థానే చాసంబుద్ధౌ. ౬-౪-౮. ⇒

నాంత స్యోపధాయా దీర్ఘోఽసంబుద్ధౌ సర్వనామస్థానే.

⇒ అప్యక్త ఏకాల్ ప్రత్యయః. ౧-౨-౪౧. ⇒

స్పష్టమ్.

⇒ హల్ జ్యాభ్యో దీర్ఘాత్ సుతి స్యప్యక్తం హల్. ౬-౧-౬౮. ⇒

హలంతా త్వరం దీర్ఘా యా హ్యపా తదంతా చ్చ పరం సుతి నీత్యేత దప్యక్తం హ ల్లుప్యతే.

⇒ 2 న లోపః ప్రాతిపదికాంతస్య. ౮-౨-౭. ⇒

ప్రాతిపదికసంజ్ఞకం య త్వదం తవ స్తస్య నస్య లోపః. సఖా.

⇒ సఖ్య రసమ్బుద్ధౌ. ౭-౧-౯౨. ⇒

సఖ్య రంగా త్వరం సమ్బుద్ధివర్జం సర్వనామస్థానం ౩ ణిద్వ త్సృత్.

⇒ అచోఽణితి. ౭-౨-౧౧౫ ⇒

అజంతాజ్ఞస్య పృద్ధిః ణితి ణితి చ పరే. సఖాయా, సఖాయః. హే ణి. సఖాయమ్, సఖాయా, సఖీ. సఖ్యా. సఖ్యే.

1 సు. తి. సి. ఏతత్ప్రత్యయసంబంధ్యేకవర్ణరూపం. అత్రసి ఇత్యనేన సహచరితాసహచరితయో స్సహచరితస్యైవ గ్రహణమ్. ఇతిపరిభాషయాతిపా హాచ్రతస్య సిపఏవ గ్రహణమ్, నతుసిచః. సుతిసీతి కిమ్? అభైత్సీత్. అత్ర దేర్ఘజితకారాత్పరస్య సిజవయవస్యసస్యచలోపః. 2 లు ప్తపక్షీకంపదం, నకా స్యేత్యర్థః. 3 'గోతోణిత్' ఇతిసూత్రాత్ ణిత్ ఇత్యనువర్తతే.

→⇒ ఖ్యత్యా త్పరస్య. ౬-౧-౧౧౨ ⇒

ఖతిశబ్దాభ్యాం ఖీతీ శబ్దాభ్యాం కృతయణాదేశాభ్యాం పరస్య
జసో రత 1 ఉః. సంఖ్యాః (౨.)

⇒ ఔత్. ౭-౩-౧౧౩ ⇒

ఇదుదాభ్యం పరస్య జే 2 రౌత్. సంఖ్యా. శేషం హరివత్.

→ పతి స్సమాస ఏవ. ౧-౪-౧౪. ⇐

3 ఘీసంజ్ఞః. పత్యా. పత్యే. పత్యుః. (౨) పత్యౌ. శేషం హరివత్
సమాసే తు. భూపతినా. భూపతయే. హరివత్. కతిశబ్దో నిత్యం బహువ
నాన్తః.

⇒ 4 బహుగణవతుడతి సంఖ్యా. ౧-౧-౨౩. ⇒

. → డతి చ. ౧-౧-౨౪. ⇐

డత్యంతా 5 సంఖ్యా 6 షట్సంజ్ఞా స్యాత్.

→ 7 షడ్భ్యో లుక్. ౭-౧-౨౨. ⇐

జ శ్చసోః.

→ ప్రత్యయస్య లుక్స్లులువః. ౧-౧-౬౧. ⇐

• లుక్స్లు లుప్శబ్దైః కృతం ప్రత్యయాదర్శనం క్రమాత్ తత్తత్సంజ్ఞం
స్యాత్.

1 ఉకారస్యాత్. 2 ఔకారఆదేశః. 3 'శేషోఽఘ్యసఖి' ఇతిసూత్రాత్
ఘీ ఇత్యనువర్తతే. పతిశబ్దస్య సమాస ఏవ ఘీసంజ్ఞేత్వర్థః. 4 బహుగణశబ్దో సం
ఖ్యానాచకే ప్రాతిపదికే గృహ్యతే. డతి రపి 'కిమస్సంఖ్యాపరిమాణేడతిచ' ఇతి
విహితస్తద్ధిత ఏవ గృహ్యతే; వతుసాహచర్యాత్. 5 సంఖ్యాయతేనయేతి
సంఖ్యా ఇత్యన్వర్థసంజ్ఞా. 6 'ష్టాన్తాషట్' ఇతిసూత్రాత్ షట్ ఇత్యనువర్తతే.
7 షట్సంజ్ఞ కేభ్యః పరయో ర్జశ్చసోర్లుక్స్యాత్.

→ ప్రత్యయలోపే ప్రత్యయలక్షణమ్. ౧-౧-౬౨. →

ప్రత్యయే 1 లుప్తేఽపి తదాశ్రితం కార్యం స్యాత్. ఇతి 'జసి' చేతి గుణే ప్రాప్తే —

→ న లుమతాఽజ్ఞస్య. ౧-౧-౬౩. →

లుమతాశబ్దేన లుప్తే తన్నిమిత్త మంగకార్యం న స్యాత్. కతి. కతిభిః. కతిభ్యః. 2 కతినామ్. కతిషు. యుష్మద స్మద్ పట్ 3 సంజ్ఞకా స్త్రిషు సమాపాః. త్రిశబ్దో నిత్యం బహువచనాంతః. త్రయః. త్రిక్. త్రిభిః. త్రిభ్యః.

→ తే) ప్రయః. ౨-౧-౫౩. →

ఆమి. త్రయాణామ్. త్రిషు. గౌణత్వేఽపి. ప్రియత్రయాణామ్.

→ త్యదాదీనా⁴మ్. ౨-౨-౧౦౨. →

ఏషా మకారో విభక్తా. (ద్విపర్యంతానా మేవేష్టిః.) ద్వా (౨). ద్వాభ్యామ్ (౨). (౩). ద్వయోః.

ఇతి ఇదన్తశబ్దాః.

→ అథ ఈదన్తశబ్దాః. →

పాతిలోక మితి పఠీః సూర్యః.

→ దీర్ఘా జ్ఞసి చ. ౬-౧-౧౦౫. →

దీర్ఘా జ్ఞసి ఇచి చ పరేన పూర్వసవర్ణదీర్ఘః. పప్యా (౨) పప్యః. హే పఠీః. పఠీమ్, పఠీన్. పప్యా, పఠీభ్యామ్, పఠీభిః. పప్యే, పఠీభ్యః (౨). పప్యః, (౨), పప్యోః (౨). దీర్ఘత్వా న్న హట్. పప్యామ్. జౌ తు సవర్ణదీర్ఘః. పఠీ, పఠీషు. ఏవమ్ వాతప్రమ్యాదయః. బహ్వ్యః శ్రేయస్యో యస్య స బహుశ్రేయసీ.

1 అదర్శనంగతేఽపి. 2 లుః అస్యాస్త్రీలిమన్, తేన లుమతా. లుక్. శ్లు. లుప్ ఎతే లుమన్తాః. 3 స్త్రీపున్మపుంసకలిత్యేషు సమాసరూపాః. 4 అకారోఽన్తాదేశస్యాత్.

→¹ యూస్త్రాఖ్యో నదీ, ౧-౪-౩. ✱

ఈదూదంతా నిత్యస్త్రీలింగౌ నదీసంక్షౌప్తః,

→ ✱ ప్రథమలింగగ్రహణం చ. (వా. ౧౩౦౬.) ✱

పూర్వం స్త్రీఖ్య 2 స్వీపసర్జనత్వే ౭పి నదీత్వం వక్తవ్య మి త్యర్థః.

→ ✱ అమృత్యనద్యో ర్హస్యః. ౭-౩-౧౦౭. ✱

3 సమ్బుద్ధౌ. హేబహుశ్రేయసి. బహుశ్రేయసీక.

→ ✱ ఆ ణ్నద్యాః. ౭-౩-౧౧౨ ✱

నద్యంతా త్పరేషాం జితా మాడాగమః.

→ ✱ ఆ టశ్చ. ౬-౧-౯౦. ✱

ఆటో౭చిపరే వృద్ధి రేకాదేశః. బహుశ్రేయస్యై. బహుశ్రేయస్యాః
(౨), బహుశ్రేయసీనామ్.

→ ✱ జే రామ్ నద్యామ్నాభ్యః. ౭-౩-౧౧౬. ✱

నద్యంతా దాబంతా న్నీశబ్దా చ్చ పరస్య జే 4 రామ్. 5బహుశ్రేయస్యాం.
శేషం పపీవత్. అజ్యంతత్వా న్న సులోపః. అతిలక్ష్మీః. శేషంబహుశ్రేయసీ
వత్. ప్రధీః.

→ ✱ అచి శ్చ దాతుభ్రావాం యో రియజువజౌ. ౬-౪-౭౭. ✱

శ్చుప్రత్యయా స్త స్యేవర్ణోవర్ణాంతస్య ధాతోః భూ ఇత్యస్య చాంగ
స్యేయజువజౌ స్తో౭జాదౌ పత్యయే పరే. ఇతి ప్రాప్తే—

→ ✱ ఏ రనేకాచో౭ సంయోగపూర్వస్య. ౬-౪-౮౨. ✱

ధాత్వవయవసంయోగపూర్వో న భవతి య ఇవర్ణ స్తదంతో యో
ధాతు స్తదంత స్యానేకాచో౭జ్యస్య య ణజాదౌ పత్యయే. ప్రశ్నో(౨), ప్ర

1 ఈ చ ఊ చ యూ, ఇతివిగ్రహః. 2 గౌణత్వే౭పి. 3 'సమ్బుద్ధౌ' చేత్యతః సంబుద్ధా విత్యనువర్తతే. అంబార్థానాం నద్యంతానాం చ ప్రాస్య
స్సాన్యత్ సంబుద్ధౌ పరే. 4 ఆమ్ ఆదేశః. 5 నుటఃపరత్వాత్ ఆట.

ధ్యమ్, ప్రధ్యః. 1 ప్రధ్య. శేషం పపీవత్. ఏవ మున్నీః. ధాతునా సంయోగస్య విశేషణా దిహ స్యాదేవ యచ్. ఉన్నో, ఉన్న్యః. గ్రామణీః. జౌతు-గ్రామణ్యాం. అనేకాచః కిమ్? నీః, నియా, నియః. అమి శసి చ పరత్వాదియజ్. నియమ్, నియః. జేరామ్. నియామ్. అసంయోగపూర్వస్య కిమ్? సుశ్రియా, యవ క్రియా.

→ గతిశ్చ. ౧-౪-౬౦. ←

ప్రాదయః క్రియాయోగే 2 గతिसంజ్ఞా స్ఫుటః.

→ గతికార కేతరపూర్వపదస్య యచ్ నేష్యతే (వా...) →
శుద్ధధియా.

→ న భూసుధియోః. ౬౪-౮౫. ←

ఏతయో 3 రచి సుపి యచ్ న. సుధియా, మధియా ఇత్యాది. సుఖ మిచ్ఛతీతి సుఖీః-4 సుతీః. సుభ్యో (౨)-సుత్యో (౨)-సుఖ్యుః (౨), సుత్యుః (౨) శేషం ప్రధీవత్.

ఇ తి ఈ ద న్త శ బ్దాః.

అథ ఉద న్త శ బ్దాః.

శమ్భర్హరివత్. ఏవం విష్ణు వాయుభాన్వాచయః.

→ శృజ్యత్ క్రోష్ట్యుః. ౭-౧-౯౫. ←

5 అసంబుద్ధౌ సర్వనామసానే. క్రోష్ట్యశబ్దస్య స్థానే క్రోష్ట్యశబ్దః ప్రయోక్తవ్య ఇత్యర్థః.

→ ఋతో జీ సర్వనామస్థానయోః. ౭-౩-౧౧౦. ←

ఋతో ౭ బ్దస్య గుణో జౌ సర్వనామస్థానే చ. ఇతిప్రాప్తే—

→ ఋదుశి నన్సురుదంసో నేహసాం చ. ౭-౧-౯౪. ←

ఋదంతానా ముశనసాదీనాం 6 చానజ్ స్యా దసమ్బుద్ధౌ సౌ.

1 ప్రకృష్టంధ్యాయతీతివిగ్రహే నిత్యస్త్రీత్వవిరహాత్ జేరామ్ నభవతి.
2 నూత్రేచకారాత్ ప్రాదయః గతिसంజ్ఞా ఉపసర్గసంజ్ఞాశ్చస్ఫురిత్యర్థః. 3 అ జాదౌ సుపిపరే. 4 సుతమిచ్ఛతీతి సుతీః. 5 'సర్వనామస్థానే చాసంబుద్ధౌ, ఇత్యనువర్తతే. 6 'అనజ్ సౌ' ఇత్యనువర్తతే.

* ఆంధ్రప్రదేశ్ స్వస్థపత్ర సేవ్యత్వప్రకటనా
త్రహితప్రవాసాస్తానామ్. ౬-౪-౧౦. *

అబాదీనా ముపధాయా దీర్ఘో ౭ సంబుద్ధౌ సర్వనామస్థానే. క్రోష్టా,
క్రోష్టారా (౨), క్రోష్టారః. క్రోష్టాన్.

—॥ విభాషా తృతీయాది వ్యచి. ౭-౧-౯౭. ॥—

అజాదియ క్రొత్త రాష్ట్ర తృజ్యత్. క్రొవ్వా. క్రొవ్వే.

—* బుధ ఉత్ . ౬-౧-౧౧౧, *

ముతో జసిజనో రత 1 ఉ దేకాదేశః. రపరః.

❧ రా త్సప్య. ౪-౨-౨౪. ❧

రేఖా త్సంయోగాంతస్య ససై ల్లివ లోహా వాన్యస్య. రస్య విసర్గః.
క్రోష్టః (౨) క్రోష్టః (౨).

* నుమచిరత్పజ్విద్భావేభ్యో నుట్ పూర్వవిప్రతిషేధేన.
(వా.రకె.అర.) *

క్రోష్టానామ్, క్రోప్రి, పక్షే హలాదా చ శమ్భునత్.

ఇతి ఉద నశనాః.

అథ ఘోరనశబ్దాః.

హూహూః, హూహ్వా (౨). హూహూమ్, హూహూఁ.
ఇత్యాది.. అతిచమూశబ్దే తు నదీకార్యం విశేషః. హే అతిచము. అతిచమై.
అతిచమ్వాః (౨), అతిచమూనామ్. ఖిలపూః.

→ ఓ స్తుతి. క-ర-క-తి. వి:-

ధాత్యవయవసంయోగపూర్వో న భవతి య ఉవర్ణ స్తనంతో యో
 ధాతు స్తదంత స్యాసేకాచోఽజ్ఞస్య యజ్ స్యా దచి సుపి. ఖిలప్యా,
 ఖిలప్వః. ఏవం సుల్వాదయః. స్వభూః, స్వభువౌ, స్వభువః. వర్వాభూః.

❧ వర్షాభ్యుదయ. కై-ర-హర. ❧

అస్య యన్ స్యా దచి సుపి. వర్షా భ్యా నిత్యాది. పృథ్వాః.

→ * దృన్కరపునఃపూర్వస్య భువో యన్
నక్తవ్యః. (వా.రగగృ.) *

దృన్కృ. ఏవం కరభూః.

ఇతి ఊదన్తశబ్దాః.

అథ ఋదన్తశబ్దాః.

ధాతా, హేధాతః, ధాతారా, ధాతారః.

→ * ఋవర్ణా న్నస్య ణత్వం వాచ్యమ్. (వా. రగృ.) →

ధాతౌణాం. ఏవం నప్తాదయః. 1 నప్తాదిగ్రహణం వ్యుత్పత్తిపక్షే
నియమార్థమ్. ఉణాదివ్యుత్పన్నానాం తృన్తృజన్తానాం చే న్నప్తాదీనా మేవ.
తే సేహన. పితా, పితరా, పితరః. పితరమ్. శేషంధాతృవత్. ఏవం జామాత్రా
దయః. నా, నరా.

→ నృ చ ౬-౮-౬. →

అస్య నామి వా దీర్ఘః. నృణామ్ - నృణామ్.

ఇతి ఋదన్తశబ్దాః.

అథ ఓదన్తశబ్దాః.

→ గోగోణీత్. ౭-౧-౯౦. →

→ * ఓతోణీదితి ఇతి వాచ్యమ్. (వా. గింకగి.)

ఓకారాంతా ద్విహితం సర్వనామస్థానం 2 ణీద్వత్. గాః, గావౌ, గావః.

→ ఔతో ౭మృశోః. ౬-౧-౯౩. →

ఆ ఓత ఇతిచ్ఛేదః. ఓతో ౭మృశసో ర చ్యాకార ఏకాదేశః. గామ్,
గావౌ, గాః. గవా. గవే. గోః ఇత్యాది.

ఇతి ఓదన్తశబ్దాః.

1 నప్తాదీనా మేవేతి నియమే ౭పి ఉద్ధాతృశబ్దస్య భవత్యేవ; 'సమర్థః
పదవిధిః' ఇతిసూత్రే 'ఉద్ధాతారః' ఇతిభాష్యప్రయోగాత్. 2 వస్తుతస్తు
భాష్యమతే ఉణాదిఘటకతృప్రత్యయే సానుబంధకత్వా భావాత్ నియమవర్జన
మిద మసజ్జత మేవ. 3 తేన 'అనోభ్యతి' ఇతి అజన్మవృద్ధిర్భవతి.

అఘుసిద్ధాంతకాముదీ,

అ థ ఐ ద న్త శ బ్దాః.

❧ ¹రాయో హలి. ౭--౨-౫. ❧

అ స్యాకారాదేహో హలి విభక్తా. రాః, రాయకా. రాయః. రాభ్యా
మిత్యాది.

ఇతి ఐదంతశబ్దాః.

అథ ఔదంతశబ్దాః.

ఔః, ఔవౌ, ఔవః. ఔభ్యామిత్యాది.

ఇతి ఔదంతశబ్దాః.

ఇత్యజంతపుల్లిజప్రకరణమ్.

అబంత్రస్త్రిలిజప్రకరణమ్.

రమా.

-:- శౌజ ఆపః. ౭-౧-౧౮. :-

అబంతా దక్ష్ణాత్ పర స్యౌజ శ్చి స్యాత్. శౌ జిత్యోకారవిభక్తే
స్సంజ్ఞా. రమే, రమాః.

-:- సమ్బుద్ధౌ చ. ౭-౩-౧౦౬. :-

ఆప ఏకార స్సౌ త్సమ్బుద్ధౌ. 'ఏజ్ప్రస్వా'దితి సంబుద్ధిలోపః.
హేరమే, హేరమే, హేరమాః. రమామ్, రమే, రమాః.

-:- ఆజీ చాపః. ౭-౩-౧౦౭. :-

ఆ జ్యోసి చాప ఏకారః. రమయా, రమాభ్యామ్, రమాభిః.

-:- యా డాపః. ౭-౩-౧౦౮. :-

ఆపో 1 జితోయాట్. పృద్ధిః. రమయై, రమాభ్యః. రమాయాః,
రమయోః, రమాణామ్. రమాయామ్, రమాసు. ఏవం దుర్గామ్మికారయః.

-:- సర్వనామ్న స్సౌ డ్ధ్రస్వ శ్చ. ౭-౩-౧౦౯. :-

అబంతాత్సర్వనామ్నా 2 జిత స్సౌ డాప శ్చ ప్రాస్వః. సర్వపైః,
సర్వస్యాః (౨), సర్వాసామ్. సర్వస్యామ్. శేషం రమావత్. ఏవం విశ్వాదయ
అబంతాః.

-:- విభాషా దిక్సమాసే బహువ్రీహౌ. ౧-౧-౨౮. :-

సర్వనామతా వా. ఉ త్తరపూర్వపైః - ఉ త్తరపూర్వాద్యై. '2వీయ'

1 ఒకారేత్కానాం జే, జన్, జన్, జి, ఏతేషా మిత్యర్థః. 2 విభాషా
ప్రకరణే 'వీయస్య జీత్సూపసంఖ్యానమ్.' ఇతివార్తకాత్.

స్యేతి వా సంజ్ఞా. ద్వితీయస్యై-ద్వితీయాద్యై. ఏవంతృతీయా. 'అంబా' ర్థేతి హ్రస్వః. హే అమ్బు. హే అక్క. హే అల్లు. జరా, జరసా - జరే ఇత్యాది. పక్షే రమావత్. గోపా విశ్వపావత్. మతిః. మతీః. మత్యా.

→ జీతి హ్రస్వ శ్చ. ౧-౪-౬. ←

ఇయమవజ్ఞానా న్త్రీశబ్దభిన్నా నిత్యస్త్రీలింగా వీదూతా హ్రస్వా చేవర్ణోవర్ణా స్త్రియాం వా నదీసంజ్ఞా స్తో జీతి. మత్యై-మతయే. మత్యాః(౨)-మతేః (౨). నదీత్వే జే రాత్వే ప్రాప్తే—

→ ఇదుద్యౌమ్. ౨-౩-౧౧౨. ←

నదీసంజ్ఞకాభ్యాం పరస్య జే రామ్. మత్యామ్. పక్షే 'అ చ్చ ఘే' మతౌ. శేషం హరివత్. ఏవం బుద్ధ్యాదయః.

→ త్రిచతురోః స్త్రియాం తిస్యచతస్య. ౨-౨-౯౯. ←
స్త్రీలింగయో రేతౌ స్తో 1 విభక్తా.

→ అచి ర ఋతః. ౨-౨-౧౦౦. ←

తిస్యచతస్య ఏతయోః ఋకారస్య రేఫాదేశ స్యాన్య దచి. నుణదీర్ఘ త్వానా మపవాదః. తిస్రః (౨). తిస్యభిః. తిస్యభ్యః (౨). ఆమి నుట.

→ న ²తిస్యచతస్య. ౬-౪-౪. ←

ఏతయో ర్నామి దీర్ఘో న. తిస్యణామ్. తిస్యఘ. త్యదాద్యత్వే టాప్. ద్వే (౨). ద్వాభ్యామ్ (౩). ద్వయోః (౨). గౌరీ, గౌర్యా, గౌర్యః. హే గౌరి. గౌర్యై. ఇత్యాది. ఏవం నద్యాదయః. లక్ష్మీః. శేషంగౌరీవత్. ఏవం తరీతస్త్ర్యాదయః. స్త్రీ. హేస్త్రీ.

→ స్త్రియాః. ౬-౪-౩౯. ←

అ స్యేయ జజాదౌ ప్రత్యయే పరే. స్త్రియా (౨), స్త్రియః.

1 'అప్తనఆవిభక్తా' వితినూత్రాత్ విభక్తా ఇత్యనువర్తతే. 2 తిస్య చతస్య ఇతి లుప్తపక్షీకేపదే.

❧ వాఁమృసోః. ౬-౪-౮౦. ❧

స్త్రీయా ఇయజ్. స్త్రీయమ్-స్త్రీమ్. స్త్రీయః - స్త్రీః. స్త్రీయా. స్త్రీయై.
స్త్రీయాః (౨). పరత్వా న్నట్. స్త్రీణామ్. స్త్రీషు. స్త్రీః, స్త్రీయా, స్త్రీయః.

❧ నేయజువజ్ స్థానా వస్త్రీ. ౧-౪-౪. ❧

ఇయజువజ్ః స్థితి ర్యయోస్తా 1 ఏదూతౌ నదీసంజ్ఞా న స్తో న తు స్త్రీ.
హస్త్రీః. స్త్రీయై - స్త్రీయే. స్త్రీయాః (౨)-స్త్రీయః (౨).

❧ వామి. ౧-౪-౫. ❧

ఇయజువజ్ స్థానా స్త్రీయ్యోయా ఆమి వా నదీసంజ్ఞా స్త్రీ, న తు
స్త్రీ. స్త్రీణామ్ - స్త్రీయామ్. స్త్రీయి - స్త్రీయామ్. ధేను ర్త్తివత్.

❧ స్త్రీయూంచ. ౭.౧-౯౬. ❧

స్త్రీవాచీ క్రోష్ట స్తృజ స్తవ ద్రూపం లభతే.

❧ ఋన్నేభ్యో జీప్. ౪-౧-౫. ❧

ఋదన్తేభ్యో నాన్తేభ్యశ్చ స్త్రీయాం జీప్. క్రోష్టీ గౌరీవత్. భూః
స్త్రీవత్. స్వయంభూః పుంవత్.

❧ న 2 పట్ స్వసాదిభ్యః. ౪-౧-౧౦. ❧

జీప్టాపా న.

క్లౌ. స్వసా తిప్ర శ్చతప్ర శ్చ ననాందా దుహితాతథా,

యాతా మాతేతి న పైతే స్వస్రాదయ ఉదాహృతాః.

‘అప్త’న్నితి దీర్ఘః. స్వసా, స్వసారా. మాతా పితృవత్. శసి మా
త్యూః. ద్యౌర్గౌవత్. రాః పుంవత్. నౌః గ్లోవత్.

ఇతి అజన్త స్త్రీలిజప్రకరణమ్.

అథ అజన్తనపుంసకలిజ్జప్రకరణమ్.

—|| అతోఽమ్. ౭-౧-౨౪. ||—

అతోక్తాత్ క్షీబాత్ 1 స్వమా రమ్. జ్ఞానమ్. 'ఏజ్ ప్రస్యా'దితి హల్లా
పః. హేజ్ఞాన.

—|| నపుంసకా చ్చ. ౭-౧-౧౯. ||—

క్షీబా దౌజ శ్చి. భసంజ్ఞాయామ్. —

—|| య స్యేతి చ. ౬-౪-౧౪౮. ||—

ఈకారే తద్ధితే చ భ స్యేవర్ణావర్ణయో ర్లోపః. ఇ త్యలోపే ప్రాప్తే—
* * దౌజ శ్చాన్యం ప్రతిషేధో వాచ్యః. (వా. ౪౧౪౯.) *
జ్ఞానే.

—|| జశ్శసో శ్చిః. ౭-౧-౨౦. ||—

క్షీబాత్.

—|| శి సర్వనామన్తానమ్. ౧-౧-౪౨. ||—

—|| నపుంసకస్య ఝులచః. ౭-౧-౭౨. ||—

ఝులస్త స్యాజస్తస్య చ క్షీబస్య సుమ్ స్యా త్సర్వనామన్తానే.

—|| మి దచోఽన్త్యా త్పరః. ౧-౧-౪౭. ||—

అచాం మధ్యేయోఽంత్య స్తస్మాత్ పర స్త స్యై 2 వాన్తానయవో మి
త్ స్యాత్. ఉపధాదీర్ఘః. జ్ఞానాని. పున స్తద్వత్. శేషం రామవత్. ఏవం
ధన వన ఫలాదయః.

1 సుప్రత్యయస్య అమ్ప్రత్యయస్యచ. అమః అమ్విధానమ్ 'స్వమా
ర్నపుంసకా'దితి ప్రాప్తస్య లుకో బాధనార్థం. 2 మిత్ సంజ్ఞక ఆగమఇత్యర్థః.

→ అద్ద్ధతరాదిభ్యః పఞ్చభ్యః. 2-౧-౨౧. →

ఏభ్యః క్లిబేభ్యః స్వమో రద్దాదేశ స్స్యాత్.

→ పేః. ౬-౪-౧౪౩. →

1 డితి భస్య పేర్లోపః. 'వా2వసానే'. కతరత్-కతరన్, కతరే, కతరాణి. హేకతరత్. శేషంపుంవత్. ఏవం కతమత్, ఇతరత్, అన్యత్, అన్యతరత్. అన్యతమస్య త్వన్యతమ మి త్యేన.

→ ఏకతరా త్ప్రతిషేధోవక్తవ్యః. (వా. ౪-౨౨౭) →
ఏకతరమ్.

→ హ్రస్వా నవుంసకే ప్రాతిపదికస్య. ౧-౨-౪౭. →

2 అజంతస్యే త్యేన. శ్రీపం. జ్ఞానవత్.

→ స్వమో ర్నవుంసకాత్. 2-౧-౨౩. →

3 లుక్ స్యాత్. వారి.

→ ఇకో2 చి విభక్తౌ. 2-౧-2౩. →

ఇగన్తస్య క్లిబస్య ను మచి విభక్తౌ. వారిణీ, వారిణి. 'నలుమతే'త్యస్యా నిత్యత్వా త్పతే సముబ్ధినిమిత్తో గుణః. హే వారే-హే వారి, 'అహోనా...' వారిణౌ. 'ఘర్జితి'ఇతి గుణే ప్రాప్తే.

→ { * పృథ్వాత్పత్వజ్వద్భావగుణేభ్యోనుమ్
పూర్వవిప్రతిషేధేన. (వా. ౪323) } →

వారిణీ,వారిణః (౨). వారిణోః (౨). 'నుమచిర...'ఇతి నుట్. వారిణాం. వారిణి. హలాదౌ హరివత్.

→ అస్థిదధిసక్త్యై5మన జ్ఞదాత్తః. 2-౧-2౧. →

టాదా వచి.

1 డితిపరే. 2 క్లిబేఅజన్తస్యప్రాదిపదికస్య హ్రస్వస్స్యాత్ ఇత్యర్థః. 3 'షడ్భ్యోలుక్' ఇత్యుతః లుగిత్యనువర్తతే. 4 నమాగమస్స్యాత్. 5 అనజాదేశః సచఉదాత్తః.

⇒ భస్య. ౬-౮-౧౨౯. ⇒

ఇ త్యధికృత్య.

⇒ అల్లోపో ౭నః. ౬-౮-౧౩౮. ⇒

అక్లావయవో ౭సర్వనామస్థానయజాదిస్వాదిపరో యో ౭న్ త స్యా
కారస్య లోపః. దధ్వా. దధ్నే. దధ్నః (౨), దధ్నోః (౨), దధ్నామ్.

⇒ విభాషా జీశోః. ౬-౮-౧౩౯. ⇒

అక్లావయవో ౭సర్వనామస్థానపరో యో ౭న్ తస్యాకారస్య లోపా
వాస్యా 1 నిజోః పరయోః.

దద్ని-దధని. శేషం వారివత్. ఏవ మస్థి, సక్తి, అక్షి. సుధి, సుధినీ, సుధీ
ని. హేసుధే-హేసుధి. సుధియా-సుధి నేత్యాది. మధు, మధునీ, మధూని.
హేమధో-హేమధు. సులునీ, సులుని. సుల్వా-సులు నేత్యాది. ధాతృ, ధాతృ
ణీ, ధాతృణి. హేధాతృ-హేధాతః. ఏవం జాతృదయః.

⇒ ఏచ ఇ స్మిన్స్వాదేశే. ౧-౧-౮౮. ⇒

ఆదిశ్యమానేషు హ్రస్వేషు మధ్యే ఏచః ఇ గేవ స్యాత్.

ప్రిన్య, ప్రిన్యనీ, ప్రిన్యాని. ప్రన్య నేత్యాది. ప్రిరి, ప్రిరిణీ, ప్రి
రీణి. ప్రరిణా,

(ప.) ఏక దేశ వికృత మనన్యవత్.

ప్రరాభ్యామ్. ప్రరీణామ్. సును, సునునీ, సునూని. సును నేత్యాది.

ఇత్యజంతనవుంసకలిజప్రకరణమ్.

అథ హలంతపులిజ్జ ప్రకరణమ్.

== హోథః. ౧-౨-౩౧. ==

ఝలి పదాస్తేచ. లిట్-లిడ్, లిహా, లిహః. లిడాభ్యం. లిటు-లిట్టు.

== దాదే ధాతో ఝః. ౧-౨-౩౨. ==

ఝలి పదాస్తే చోపదేశే దాదే ధాతో ఝస్య ఘః.

== ఏకాచో బశో భష్ ఝవ స్తస్య స్థోః. ౧-౨-౩౩. ==

ధాత్వవయవ సైకాచో¹ ఝవ స్తస్య బశో భష్ సే ధ్వే పదాస్తే చ.
ఘక్-ఘగ్, ఝహా, ఝహః. ఘగాభ్యమ్. ఘటు.

== వా ద్రుహముహష్టహస్థిహమ్. ౧-౨-౩౪. ==

ఏహం హస్య వా హూ ఝలి పదాస్తే చ. ఘ్రీక్-ఘ్రీగ్ - ఘ్రీట్-
ఘ్రీడ్, ఝహా, ఝహః. ఘ్రీగాభ్యమ్-ఘ్రీడాభ్యమ్. ఘ్రీటు-ఘ్రీట్టు-
ఘ్రీట్టు. ఏవం ముహాదయః.

== ధాత్వాదే వ్జస్యః. ౧-౩-౧౦. ==

స్మట్-స్మడ్-స్మక్-స్మగ్. ఏవం స్మిహ్.

== ఇగ్యణ సంప్రసారణమ్. ౧-౩-౧౧. ==

== వాహ ఊత్. ౧-౩-౧౨. ==

భస్య వాహ సంప్రసారణ మాత్.

== సంప్రసారణా చ్చ. ౧-౩-౧౩. ==

1 ఝవస్తావయవస్య బశస్థానే భష్ స్యాత్సకారే భ్వశబ్దేపదాస్తేచ.

2 యణః స్థానే ప్రయజ్యమాసః ఇక్ సంప్రసారణ సంజ్ఞసాన్నియో.

సంప్రసారణా దచి పూర్వరూప మేకాదేశః. సృద్ధిః. విశ్వాహః,
ఇత్యాది.

→ చతురనడుహో రా ముదాత్తః, ౭-౧-౯౮. →

సర్వనామస్థానే స చోదాత్తః.

→ సా వనడుహః. ౭-౧-౯౯. →

సా వస్య నుమ్. ఆమో ౭పవాదః. అనడ్వాక్.

→ ¹ అమ్ సమ్బుద్ధా. ౭-౧-౯౯. →

ఆ దితి వర్తతే. తేన నుమామో రమ్నమో శ్చ పరస్పరం సమావేశః.
హే అనడ్వాక్, అనడ్వాహా (౨), అనడుహః.

→ వసుప్రసంసుధ్వమ్మనడుహం దః. ౮-౨-౭౨. →

సా వస్య వస్యవస్య ప్రసంస్వాదే శ్చ ద స్యా త్పదాస్తే. అనడు
ద్యాభ్యమిత్యాది. సాస్తేతి కిమ్? విద్వాక్. పదాస్తేతి కిమ్? ప్రస్తమ్.
ధ్వస్తమ్.

→ సహే సాధ స్యః. ౮-౭-౫౬. →

సాధోరూపస్య సహే స్యస్య మూర్ధన్యాదేశః. తురాషాట్ - తురా
షాడ్, తురాసాహా, తురాసాహః. తురాషాద్యాభ్య మిత్యాది.

→ దివ శౌతో, ౭-౧-౯౮. →

ది వితి ప్రాతిపదిక స్యా త్స్యా త్సౌ. సుద్యోః, సుదివౌ.

→ దివ ఉత్. ౬-౧-౧౩౧. →

పదాస్తే. నుద్యుభ్యా మిత్యాది. చత్వారః. చతురః. చతుర్భిః.
చతుర్భ్యః.

→ ² షట్ చతుర్భ్యశ్చ. ౭-౧-౫౫. →

ఏభ్య ఆమో నుడాగమః.

1 చతురనడుహో రమ్ స్యాత్సంబుద్ధా. 2 షట్ సంజ్ఞకేభ్యః చతుర్భ్యశ్చ.

→ 1 రహభ్యాం నో ణ స్సమానపదే. ౧-౪-౧౦. →

→ అచో రహభ్యాం ద్వే. ౧-౪-౪౬. →

అచః పరాభ్యాం రేఫహకారాభ్యాం పరస్య యరో ద్వే వాస్తః.
చతుర్థామ్.

→ రో స్సుపి ౧-౩-౧౬. →

రో రేవ విసర్గ 2స్సుపి. షత్వమ్. షస్య ద్విత్వే ప్రాప్తే—

→ శరో ఽచి. ౧-౪-౪౯. →

అచి పరే 3శరో న ద్వే స్తః. చతుర్థు.

→ మో నో ధాతోః. ౧-౨-౬౪. →

4పదాస్తే. ప్రశాన్. ప్రశాన్భ్యా మిత్యాది.

→ కిమః కః. ౨-౨-౧౦౩. →

5విభక్తా. కః, కా, కే. ఇత్యాది. సర్వవత్.

→ ఇదమో మః. ౨-౨-౧౦౪. →

6సా. త్యదాద్యత్వాపవాదః.

→ ఇదో ఽయ్ పుంసి. ౨-౨-౧౦౫. →

ఇదమ 7ఇదో ఽయ్ సా పుంసి. అయమ్. త్యదాద్యత్వే.

→ అతో గుణే, ౬-౧-౯౨. →

అపదాంతా దతో గుణే పరయాప మేకాదేశః.

1 రేఫహకారాభ్యాంపరస్య నకారస్యణకారస్స్యాత్ ఏకపదే. 2 సప్త
మిబహువచనే. 3 ప్రత్యాహరః. 4 ధాతోర్మస్యః స్యాత్ పదాస్తే.
5 'అప్తనవిభక్తా' ఇతినూత్రాత్ విభక్తావిత్యనువర్తతే, కిం శబ్దస్యకశబ్ద ఆదే
శః విభక్తాపరే ఇత్యర్థః. 6 'తదోస్ససా' ఇత్యతః సా విత్యనువర్తతే, ఇదమో
మస్స్యాత్సాపరే. 7 ఇదః స్థానే.

→ ద శ్చ. ౭-౨-౧౦౯. ←

ఇదమో దస్య మ స్యా ద్విభక్తా. ఇమా, ఇమే. త్యదాదే స్సంబో
ధనం నా స్తీ 1 త్యుత్సర్గః.

→ అనా ప్యకః. ౭-౨-౧౧౦. ←

అకకార స్యేదమ ఇదో ౭నాపి విభక్తా. 2 ఆ బితి ప్రత్యాహరః.
అనేన.

→ హలి లోపః. ౭-౨-౧౧౩. ←

అకకార స్యేదమ ఇదో లోప ఆపి హలాదౌ.

→ (ప.) నా నర్థకే ౭ లోంత్యవిధి రసభ్యాసవికారే. 3-

→ ఆద్యంతవ దేశ క్. ౧-౧-౨౧. ←

ఏకస్మిక్ క్రియమాణం కార్య మాదా వి వాస్త ఇవ స్యాత్. 'సుజ్ఞి
చే'తి దీర్ఘః. ఆభ్యామ్.

→ నేదమదసో రకోః. ౭-౧-౧౧. ←

అకకారయో రిదమదసో ర్భిస ఐసో న. ఏత్వమ్. ఏభిః. అస్తై, ఏభ్యః
(౨) అస్తాత్, అస్య, అనయోః (౨), ఏషామ్. అస్మిక్. ఏషు.

→ ద్వితీయాపౌ స్వేనః. ౨-౪-౪౪. ←

ఇద మేతదో రన్వాదేశే. కించిత్కార్యం విధాతు ముపాత్తస్య కార్యా
స్తరం విధాతుం పున రుపాదాన మహ్వాదేశః. యథా—అనేన వ్యాకరణ మధీత
మేనం ఛందో ౭-ధ్యాపయేతి, అనయోః పవిత్రం కుల, మేనయోః ప్రభూతం
ధన మితి. ఏనం, ఏనా, ఏనాక్. ఏనేన. ఏనయోః (౨), దీర్ఘసులోపనలూ
పేషు. రాజా.

1 ఉత్సర్గోనామ ప్రాయో వాదః; 'హే సః!' ఇతిభాష్యకార ఐచ
నాత్. 2 ఆబితి టాప్రత్యయాకారా దారభ్య సుపః పకారేణ ప్రత్యాహరః.

—|| న జీసంబుద్ధ్యోః. ౮ - ౨ - ౮. ||—

నస్య లోపా న జౌ సమ్బుద్ధౌ చ. హేరాజన్,

→|| 1 జౌ పు త్తరపదే ప్రతిషేధో వ క్తవ్యః. (వా-౪౭౮౫.) ||—

బ్రహ్మనిష్ఠః. రాజానౌ (౨), రాజానః. అట్లోపే శ్చుత్వమ్. రాజ్ఞః.

→|| న లోప స్సంస్వరసంజ్ఞాతుగ్విధిషు కృతి. ౮ - ౨ - ౨. ||—

సుబ్విధౌ స్వరవిధౌ సంజ్ఞావిధౌ కృతి తుగ్విధౌ చ న లోపా ౭ సిద్ధో నాన్యత్ర. రాజాశ్చ. ఇత్యసిద్ధత్వా దాత్వ మేత్వ మైస్త్యం చ న. రాజ భ్యామ్. రాజ్ఞి - రాజనీత్యాది. యజ్వా, యజ్వానౌ, యజ్వానః.

→|| న సంయోగా ద్యమంతాత్. ౬ - ౪ - ౧౩౭. ||—

వకారమకారా న్తసంయోగా దనో ౭ కారస్య లోపా న. యజ్వానః. యజ్వానా, యజ్వాభ్యామ్. బ్రహ్మణః, బ్రహ్మణా, బ్రహ్మభ్యా మిత్యాది.

→|| ఇన్ హన్ పూషార్యమ్నాం 2 శౌ. ౬ - ౪ - ౧౨. ||—

ఏషాం శా వే వోపధాయా దీర్ఘో నాన్యత్ర. ఇతి నిషేధే ప్రాప్తే—

→|| సౌ చ. ౬ - ౪ - ౧౩ ||—

ఇన్నాదీనా ముపధాయా దీర్ఘో ౭ సమ్బుద్ధౌ సౌ. పుత్రహః, హేపుత్రహన్.

→|| 3 ఏకాజు త్తరపదే ణః. ౮ - ౪ - ౧౨. ||—

1 జౌ విషయే ఉ త్తరపదే పరే 'న జీసమ్బుద్ధ్యోః' ఇ త్యస్య నిషేధో నాచ్య ఇత్యర్థః. 2 'సర్వనామస్థానే చాసంబుద్ధౌ' ఇత్యనేనై న సిద్ధే శిగ్రహణం దీర్ఘే శావే వేతి నియమార్థమ్. 3 సమాసచరమావయవే రూఢేన ఉ త్తర పదశబ్దేన సమాస ఇతి లభ్యతే, ఏకః ఆచ్ యస్మిన్ తత్ ఏకాచ్, తత్ ఉ త్తర పదం యస్య సః ఏకాజు త్తరపదః, తస్మిన్ సమాసే ఇతి బహు ప్రీహిగరోభీ బహుప్రీహిః, రషభ్యాం నోణః ఇతి 'పూర్వపదా త్సంజ్ఞాయా మగః' ఇ త్యతః పూర్వపదా దితి చ అనువర్తతే, పూర్వం పదం యస్య తత్ పూర్వపదమ్. ఏకత్వ మవివక్షితమ్. పూర్వపదాస్థాభ్యా మితి లభ్యతే. 'ప్రాతిపదికా న్తనుమ్వి భక్తిషుచ' ఇత్యనువర్తతే. విద్యమాన స్యేతి శేషః. తదాహ—ఏకాజిత్యాది.

ఏకాజుత్తరపదం యస్య తస్మిన్ సమాసే పూర్వపదస్థా 1 నిమిత్తాత్పరస్య ప్రాతిపదికాంతనుమివభక్తిస్థస్య నస్య ణః. వృత్రహణౌ (౨). వృత్రహణః. వృత్రహణమ్.

→ హణో హంతే ర్ణి న్నేషు. ౨-౩-౫౪. →

ఇతి ణితి చ ప్రత్యయే నకారే చ పరే హంతే ర్హకారస్య కుత్వమ్. వృత్రఘ్నః ఇత్యాది. ఏవం శార్ఙ్గిన్, యశస్విన్, అరమ్యన్, పూషన్.

→ మఘవా బహులమ్. ౬-౪-౧౨౮. →

మఘవశబ్దస్య వా తృ ఇత్యంతాదేశః. ఋ ఇత్.

→ ఉగిదచాం సర్వనామస్థానే అధాతోః. ౨-౧-౨౦. →

అధాతో రుగితో నలోపినో అచ్చతే శ్చ నుమ్ స్యాత్ సర్వనామస్థానే పరే. బహులగ్రహణా ద్ద్విసంయోగాంతలోపో నాసిద్ధః. మఘవాన్, మఘవంతా, మఘవంతః - సేమఘవన్. మఘవద్యాభ్యమ్, తృత్వాభావే - మఘవా. సుటి రాజవత్.

→ శ్వయువమఘోరా మతద్ధితే. ౬-౪-౧౩౩. →

అన్నంతానాం భిసంజ్ఞానా మేషా మతద్ధితే సంప్రసారణమ్. మఘోనః, మఘవభ్యామ్. ఏవం శ్వన్, యువన్.

→ న సంప్రసారణే సంప్రసారణమ్. ౬-౧-౩౭. →

పూర్వస్య యణః. యూనః, యూనా, యువభ్యా మిత్యాది. అర్వా. హేఅర్వన్.

→ అర్వణ ప్రసా వనఇః. ౬-౪-౧౨౭. →

సజ్ఞా రహిత స్యార్వన్నంత స్యాంగస్య తృ ఇత్యంతాదేశో న తు సా. నుమ్. అర్వంతా, అర్వంతః. అర్వనాభ్య మిత్యాది.

→ పథిమధ్యభుతో మాత్. ౭-౧-౪౫. →

సా.

❖ ఇతోఽత్యర్చనామస్థానే. ౭-౧-౧౬. ❖

1 పథ్యాదే.

❖ ఛో న్ధః, ౭-౧-౧౭. ❖

పథిమఛో న్ధస్య న్ధాదేశ స్సర్వనామస్థానే. పథాః, పథానా (౨), పథా
నః. పథానమ్.

❖ భస్య తే ర్లోపః. ౭-౧-౧౮. ❖

భస్య పథ్యాదే ప్తిలోపః. పథః. పథా, పథిభ్యామ్. ఏవం మథిన్,
ఋభుక్షిన్.

❖ షాంతా మట్. ౧-౧-౨౦. ❖

షాంతా నాంతా చ సంఖ్యా షట్సంజ్ఞా స్యాత్. పఞ్చన్ శబ్దో నిత్యం
బహువచనాంతః. పఞ్చ, పఞ్చః, పఞ్చభిః, పఞ్చభ్యః (౨). షట్వా న్ముట్.

❖ నోపధాయాః. ౬-౪-౭. ❖

నాంత సోపధాయా దీర్ఘో నామి. పఞ్చనామ్. పఞ్చసు.

❖ అష్టన ఆ విభక్తౌ. ౭-౨-౧౪. ❖

హలాదౌ వా స్యాత్. అత ఏ 'వాప్తనో దీర్ఘ'దితి దీర్ఘగ్రహణం
సార్థకమ్.

❖ అష్టాభ్య ఔశ్. ౭-౧-౨౧. ❖

కృతాకారా చప్తనో జశ్శసో రాశ్. అష్టాభ్య ఇతి వక్తవ్యే కృతాత్వ
నిర్దేశో జశ్శసో ర్విషయే ఆత్మం జ్ఞాపయతి. అష్టా (౨). అష్టాభ్యః (౨).
అష్టానామ్. అష్టాసు. ఆత్వాభావే అష్ట (౨). పఞ్చవత్.

ఋత్విగ్దధృక్ ప్రగ్ దిగుష్టిగఙ్మయజుశ్రుశ్చాం చ. ౩-౨-౧౯.

ఏభ్యః క్విన్ అశ్చే స్సు ప్యుపపదే. యజుశ్రుశ్చోచ్చ్యః కేవలయోః
శ్రుశ్చే ర్మలోపాభావ శ్చ నిపాత్యతే. కనా వితౌ.

1 పథిమధ్యభుక్తామ్ ఇకారస్య అకారస్యాత్ సర్వనామస్థానేపరే.

2 అనుపసర్జనత్వేవ. గౌణత్వేతు ప్రియపఞ్చ, ప్రియపఞ్చనా ఇత్యా
ద్యేకవచన ద్వివచనే స్తవ.

→* కృ దతిజ్. 3-౧-౯౩. →*

అత్ర 1 ధాత్వధికార తిజ్ఞిన్నగి ప్రత్యయగి కృతస్సంజ్ఞ సాన్యత్.

→* వే రవృక్తస్య, ౬-౧-౬౮. →*

2 లోపః.

→* క్విస్ప్రిత్యయస్య కుః. ౮-౨-౬౨. →*

క్విస్ప్రిత్యయో యస్తాత్ తస్య కవర్గో ఽన్తాదేశః పదాన్తే. అస్య అసి. ధత్వా 'చోః' కు'రితి కుత్వమ్. ఋత్విక్ - ఋత్విగ్, ఋత్విజౌ. ఋత్వి గ్భ్యమ్.

→* యుజే రసమానే. ౯-౧-౮౧. →*

యుజే ౩ స్సర్వనామస్థానే నుమ్ స్యా దసమానే. సులోపః. సంయో గాన్తలోపః. కుత్వేన నస్య జః. యుజే, యుజ్జౌ (౨). యుజ్జః, యుజః. యుగ్భ్యమ్.

→* చోః కుః. ౮-౨-౩౦. →*

చవర్గస్య కవర్గ సాన్య జ్ఞి లి పదాన్తే చ. సుయుక్ - సుయుగ్. సుయు జా, సుయుగ్భ్యమ్. ఖన్, ఖజ్జౌ. ఖనాభ్యమ్.

వశ్చ భ్రసన్మజ మృజ యజ రాజ భ్రాజ చ్చ శాంషః. ౮-౨-౩౬

4 ఝలి పదాన్తే చ. జత్త్వచర్త్వ. రాట్ - రాడ్, రాజౌ (౨), రాజః. రాడాభ్యమ్ (౩). ఏవం విభ్రాట్, దేవేట్, విశ్వస్పట్.

→* పరౌ వ్రజేష్ఠః పదాన్తే (ఉణా. ౨౧౮) →*

1 'ధాతోః' ఇతి నూత్రనువర్తతే. 2 'లోపాః' ర్వలి' ఇత్యతః లోప ఇత్యనువర్తతే. అపృక్తస్య ఏకారస్య లోపః. 3 ఉగిదచాం సర్వనామస్థానే' ఇత్యతః స్వనామస్థానే ఇతి, 'ఇదితో నుమ్ ధాతోః' ఇత్యతః నుమ్ ఇతిచాను వర్తతే. 4 వ్రశ్చాదీనాం సప్తానాం ఛశాన్తయోశ్చ ఏకారో ఽన్తాదేశ సాన్యత్.

పరా పుపపదే ప్రజేః క్విన్ స్యా దీర్ఘ శ్చ పదాంతే పత్వ మపి. పరి
వ్రాట్, పరివ్రాజౌ.

⇒ విశ్వస్య వనురాటోః. ౬-౩-౧౨౮. ⇒

దీర్ఘః. విశ్వరాట్ - విశ్వరాడ్, 2 విశ్వరాజౌ. విశ్వరాడ్భ్యమ్.

⇒ సోఽ స్సంయోగాద్యో రన్తే చ.౮-౨-౨౯. ⇒

పదాంతేఽలి చ య స్సంయోగ స్తదాద్యోః 3 సోఽ ర్లోపః. భృట్.
సస్య శ్చుత్వేన శః. 'యులాం జశ్ య'శీతి శస్య జః. భృజ్జౌ. భృజ్భ్యమ్.
త్యదాద్యత్వం. పరయాపత్వమ్.

⇒ తదో స్స సా వనన్త్యయోః. ౭-౨-౧౦౬. ⇒

త్యదాదీనాం తకారదకారయో రనంత్యయో స్సకార స్సాన్య త్సాన్యః,
త్యో, త్యే. సః, తా, తే. యః, యా, యే. ఏషః, ఏతా, ఏతే.

⇒ ⁴జే ప్రథమయో రమ్. ౭-౧-౧౮. ⇒

యుష్మదస్తచ్ఛాభ్యం పరస్య తే ఇత్యేతస్య ప్రథమాద్వితీయయో శ్చా
మాదేశః.

⇒ మపర్యన్తస్య. ౭-౨-౯౧. ⇒

ఇ త్యధికృత్య.

⇒ త్వాహౌ సౌ. ౭-౨-౯౪. ⇒

అనయో ర్తపర్యన్తస్య త్వాహౌ వాదేశౌ స్తః.

⇒ ⁵శేషే లోపః. ౭-౨-౯౦. ⇒

ఏతయో ష్టిలోపః. త్వమ్, అహమ్.

⇒ యువావౌ ద్వివచనే. ౭-౨-౯౨. ⇒

1 'ప్రలోపే...' ఇత్యతః దీర్ఘ ఇత్యనువర్తతే, విశ్వశబ్దస్య దీర్ఘః.
అన్తాదేశస్సాన్యత్ వసుశబ్దే రాట్శబ్దే చ పరతః. అపదాంతత్వా న్న దీర్ఘః,
ఇతి భావః. 3 సకారకకారయోః. 4 శేఇతి లుప్తపక్షీకమ్ పదమ్, ప్రథమా
శబ్దశ్చ 'ప్రథమయోరితి ప్రథమాద్వితీయావిభక్త్యోర్లాక్షణిక' మితి భాష్యాతో
ప్రథమాద్వితీయాసముదాయపరః. 5 'శేషే' ఇతి షష్ఠ్యర్థే నప్తమి.

ద్వయో రుక్తా వనయో ర్త్వపర్యంతస్య యువావౌ స్తో విభక్తా.

→* ప్రథమాయా శ్చ ద్వివచనే భాషాయామ్. 2-౨-౮౮. *

ఔ జ్యేతయో రాత్వం లోకే. యువామ్, ఆవామ్.

→* యూయవయా జసి. 2-౨-౯౩. *

అనయో ర్త్వపర్యంతస్య. యూయమ్, వయమ్.

→* త్వమా వేకవచనే. 2-౨-౯౪. *

ఏక స్తోక్తా వనయో ర్త్వపర్యంతస్య త్వ మా స్తో విభక్తా.

→* ద్వితీయాయాం చ. 2-౨-౯౫. *

అనయో రా త్స్యత్. త్వామ్, మామ్.

→* శస్తో ¹న. 2-౨-౯౬. *

అభ్యాం శస్తో న స్స్యత్. ఆమో ౭పవాదః. 'ఆదేఃపరస్య'. సంయోగాంతలోపః. యుష్టాక్, అస్తాక్.

→* యో ౭చి. 2-౨-౯౭. *

అనయో ర్యకారా దేవ స్స్య దనాదేశే ౭జాదౌ పరతః. త్వయా, మయా.

→* యుష్త్వదస్తద్వో రనాదేశే. 2-౨-౯౮. *

అనయో రా త్స్య దనాదేశే హాలాదౌ. యువాభ్యామ్ (3), ఆవాభ్యామ్ (3), యుష్టాభిః, అస్తాభిః.

→* తుభ్యమహ్మౌ జయి. 2-౨-౯౯. *

అనయో ర్త్వపర్యంతస్య తుభ్యమహ్మౌస్తః జయి. 2 అమాదేశః. టిలోపః. తుభ్యమ్, మహ్యమ్.

→* భ్యసో ²భ్యమ్. 2-౨-౧౦. *

అభ్యాం పరస్య. యుష్త్వభ్యమ్, అస్తభ్యమ్.

→* ఏకవచనస్య చ. 2-౨-౧౧. *

1 న ఇతి లుప్తప్రథమాకంపదమ్. 2 భ్యసః భ్యమ్ అభ్యమ్ వా ఆదేశస్యోత్.

అభ్యాం జనే రత్. త్వత్, మత్.

❧ పంచమ్యా అత్. ౭-౧-౩౧. ❧

అభ్యాం పంచమ్యా భ్యసో 1 ౭త్ స్యాత్. యుష్త్, అస్తత్.

❧ తవమమకా జసి. ౭-౨-౯౬. ❧

అనయో ర్తపర్యంతస్య తవమమకా స్తః జసి.

❧ యుష్త్ దస్త ద్భ్యాం జసో ౭శ్. ౭-౧-౨౭. ❧

తవ, మమ. యువయోః, ఆవయోః.

❧ సామ ఆకమ్. ౭-౧-౩౩. ❧

అభ్యాం సామ ఆకమ్. యుష్త్కమ్, అస్తాకమ్. త్వయి, మయి. యువయోః, ఆవయోః. యుష్త్సు, అస్తాసు.

❧ యుష్త్ దస్త ద్భో ష్ష్ఠీచతుర్థీ ద్వితీయాస్థయో ర్వాంనావౌ.

౭-౧-౨౦. ❧

2 పదా త్సరయో రపదాదౌ స్థితయో ష్ష్ఠ్యాదివిశిష్టయో ర్వాంనావా విత్యాదేశౌ స్తః.

❧ బహువచనస్య వన్న సౌ. ౮-౧-౨౧. ❧

ఉ క్తవిధయో రనయో ష్ష్ఠ్యాదిబహువచనా న్తయో ర్వన్న సౌ స్తః.

❧ తేమయా వేకవచనస్య. ౮-౧-౨౨. ❧

ఉ క్తవిధయో రనయో ష్ష్ఠీచతుర్థ్యేకవచనా న్తయో స్తే మే ఏతౌ స్తః.

❧ త్వామకా ద్వితీయాయాః. ౮-౧-౨౩. ❧

ద్వితీయైకవచనా న్తయో స్త్వా మా ఇ త్యాదేశౌ స్తః.

❧ శ్రీశస్త్రావతు మా పీహ దత్తా త్తే మే ౭పి శర్మ సః,

స్వామీ తే మే ౭పి స హరిః పాతు వా మపి నౌ విభుః.

1 అకారాదేశః. 2 పదస్య, పదాత్, అనుదాత్తం సర్వ మపదాదౌ ఇత్యధికారత్రయ మనువర్తతే.

సుఖం వాం నౌ దదా త్వీశః పతి ర్వా మపి నౌ హరిః,
సోఽవ్యా ద్వో న శ్శివం వో నో దద్యాత్సేవ్యోఽత్ర వ స్స నః.

→ *సమాన (ఏక) వా క్యే నిఘాతయుష్మదస్మదా దేశా వక్త
వ్యాః (వా-ర-౧౧౮.) *

→ *అన్వాదేశే వా వక్తవ్యాః (వా. ౪౨-౧౨.) *

1 అన్వాదేశే తు నిత్యంస్యః. 'ధాతా తే తవ వాఽపత్యం తస్మై తే
హరయే నమ' ఇత్యాది. సుపాత్-సుపాద్, సుపాదమ్. సుపాదౌ (౨.)

→ పాదః పత్. ౬-౪-౧౩౦. *

పాచ్ఛబ్దాంతం య దజ్ఞం భం తదవయవస్య పాచ్ఛబ్దస్య పదాదేశః.
సుపదః. సుపదా, సుపాద్యాభ్యమ్. అగ్నిమత్-అగ్నిమద్, అగ్నిమథౌ. అగ్ని
మథమ్.

→ అనిదితాం హల ఉపధాయాః క్రితి. ౬-౪-౨౪. *

హలంతానా మనిదితా మజ్ఞానా ముపధాయా నస్య లోపః కితి కితి.
నుమ్. సంయోగా న్తస్యలోపః. నస్య కుత్వేన జః. ప్రాజ్, ప్రాజౌ (౨).
ప్రాజ్ఞః.

→ అచః. ౬-౪-౧౩౮. *

లుప్తనకారస్యఽచ్చతే ౨ర్భ స్యాకారస్య లోపః.

→ చౌ. ౬-౩-౧౩౮. *

లుప్తాకారనకారేఽచ్చతౌ పరే పూర్వస్యాణో ద్విర్ఘ్నః. ప్రాచః. ప్రా
గాభ్యమ్. ప్రత్యజ్, ప్రత్యజౌ (౨), ప్రతీచః. ప్రత్యగాభ్యమ్. ఉదజ్, ఉదజౌ (౨).

→ ఉద ఈత్. ౧-౪-౧౩౯. *

ఉచ్చబ్దాత్ పరస్య లుప్తనకారాచ్చతే ర్భ స్యాకారస్య ఈత్. ఉదీ
చః. ఉదీచా, ఉదగాభ్యమ్.

1 ఏకదోక్తస్య పునరుక్తా. 2 'భస్య' ఇత్యధికారే 'అల్లోపానః' ఇత్యుతః
అల్లోప ఇత్యనువర్తతే.

→ సమ స్సమి. ౬-౩-౯౩. ✱

అప్రత్యయాస్తే ౭ఞ్చతో. సమ్యక్, సమ్యఞ్చో (౨) సమీచః. సమ్య
గాభ్యమ్.

→ సహస్య సధ్రిః. ౬-౩-౯౪. ✱

1తథా. సధ్రిక్.

→ తిరస స్తిర్యలోపే. ౬-౩-౯౫. ✱

అలుప్తాకారే ౭ఞ్చతో వప్రత్యయాస్తే తిరస స్తిర్యాదేశః. తిర్యక్,
తిర్యఞ్చో (౨), తిరశ్చః. తిర్యగాభ్యమ్.

→ నాఞ్చేః పూజాయామ్. ౬-౪-౩౦. ✱

పూజార్థ స్యాఞ్చితే రుపధాయా నస్య లోపా న. తేన 'ఉగిదచామ్'
ఇతి ను మ్. ప్రాక్, ప్రాఞ్చో. నలోపాభానా దకారలోపా న. ప్రాఞ్చః.
ప్రాజ్ఞాభ్యమ్. ప్రాజ్ఞు. ఏవం పూజార్థే ప్రత్యజ్ఞాదయః. క్రుక్, క్రుఞ్చో.
క్రుజ్ఞాభ్యమ్. పయోముక్-పయోముగ్, పయోముచౌ. పయోముగాభ్యమ్.
ఉగిత్యా న్నుమ్.

→ సాస్తమహత స్సంయోగస్య. ౬-౪-౩౧. ✱

సాస్తసంయోగస్య మహత శ్చ యో నకార స్త సోపధాయా దీర్ఘో
౭సమ్బద్ధౌ సర్వనామస్థా నే. మహాక, మహాన్తా, మహాన్తః. మోమహన్.
మహతః. మహదాభ్యమ్.

→ అత్వన న్తస్య చాధాలోః. ౬-౪-౩౨. ✱

అత్వస్త సోపధాయా దీర్ఘో ధాతుభిన్నాన న్తస్య చాసమ్బద్ధౌ సౌ పరే.
ఇతి దీర్ఘే నుమ్. ధీమాక, ధీమన్తా, ధీమన్తః. హేధీమన్. శసాదౌ మహద్వత్.

→ భాతే గ్దనతుః (ఉ. ౬౩.) ✱

డిత్వసామర్థ్యా దభ స్యాపి తే ర్లోపః. భవాన్. భవన్తా. శత్ర
న్తస్య తు న దీర్ఘః. 2భవన్.

1 ఏ ప్రత్యయాస్తే ౭ఞ్చతోపరే సహశబ్దస్యసధ్యాదేశ ఇత్యర్థః.

2 శత్ర, న్తస్య త్వన్తత్వాభావా న్నదీర్ఘః.

→* ఉభే అభ్యస్తమ్. ౧-౧-౧౧. *

షష్ఠద్విత్వప్రకరణే యే ద్వే విహితే తే ఉభే సముదితే అభ్యస్త
సంజ్ఞా స్తః.

→* నాభ్యస్తా చ్చతుః. ౨-౧-౨౮. *

అభ్యస్తా చ్చతు ర్నమ్ న. దదత్, దదతౌ.

→* జక్షిత్యాదయ వ్షట్. ౩-౧-౩. *

షడ్ ధాతవో ౭ స్యే జక్షతి శ్చ సప్తమ ఏతే అభ్యస్తసంజ్ఞా స్మృతః.
జక్షత్, జక్షతౌ, జక్షతః. ఏవంజాగ్రత్, దరిద్రత్, శాసత్, చకాసత్. గుప్
గుపా, గుపః. గుబ్భ్యామ్.

→* త్యదాదిషు దృశో ౭ నాలోచనే కఙ్ఞౌ చ. ౩-౨-౬౦. *

త్యదాది షూపపదే ష్వజ్ఞానార్థదృశేః కఙ్ఞౌ, చాత్ క్విన్.

→* ఆ సర్వనామ్నః. ౩-౩-౧౧. *

1 దృగ్దృశవతుషు. షడగకాః. తాదృక్-తాదృగ్, తాదృశౌ, తాదృ
శః తాదృగ్భ్యామ్. 'వ్రశ్యే'తి షః. జస్త్వచర్త్వే. విట్-విడ్, విశౌ, విశః.
విడాభ్యామ్.

→* నశే ర్వా. ౪-౨-౬౩. *

నశేః కవర్గో ౭ న్తాదేశో వా పదాంతే. నక్ - నగ్-నట్ - నడ్,
నశౌ, నశః. నగాప్యం-నడాభ్యామ్.

→* స్మృశో ౭ నుదకే క్విన్. ౩-౨-౫౮. *

అనుదకే సు ప్యుపపదే స్మృశేః క్విన్. ఘృతస్పృక్-ఘృతస్పృగ్,
ఘృతస్పృశౌ, ఘృతస్పృశః. షడగకాః. దధృక్-దధృగ్, దదృషౌ. దధృ

1 'దృగ్దృశవతుషు' ఇతినూత్రమనువర్తతే. 'యులాంజశో ౭ న్తే' ఇ
త్యతః అంతే ఇత్యనువర్తతే. సర్వనామ్న అకారోన్తాదేశస్సాన్యత్ దృగ్దృశ

రత్నముషే, రత్నముడాభ్యం. షట్ (౨) షడ్భిః, షడ్భ్యః (౨), షణ్ణాం, ష
ఙ్ము. రత్నంప్రతి షత్వ స్యాసిద్ధత్వా 'త్ససజుషా' రితి రుత్వం.

→ రో రుపధాయా దీర్ఘ ఇకః. ౮-౨-౭౬. →

రేఫవాంతయో రుపధాయా ఇకో దీర్ఘః పదాన్తే. పిపఠీః, పిపఠిషే.

పిపఠీరాభ్యమ్.

→ నుమిస్సర్జనీయశర్వవాయే ౭పి. ౮-౩-౫౮. →

ఏతైః ప్రత్యేకం వ్యవధానే ౭పి ఇణ్ కుభ్యాం షరస్య మూర్ధన్యాదేశః.
1 ష్టుత్యేన పూర్వస్య షః. పిపఠీష్టు. పక్షే విసర్జనీయః, పిపఠీష్టు, చికిః, చికి
ర్షా. చికిరాభ్యమ్. చికిర్షు. విద్యాన్, విద్వాంసా. హేవిద్వన్.

→ వసో స్సమ్ప్రసారణమ్. ౯-౪-౧౩౧. →

వస్వంతస్య భస్య సమ్ప్రసారణం స్యాత్. విదుషః. 'వసుప్రంస్వి' తి
దః. విద్వదాభ్యమ్.

→ వుంసో ౭నుజ్. ౯-౧౦౯. →

2 సర్వనామస్థానే. పుమాన్, హేపుమన్, పుమాంసా, పుంసః.
పుమాభ్యమ్. పుంసు. 'ఋదుశ'నే త్యనజ్. ఉశనా, ఉశనసా.

* 'అస్య సమ్బుద్ధా వనజ్ నలోప శ్చ వా వాచ్యః'. (వా. ౫౦౩౭.)

హే ఉశన, హే ఉశనన్, హే ఉశనః, హే ఉశనసా. ఉశనో
భ్యామ్. ఉశనస్సు. అనేహ, అనేహసా. హే అనేహః. వేధాః, వేధసా.
హే వేధః. వేధోభ్యామ్.

→ అదస ఔ సులోప శ్చ. ౯-౨-౧౦౭. →

అదస ఔ స్యాతి తౌ సులోప శ్చ. 'తదో'రితి సః. అసా. త్యదా
ద్యత్వమ్, పరనూపత్వం, వృద్ధిః.

1 'ష్టునాష్టుః' ఇత్యనేన. 2 'ఇతోత్సర్వనామస్థానే' ఇత్యతః సర్వ
నామస్థానే ఇత్యనువర్తతే, సర్వనామస్థానే వివక్షితే పుంసో ౭ సుజ్ స్యాత్
ఇత్యర్థః. 3 'తదోస్ససా' ఇతినూత్రాత్ సా ఇత్యనువర్తతే.

—|| అదసో ఒసే ర్దా దు దో మః. ౨-౨-౧౦. ||—

అదసో ఒసాంతస్య దా త్వరస్య ఉదూతౌ, దస్య మ శ్చ. అంతరిత
మ్యా ధ్రస్వస్య ఉః, దీర్ఘస్య ఊః. అమూ. జసశ్చి, గుణః.

—|| ఏత ఈ ద్భవమనచనే. ౧-౨-౧౧. ||—

అదసో దా త్వర స్యైత ఈ ధ్రస్య మో బహ్వర్థోక్తా. అమీ. 'పూర్వ
త్రాసిద్ధ' మితి విభక్తికార్యం ప్రాక్, పశ్చా దుత్వమత్వే. అమమ్, అమూ,
అమూః. మత్వే కృతే ఘిసంజ్ఞాయాం నాభావః.

—|| న ము నే. ౧-౨-౩. ||—

నాభావే కర్తవ్యే కృతే చ ముభావో నాసిద్ధః. అమనా, అమూభ్యా
మ్ (౩), అమీభిః. అమమ్మై, అమీభ్యః (౨). అమప్తాత్. అమష్య, అమ
యోః (౨), అమీషాం. అమష్టిః, అమీషు.

ఇతి హలంత వుల్లిజ ప్రకరణమ్.

అథ హలంత స్త్రీలిజ్జ ప్రకరణమ్.

~*~ నహో ధః. ౧-౨-౩౪. ~*~

నహో హస్య ధః స్యాత్ 1 యులి పచాస్తే చ.

నహివృతివృషివ్యధిరుచిసహితనిషు క్వా. ౬-౩-౧౧౬.

క్విబస్తేషు పూర్వపవస్య దీర్ఘః. ఉపానత్ - ఉపానద్, ఉపానహా. ఉపానత్సు. క్విన్నస్తత్వా త్కు-త్వేన ఘః. ఉష్ణిక్, ఉష్ణిహా. ఉష్ణిగాభ్యమ్. ఉష్ణిత్సు. ద్యౌః, దివౌ, దివః. ద్యౌభ్యామ్. గీః, గిరౌ, గిరః. ఏవం పూః. చతస్రః చతస్పణామ్. కా, కే, కాః. సర్వావత్.

~*~ య స్సౌ. ౭-౨-౧౧౦. ~*~

ఇదమో దస్య యః. ఇయమ్. త్యదాద్యత్వమ్, పరయాపత్వమ్, టాప్, 'ద'శ్చేతి మః, ఇమే (౨), ఇమాః (౨), ఇమామ్. అసయా. హలి లోపః, ఆభ్యామ్ (౩), ఆభిః. అస్యై. అస్యాః (౨), అనయోః, అసామ్. అస్యామ్, ఆసు. స్రక్, స్రజః. స్రగాభ్యమ్. త్యదాద్యత్వమ్, టాప్, స్యా, త్యే, త్యాః. ఏవమ్ తద్, ఏతద్. వాక్, వాహౌ. వాగాభ్యమ్. వాత్సు. అవశబ్దో నిత్యం బహువచనాంతః 'అప్త'న్నితి దీర్ఘః, అపః, అపః.

~*~ అపో భి. ౭-౪-౪౪. ~*~

అప స్తకారో భాదా ప్రత్యయే. అద్భిః, అద్భ్యః (౨), అపాం, అప్పు. దిక్-దిగ్, దిశః. దిగాభ్యమ్. 'త్యదాది'ష్వితి దృశేః క్విన్విధానాదన్య త్రాపి కుత్వమ్, దృక్-దృగ్, దృశౌ. దృగాభ్యమ్. త్విట్ - త్విడ్, త్విషే. త్విడాభ్యమ్. 'ససజుషో' రితి రుత్వమ్, సజూః. సజూషా, సజూరాభ్యమ్. ఆశీః, ఆశిషా. ఆశీరాభ్యమ్. అసౌ. ఉత్వమత్వే, అమూ, అమూః. అమూయా, అమూభ్యామ్ (౩), అమూభిః. అమూమ్యై, అమూభ్యః (౨). అమూష్యాః (౨), అమూయోః (౨), అమూషామ్. అమూష్యామ్, అమూషు.

ఇతి హలంత స్త్రీలిజ్జ ప్రకరణమ్.

అథ హలన్త నపుంసకలిజ్జ ప్రకరణమ్.

స్వమో ఝక్, దత్వమ్, స్వనడుత్ - స్వనడుద్, స్వనడుహీ (౨), 'చతుర
నడుహో' రిత్యామ్, స్వనడ్వాంహి. పున స్తద్వత్. శేషం పుంవత్. వాః, వారీ,
వారి. వారా, వారాభ్యమ్. చత్వారి. కిమ్, కే, కాని. ఇదం, ఇమే, ఇమాని.
→* అన్వాదేశే నపుంసకే ఏన ద్వక్తవ్యః. (వా. ౧౫౬౯.) *

ఏనత్ - ఏనద్, ఏనే, ఏనాని. ఏనేన. ఏనయోః (౨), బ్రహ్మ,
→* సమ్బుద్ధౌ నపుంసకానాం నలోపో వా. (వా. ౪౭౮౬.) *
హే బ్రహ్మక్ - హే బ్రహ్మ. విభాషా జీహ్యోః. అహ్ని - అహనీ, అహని.
→* అహన్. ౮-౨-౬౮. *

అహ నిత్యస్య రుః పదా న్తే. అహోభ్యామ్. దండి, దండిసీ, దండిని.
దండినా, దండిభ్యాం. సుపథి. టిలోపః, సుపథీ, సుపంథాని. ఊర్క్, ఊర్జీ,
ఊన్జ్రి. నరజానాం సంయోగః. తత్, తే. తాని. యత్, యే, యాని. ఏత
త్, ఏతే, ఏతాని. గవాక్, గోచీ, గవాఞ్చి. పున స్తద్వత్. గోచా, గవా
గాభ్యమ్. శకృత్, శకృతీ, శకృన్తి-శకాని. శక్నాశకృతేత్యాది. దదత్, దదతీ.
→* వానపుంసకస్య. ౭-౧-౭౯. →

1 అభ్యస్తా త్పరస్య వా నుమ్ సర్వనామస్థానే. దదంతి-దదతి. తుదత్.
→* ఆ చీనద్యో ర్నుమ్. ౭-౧-౮౦. →
అవర్ణాంతా త్పరో య శ్చతురవయవ స్తదంతస్య ను మ్వా శీనద్యోః.
తుదంతి-తుదతి, తుదంతి. భాత్, భాంతి-భాతీ, భాంతి. పచత్.

1 'నాభ్యస్తాచ్ఛతుః' ఇత్యేతః అభ్యస్తా ది త్యనువర్తతే.

శస్ శ్యనో ర్నిత్యమ్. ౭.౧-౮౧.

శస్ శ్యనో రా త్పరో య శ్శతురవయవ స్తదన్తస్య నుమ్ శీనద్యోః.
 పచన్తీ, పచన్తి. దీవ్యత్, దీవ్యన్తీ, దీవ్యన్తి. ధనుః, ధనుషీ. 'సాం'తేతి
 దీర్ఘః, 'నుమిప్వసర్జనీ'యేతి షః, ధనూంషి. ధనుషా, ధనుర్భ్యాగ. ఏవం చక్షు
 ర్నవిరాదయః. పయః, పయసీ, పయాంసి. పయసా, పయోభ్యాం. సుపు
 ష్, సుపుంసీ, సుపుమాంసి. అదః. విధక్తికార్యం, తతః ఉత్వమత్వే, అమూ,
 అమూని. శేషం పుంవత్.

ఇతి హాలన్తనపుంసకలిజ్జప్రకరణమ్.

అథ అవ్యయ ప్రకరణమ్.

== స్వరాదినిపాత మవ్యయమ్. ౧.౧.౩౭. ==

స్వర్, అన్తర్, ప్రాతర్, పునర్, సనుతర్, ఉచ్చైస్, నీచైస్, శనైస్, ఋధక్, ఋతే, యుగపత్, ఆరాత్, పృథక్, హ్యస్, శ్వస్, దివా, రాత్రౌ, సాయం, చిరమ్, మనాక్, ఈషత్, జోషం, తూష్ణీం, బహిస్, అవస్, సమయా, నికషా, స్వయం, వృథా, నక్తం, నభో, హేతౌ, ఇద్ధా, అద్ధా, సామి. 'వత్' (గణ.౪) బ్రాహ్మణవత్, క్షత్రియవత్, సనా, సనత్, సనాత్, ఉపధా, తిరస్, అన్తరా, అన్తరేణ, జ్యోక్, కమ్, శమ్, సహసా, వినా, నానా, స్వస్తి, స్వధా, అలం, వషట్, శ్రేషట్, వౌషట్, అన్యత్, అస్తి, ఉపాంశు, త్నమా, విహాయసా, దోషా, వృషా, మిథ్యా, ముధా, పురా, మిథో, మిథస్, ప్రాయస్, ముహుస్, ప్రబాహుకమ్, (ప్రవాహికా) ఆర్యహలమ్, అభీష్టుమ్, సాకమ్, సార్థమ్, నమస్, హిరుక్, ధిక్, అథ, ఆమ్, ఆమ్, ప్రతామ్, ప్రశాన్, ప్రతాన్, మా, మాజ్. ఆకృతిగణోఽయమ్. చ, వా, హ, అహ, ఏవ, ఏవమ్, నూనమ్, శశ్వత్, యుగపత్, భూయస్, కూపత్, నూపత్, కువిత్, నేత్, చేత్, చణ్, యత్ర, తత్ర, కచ్చిత్, నహ, హస్త, మాకిః, మాకిమ్, నకిః, నకిమ్, ఆకిమ్, మాజ్, నభో, యావత్, తావత్, త్వే, ద్వే, న్వే, రై, శ్రేషట్, వౌషట్, స్వాహా, స్వధా, వషట్, ఓమ్, తుమ్, తథాహి, ఖలు, కిల, అథ, సుష్టు, స్త, అదహ "ఉపస్థ విభక్తిస్వరప్రతిరూపకాశ్చ" (గణ.౧౬) అవదత్తం, అహంయుః, అస్తిక్షీరా, అ, ఆ, ఇ, ఈ, ఉ, ఊ, ఏ, ఐ, ఓ, ఔ, పశు, శుకమ్, యథా, కథాచ, పాశ్చ, ప్యాట్, అజ్ఞ, హై, హే, భోః, అయే, ద్యౌ, విషు, ఏకపదే, యుత్, .

అతః. చాది ర ప్యాకృతిగణః. తసిలాదయః ప్రాక్ పాశపః. శన్ ప్రభృ
తయః ప్రాక్ సమాసాన్తేభ్యః. ఆమ్, ఆమ్, కృత్వోర్థాః, తసివతీ, నానాఞౌ,
ఏతదంత మవ్యయమ్. అతః, ఇత్యాది.

→ కృ న్మేజంతః. ౧-౧-౩౯. ←

కృ ద్యో మాంత ఏజంత శ్చ తదంత మవ్యయమ్. స్థారంస్తారం, జీవన్,
పిబధ్యై.

→ క్వా తోనున్ కనునః. ౧-౧-౪౦. ←

ఏతదంత మవ్యయమ్. కృత్వా, ఉదేతోః, విసృపః.

→ అవ్యయీభావ శ్చ. ౧-౧-౪౧. ←

అధిహరి.

→ అవ్యయా దా వృషః. ౨-౪-౨-౨. ←

అవ్యయా దాప స్సప శ్చ 1 లక్. తత్రశాలాయాం.

శ్లో. 'సదృశం త్రిషు లిజ్జేషు సర్వాసు చ విభక్తిషు,
వచనేషు చ సర్వేషు య న్నవ్యేతి తదవ్యయమ్.
వప్తి భాగురి రల్లోప మవాప్యో రుపసర్గయోః,
అపంచైవ హలంతానాం యథా వాచా నిశాదిశా'.

అవగాహః - వగాహః, అపిధానం - పిధానం.

ఇత్యవ్యయ ప్రకరణమ్.

1 'ఋక్ష త్రియార్షభి తో యూని లక్...' ఇత్యతః ల గి త్యనువ ర్తతే.

అథ తిజన్తభ్యాది ప్రకరణమ్.

లట్, లిట్, లుట్, లృట్, లేట్, లోట్, లజ్, లిజ్, లుజ్, లృజ్.
ఏషు పంచమో లకార శ్చందోమాత్రగోచరః.

❖ లః కర్మణి చ భావే చాకర్మకేభ్యః. 3.౪-౬౯. ❖

లకారా 1స్సకర్తకేభ్యః కర్మణి కర్తరి చ స్యు 2రకర్తకేభ్యో భావేకర్తరి చ.

❖ ఏవర్తమానే లట్. 3.౨-౧౨౩. ❖

ఎవర్తమానక్రియావృత్తే ధాతోర్లట్యాత్. అటా విత్. ఉచ్చారణసామ
ర్థ్యా ల్లస్య నేత్వం. భూ సత్తాయామ్. (౧)కర్తృః + ఏషా యాం భూ + ల్ ఇతిస్థితే.

❖ తిష్ఠన్ యిన్ సిప్ థన్ థ మిబ్ పన్ మన్ తాతాజ్ ధానా

ధాన్వ మి ద్వహి మహిజ్. 3.౪-౭౫. ❖

ఏతే ౭ష్టాదశ 4లాదేశా స్యుః.

❖ లః పరస్మైపదమ్. ౧-౪-౯౯. ❖

5లాదేశాః పరస్మైపదసంజ్ఞా స్యుః.

❖ తజ్జానా వాత్త నేపదమ్. ౧-౪-౧౦౦. ❖

తజ్ ప్రత్యాహర శ్చానచ్ కానచా చైతత్సంజ్ఞా స్యుః. పూర్వసంజ్ఞాపవాదః.

❖ అనుదాత్తజీత ఆత్త నేపదమ్. ౧-౩-౧౨. ❖

అనుదాత్తేతో 7జీత శ్చ తిధాతో రాత్త నేపదం న్యాత్.

1 ఫలవ్యధికిరణవ్యాపారవాచకత్వమ్ సకర్తత్వమ్. 2 ఫలసమానాధి
కిరణవ్యాపారవాచకత్వం అకర్తకత్వమ్. 3 ఎవర్తమాన కాలక్రియావృత్తేః
ఇత్యర్థః. ఎవర్తమానత్వంచ కాలగతప్రారబ్ధాపరిసమాప్తక్రియాశ్రయత్వమ్.
4 లస్య ఇత్యధికారో విద్యతే. 5 లాదేశాః, లమాతోద్దేశేన విహితా ఆదేశా
ఇత్యర్థః. తేనసిజాదీనాం పరస్మైపద సంజ్ఞాసభవతి; తేషాం 'చై' ఇత్యాది విశి
ష్టానువాదేన విహితత్వాత్. 6 అనయా సంజ్ఞయా పూర్వవిహితపరస్మైపద
సంజ్ఞాయా బాధః. 7 జీతశ్చేత్యత్ర విశేష్యవిశేషణభావేన తదన్తలాభాత్
యజన్తాదప్యాత్త నేపదం భవతి. 8 'భూవాదయోధాతహః' ఇత్యతః మండుక
ప్లుత్యానువృత్తస్య ధాతవ ఇత్యస్య షష్ఠ్యంతయా విపరిణామః.

→ స్వరితః కర్తృభిశ్చాచ్యే క్రియాఫలే. ౧-౩-౭౨. ✱
 స్వరితేతో ఐత శ్చ ధాతో రాత్త సేపదం స్యాత్ కర్తృగామిని
 1 క్రియాఫలే.

→ శేషాత్కర్తరి పరస్మైపదమ్. ౧-౩-౭౩. ✱
 ఆత్త సేపదనిమిత్తహీనా ధాతోః కర్తరి పరస్మైపదం స్యాత్.
 → తిజ స్త్రీణి త్రీణి ప్రథమ మధ్యమోత్తమాః. ౧-౪-౧౦౧. ✱
 తిజ ఉభయోః పదయో స్త్రీయ స్త్రీయ స్త్రీకాః క్రమా దేతత్సం
 జ్ఞా సుస్యః.

→ తా న్యేకనచనన్వినచనబహువచనా న్యేకశః. ౧-౪-౧౦౨. ✱
 లబ్ధప్రథమాదిసంజ్ఞాని తిజ స్త్రీణి త్రీణిప్రత్యేక మేకవచనాదిసంజ్ఞాని
 సుస్యః.

→ యుష్మద్ద్యుపపదే సమానాధికరణే స్థాని న్యపి మధ్యమః.
 ౧-౪-౧౦౩. ✱

తిజ్వాచ్యకారకవాచిని యుష్మ ద్యప్రయుజ్యమానే ప్రయుజ్యమానే
 చ మధ్యమః.

→ అస్మ ద్యుత్తమః. ౧-౪-౧౦౪. ✱
 ౩తథాభూతేఽస్మ ద్యుత్తమః.

→ శేషే ప్రథమః. ౧-౪-౧౦౫. ✱
 మధ్యమోత్తమయోః విషయే ప్రథమః స్యాత్.
 భూ+తి, ఇతిజాతే.

→ తిజ్శి త్సార్వధాతుకమ్. ౩-౪-౧౦౩. ✱
 తిజ శ్చిత శ్చ ధాత్వధికారోక్తా ఏతత్సంజ్ఞా సుస్యః.

1 క్రియాఫలంచయదుద్దేశేన క్రియాప్రవృత్తి రవగతా తదేవ, నతు దక్షి
 ణాదిరూపమ్. 2 ఉప=సమీపే ఉచ్చారితం పదముపపదమ్, నతుకృత్రిమమ్.
 తస్య ఇహానుపయోగాదప్రాప్తేశ్చ. 3 అత్త ఆద్యన్తపదరహితమ్ 'యుష్మద్యుప
 పదే...' ఇతి నూత్ర మనువర్తతే. తదావతథేత్యాది.

❖ కర్తరి శబ్. 3-౧-౬౮. ❖

కర్తార్థే సార్వధాతుకే పరే ధాతో శ్చష్.

❖ సార్వధాతుకార్థధాతుకయోః. 2-3-౮౪. ❖

అనయోః పరయో రిగంత స్యాంగస్య గుణః. అవాదేశః, భవతి, భవతః.

❖ రురోఽస్తః. 2-౧-3. ❖

1 ప్రత్యయావయవస్య రు స్యా స్తాదేశః. 'అతోగుణే,' భవంతి. భవసి, భవధః, భవథ.

❖ అతో దీర్ఘో యఞి. 2-2-౧౦౧. ❖

అతో ఽంగస్య దీర్ఘో యఞాదౌ సార్వధాతుకే. భవామి, భవావః, భవామః. స భవతి, తౌ భవతః, తే భవంతి. త్వం భవసి, యువాం భవధః, యూయం భవథ. అహం భవామి, ఆవాం భవావః, వయం భవామః.

❖ పరోక్షే లిట్. 3-౨-౧౧౫. ❖

3 భూతానద్యతనపరోక్షార్థవృత్తే ధాతోర్లిట్యుత్. లస్య తిబాదయః.

❖ పరస్మైవ దానాంణలతునుష్ఠలధుసణల్వమాః. 3-౪-౮౨. ❖

లిట స్తిబాదీనాం ణలాదయః క్రమా త్స్యుః. భూ + అ, ఇతి స్థితే—

❖ భువో వు గ్లజ్జిటోః. ౬-౪-౮౮. ❖

4 అచి.

❖ లిటి ధాతో రిసభ్యాసస్య. ౬-౧-౮. ❖

1 ప్రత్యయావయవస్యే త్యుక్తత్వాత్ ఉజ్జితేత్యాదౌ న ప్రసంగః. 2 పారోక్ష్యంచ సాక్షాత్కృత మిత్యేతాదృశవిషయతాకాలిజ్ఞానావిషయ త్వమ్. 3 భూతత్వంచ వర్తమానత్వంసప్రతియోగికాలవృత్తిత్వమ్. 4 'అచి శ్చు' ఇత్యతః అచీత్యనువర్తతే. భువః లుజ్జిటోరచిపరేవు గాగమస్స్యాత్.

లిటి పరే 2నభ్యాసధాత్వవయవ 1 సైకాచః ప్రథమస్య ద్వైస్త
అదిభూతా దచః పరస్య తు ద్వితీయస్య. భూవ్ + భూవ్ + అ, ఇతి స్థితే.

→ పూర్వో 2భ్యాసః. ౬-౧-౮. →

అత్ర యే ద్వై తయోః.

→ హాలాదిశ్చేషః. ౭-౮-౬౦. →

2 అభ్యాస స్యాది ర్హ్ శిష్యతే. అశ్యే హలో లుప్యంతే.

→ హ్రస్వః. ౭-౮-౫౯. →

అభ్యాస స్యాచః.

→ భవతే రః. ౭-౮-౭౩. →

భవతే రభ్యాస స్యాకారస్య ఆ స్యాన్య ల్లిటి.

→ అభ్యాసే చర్చ. ౮-౮-౫౪ →

అభ్యాసే యులం చర సున్య ర్జశ శ్చ. యుశాం జశః, ఖయాం చర
ఇతి వివేకః. బభూవ, బభూవతుః, బభూవుః.

→ లిట్ చ. ౩-౮-౧౧౫. →

లిడాదేశ స్తి జార్థధాతుకసంజ్ఞః.

→ ఆర్థధాతుక స్యే ద్వలాదేః. ౭-౨-౩౫. →

బభూవిధ, బభూవఘుః, బభూవ. బభూవ, బభూవిన, బభూవిను.

→ అనద్యతనే లుట్. ౩-౩-౧౫ →

భవిష్య త్యనద్యతనే అశ్చ ధాతో ర్లుట్.

→ స్య తాసీ ల్యలుటోః. ౩-౧-౩౩. →

ధాతో శ్చ తా స్తా ల్యలుటోః పరతః. శబాద్యపవాదః. ల్య ఇతి ల్యజ్ఞు
టో ర్గ్రహణమ్.

1 'ఏకాచోద్వైప్రథమస్య' 'అజాదేర్ద్వితీయస్య' ఇతి నూత్రే, అనువర్త
తే. 2 'లోపో 2భ్యాసస్య' ఇత్యతః అభ్యాసస్యేత్యనువర్తతే. 3 ఆతీతరాత్రే
రన్త్యయామేన ఆగామిన్యా రాత్రేః పూర్వయామేన చ సహితః కాలః అద్యః
తనః, తద్భిన్నః అనద్యతనః.

⇒ అర్థధాతుకం శేషః. 3-౪-౧౧౪. ⇒

తిజ్జిద్యోభ్యై ౭న్యో'ధాతో'రితి విహితః ప్రత్యయ ఏతత్సంజ్ఞ స్యాన్తి
త్. ఇట్.

⇒ లుటః ప్రథమస్య డా రా రసః. ౨-౪-౧౫. ⇒

డిత్వసామర్థ్యా దభ స్యాపి పే ర్లోపః. భవితా.

⇒ ¹తానస్త్యై ర్లోపః. ౨-౪-౫౦. ⇒

సాదౌ ప్రత్యయే.

⇒ రి చ. ౨-౪-౫౧. ⇒

రాదౌ ప్రత్యయే తథా. భవితారా, భవితారః. భవితాసి, భవితాస్థః,
భవితాస్థ. భవితాస్తి, భవితాస్వః, భవితాస్త్వః.

⇒ లృట్ శేషే చ. 3-3-౧౩. ⇒

భవిష్యదర్థా ధాతో ర్లృట్ క్రియాధ్యాయాం క్రియాయాం సత్యా
మసత్యాం వా. స్యః. ఇట్, భవిష్యతి, భవిష్యతః, భవిష్యంతి. భవిష్యసి, భవి
ష్యథః, భవిష్యథ. భవిష్యామి, భవిష్యావః, భవిష్యామః.

⇒ లోట్ చ. 3-3-౧౬౨. ⇒

విధ్యాద్యర్థేషు ధాతో ర్లోట్.

⇒ ఆశిషి లిజ్జో'పా. 3-3-౧౭౩. ⇒

⇒ ఏ రుః. 3-౪-౧౬. ⇒

లోట ఇకారస్య ఉః. భవతు.

⇒ తుహ్యో స్తాత జ్ఞాశి వ్యవ్యశరస్యామ్. ౨-౧-౩౫. ⇒

1 తానేరస్తేశ్చలోపః.

అశిషి తుహ్యోస్తాత జ్ఞా. జకారో గుణవృద్ధినిషేధార్థ స్సంప్రసా-
రణార్థ శ్చ. తేన పరత్వా త్సర్వాదేశః. భవతాత్.

== లోటో లఙ్కత్. 3-౪-౫౫. ==

లోట స్తామాదయ స్సలోప శ్చ.

== తస్సస్మిపాం తాం తం తామః. 3-౪-౧౦౧. ==

జిత శ్చతుర్ణాం తామాదయః క్రమాత్. భవతామ్, భవంతు.

== సే ర్హ్యపి చ్చ. 3-౪-౫౭. ==

లోట స్సే ర్హ్యః సోఽపి చ్చ.

== అతో హేః. ౬-౪-౧౧౫. ==

1 లుక్. భవ-భవతాత్, భవతమ్, భవత.

== మే ర్నిః. 3-౪-౫౯. ==

లోటః.

== ఆ డుత్తమస్య పి చ్చ. 3-౪-౯౨. ==

లోడుత్తమ స్యా ట్పి చ్చ. హిన్యో రుత్వం న; ఇకారోచ్ఛారణసామ-
ర్థ్యాత్. భవాని.

== తే ప్రా గ్ధాతోః. ౧-౪-౫౦. ==

తే గత్యుపసర్గసంజ్ఞకా ధాతోః ప్రా గేన ప్రయోక్తవ్యాః.

== ఆని లోట. ౫-౪-౧౬. ==

ఉపసర్గస్థాన్నిమిత్తా త్వరస్య లోడాదేశ స్యానీత్యస్య నస్య ణ స్యాన్తి
త్. ప్రభవాణి.

== దురష్వత్వణత్వయో రుపసర్గత్వ ప్రతిషేధో వ క్తవ్యః.

(వా. ౧౧౩౮) :-

దుఃస్థితిః, దుర్భవాని.

== అన్తశ్చబ్ద స్యాన్తో విధి తత్వే ఋపసర్గత్వం వాచ్యమ్.

(వా. ౧౧౪౧) :-

అన్తర్థా, అన్తర్థిః, అన్తర్భవాణి.

1 'చి లోలుక్' ఇత్యతః లు గిత్యనువర్తతే. అతగిపరస్య హేర్లుక్.

— నిత్యం జీతః, 3-౪-౯౯ —

సకారాంతస్య జేదు తమస్య నిత్యం 1లోపః. 'అలోన్త్యస్యే'తి సలోపః. భవావ, భవామ.

— అనద్యతనే లజ్. 3-౨-౧౧౧. —

అనద్యతనభూతార్థవృత్తే ధాతో ర్లజ్.

— లుజ్ లజ్ లృజ్ క్వు డుదాత్తః. ౬-౪-౨౧ —

ఏ ష్వజ్ 2స్యాట్.

— ఇత శ్చ. 3-౪-౧౦౦ —

జితో లస్య పరస్మైపద మికారాంతం యత్ తస్య లోపః. అభవత్, అభవతామ్, అభవత్. అభవః, అభవతమ్, అభవత. అభవమ్, అభవావ, అభవామ.

— విధినిమంత్రణామంత్రణాధీప్తసంప్రశ్నప్రార్థనేషులిజ్.

3-3-౧౬౧ —

ఏ ష్వర్థేషు ధాతో ర్లజ్.

— యానుత్పరస్మైపదే షూదాతో జి చ్చ. 3-౪-౧౦౩. —

లిజః పరస్మైపదానాం యానుడాగమో జి చ్చ.

— లిజ స్సలోపో ౭నంత్యస్య. ౭-౨-౭౯. —

సార్వధాతుకలిజో ౭నంత్యస్య సస్య లోపః. ఇతి ప్రాప్తే—

— అతో యేయః. ౭-౨-౯౦. —

1 ఇతశ్చలోపః' ఇత్యతః లోప ఇత్యనువర్తతే. 2 అడాగమః స చ ఉదాత్తః. 3 విధిః ప్రేరణం-భృత్యాదేః నికృష్టస్య ప్రవర్తనం, నిమన్త్రణం ఏదోగకరణమ్-అవశ్యకే ప్రార్థభోజనాదౌ దౌహిత్రాదేః ప్రవర్తనమ్, అమన్త్రణం కామచారానుజ్ఞా, అధీప్త స్సత్కార పూర్వకోవ్యాపారః, సంప్రశ్నః తద్వా కర్తవ్య మేతద్వా? ఇత్యాదిరూపః విచారః.

అతః పరస్య సార్వధాతుకావయవస్య యాన్ ఇత్య స్త్యేయ్. స్థి.
రార్షః. గుణః.

→ 1 లోపో వ్యో ర్వలి. ౬-౧-౬౬. →

భవేత్, భవేతామ్.

→ ఝే రున్. ౩-౪-౧౦౫. →

లిజః. భవేయుః. భవే, భవేతమ్, భవేత. భవేయమ్, భవేవ, భవేమ.

→ లి జాశిషి. ౩-౫-౧౧౬. →

అశిషి లిజ స్తి జార్ధధాతుకసంజ్ఞ స్సాన్యత్.

→ కి దాశిషి. ౩-౪-౧౦౪. →

అశిషి లిజో యాసు ట్కీత్. 'స్కో స్సంయోగాద్యో'రితి సలోపః.

→ క్షి తి చ. ౧-౧-౫. →

గిత్కిన్జిన్నిని తై ఇగ్లక్షణే గుణవృద్ధీ న స్తః. భూయాత్, భూయా
స్తామ్, భూయాసుః. భూయాః, భూయాస్తమ్, భూయాస్త. భూయాసమ్,
భూయాస్వ, భూయాస్త.

→ లుజ్. ౩-౨-౧౧౦. →

భూతార్థే ధాతో ర్లు జ్సాన్యత్.

→ మాజీ లుజ్. ౩-౩-౧౨౫. →

సర్వలకారాపవాదః.

→ స్తోత్రే లుజ్ చ. ౩-౩-౧౨౬. →

స్తోత్రే మాజీ ల జ్సాన్యత్, చాల్లుజ్.

→ 2 చ్చి లుజ్. ౩-౧-౪౩. →

శబాద్యపవాదః.

1 వకారయకారయోర్లోపస్సాన్యద్వ లిపరే. 2 ధాతోః చ్చి ప్రత్యయ
స్సాన్యత్ లుజిపరే.

→|| అస్తి సిచో ఒప్ప క్తే. ౭-౩-౯౬. ||

విద్యమానా త్సిచో ఒస్తే శ్చ పర స్యాపు క్తస్య హల ఈడాగమః.

→|| ఇట ఈటి. ౮-౨-౨౮. ||

ఇటః పరస్య 1 సస్య లోప స్యా దీటి.

→|| * సిజ్జోప ఏకాదేశే సిద్ధోపాచ్యః. వా. ౪౭౭౧ ||
ఆతీత్, ఆతిష్టామ్.

→|| నిజభ్యస్త విదిభ్య శ్చ. ౩-౪-౧౦౯. ||

సిచో ఒభ్యస్తా ద్విదే శ్చ పరస్య 2 జితృమృద్ధిసోఝే ర్జున్. ఆతిషుః.
ఆతీః, ఆతిష్టం, ఆతిష్ట. ఆతిషం, ఆతిష్వ, ఆతిష్త్. ఆతిష్వత్. పిధుగత్యాం(3)

→|| పుగ న్తలఘూపధస్య చ. ౭-౩-౮౬. ||

పుగ న్తస్య లఘూపధస్య చాజ్ఞస్య ఇకో గుణ స్సార్వధాతుకార్థధాతు
కయోః. 'ధాత్వాదే'రితి సః. సేధతి. పత్వం. సిషేధ.

→|| అసంయోగా ల్లిట్ కిత్. ౧-౨-౫. ||

అసంయోగా త్పరోఒపి ల్లిట్ కి త్స్యాత్. సిషిధతుః, సిషిధుః.
సిషేదిధ, సిషిధఘుః, సిషిధ. సిషేధ, సిషిధివ, సిషిధిమ. సేధితా. సేధిష్యతి.
సేధతు. అసేధత్. సేధేత్, సిధ్యాత్. అసేధీత్. అసేధిష్యత్. ఏనం చితి
సంజ్ఞానే (౪) శుచ శోకే (౫) గద వ్యక్తాయాం వాచి (౬) గదతి.

→|| నే ర్గద నద పత పద ఘుమాస్యతి హంతి యాతి వాతి ద్రాతి
ప్యాతి వపతి వహతి శామ్యతి చినోతి దేద్ధిషు చ. ౮-౪-౧౭. ||

ఉవసర్గస్థాన్నిమిత్తాత్ పరస్య సే ర్ణో గదాదిషు పరేషు. ప్రణిగదతి

1 'సంయోగా న్తస్యలోపః' 'రాత్యస్య' ఏతాభ్యాం క్రమాత్ లోప
ఇతి సన్యేతిచ అనువర్తతే. 2 'యానుట్ పరస్యై...' ఇత్యతః జిచ్ఛేతి 'ఝే
ర్జున్' ఇతి నూత్రంచానువర్తతే.

→* కుహో శ్చుః. 2-౪-౬౨. *

అభ్యాసకవర్ణహకారయో శ్చవర్ణాదేశః.

→* అత ఉపధాయాః. 2-౨-౧౧౬. *

1 వృద్ధి స్సాన్య జ్ఞోతి ణితి చ ప్రత్యయే. జగాద, జగదతుః, జగదుః. జగదిథ, జగదఘః, జగద.

→* ణ లుత్తమో వా. 2-౧-౯౧. *

ణి త్స్యత్. జగాద - జగద, జగదివ, జగదిమ. గదితా. గదిష్యతి. గదతు. అగదత్. గదేత్, గద్యాత్.

→* అతో హలాదే ర్ల ఘోః. 2-౨-౮. *

హలాదే ర్లఘో 2 ర్వృద్ధి ర్వే డాదౌ పరస్మైపదే సిచి. అగాదీత్ - అగదీత్. అగదిష్యత్. ఏవం ఖద స్థైర్యహింసాభక్షణేషు. ణద అవ్యక్తేశజ్జే. (2)

→* ణో నః. ౬-౧-౬౫. *

ధాత్వాదే ర్లస్య నః. ణోపదేశా స్త్వసర్వాటినాథాగ్నష్టకన్తా నృతః.

→* ఉపస్థా దసమానేపి ణోప దేశస్య. ౮-౪-౧౪. *

ఉపస్థాస్థా నిమిత్తా త్పరస్య ణోపదేశస్య ధాతో ర్మస్య విణః, ప్రణదతి, ప్రణినదతి. నదతి. ననాద.

→* అత ఏకహల్మధ్యే ౭నాదేశాదే ర్లి టి. ౬-౪-౧౨౦. *

లిజ్జిమిత్తాదేశాదికం న భవతి య దంగం తదవయవ స్యాసంయుక్త హల్లధ్యస్థ స్యాత ఏత్వ 4 మభ్యాసలోప శ్చ కితి లిటి.

1 'మృజేర్వృద్ధిః' 'అచోజ్ఞోతి' ఏతాభ్యాం క్రమాత్ వృద్ధిరితి జ్ఞోతి తిచ అనువ ర్తతే. 2 'సిచివృద్ధిః...' ఇత్యాదినూత్రేభ్యోవృద్ధ్యాదీనా మను వృత్తిః. 3 'ఏకాజుత్తర...' ఇత్యస్తాత్ ణః ఇత్యనువ ర్తతే. 4 'ఘృసోరేధా వభ్యాసలోపశ్చ' ఇత్యనువ ర్తతే.

⇒ ధలి చ నేటి. ౬-౪-౧౨౦. ⇒

ప్రా సు క్తం స్యాత్. నేదిథ, నేదఘః, నేద. ననాద - ననద, నేదివ,
నేదిమ. నదితా. నదిష్యతి. నదతు. అనదత్. నదేత్, నద్యాత్. అనాదీత్ -
అనదీత్. అనదిష్యత్. యనది సమృద్ధౌ (౮).

⇒ ఆది ర్ని టుడవః. ౧-౩-౫. ⇒

1 ఉపదేశే ధాతో రాద్యా ఏతే ఇత స్సృః.

⇒ ఇదితోనుమ్ ధాతోః. ౭-౧-౫౮. ⇒

అంత్యేదితో ధాతో యుమ్. నందతి. ననంద. నందితా. నందిష్యతి.
నందతు. అనందత్. నందేత్, నంద్యాత్. అనందీత్. అనందిష్యత్. ఏవమ్
ణిదినుత్సాయామ్, గడి వదనైకదేశే, చది అహ్లాదే, క్రది అహ్వానే రోదనే చ.
అర్చ పూజాయామ్. (౯) అర్చతి. 'అత ఆదేః.'

⇒ తస్మా న్నుడే ద్విహాలః. ౭-౪-౭౧. ⇒

ద్విహాలో ధాతో ద్విర్ద్విభూతా త్పరస్య నుట్ స్యాత్. అనర్చ, అన
ర్చతుః. అర్చితా. అర్చిష్యతి. అర్చతు. అర్చత్. అర్చేత్, అర్చ్యాత్. ఆర్చి
త్. ఆర్చిష్యత్. వ్రజ గతౌ. (౧౦) వ్రజతి. వ్రాజ. వ్రజితా. వ్రజిష్యతి.
వ్రజతు. అవ్రజత్. వ్రజేత్, వ్రజ్యాత్.

⇒ వద వ్రజ హల స్తస్యాచః. ౭-౨-౩. ⇒

ఏషా మహో 2వృద్ధి సిచి పరస్తైపదేశు. అవ్రాజీత్. అవ్రజిష్యత్. కటే
వర్ణావరణయోః. (౧౧) కటతి. చకాట. కటితా. 'కటిష్యతి. కటతు. అక
టత్. కటేత్, కట్యాత్.

⇒ హ్యస్తక్షణశ్వసజాగృణి శ్వేద్యదితామ్. ౭-౨-౫. ⇒

హమయాస్తస్య క్షణాదే ర్ణ్యస్తస్య శ్వయతే రదిత శ్చ వృద్ధి ర్మేడా
దౌ సిచి. అకటిత్. అకటిష్యత్. గుపూరక్షణే. (౧౨)

1 'ఉపదేశే ౭జనునాసికఇత్' ఇత్యనువర్తతే. 2 'సిచివృద్ధిః...'

'నేటి' చ అనువర్తతే.

⇒ గుపూధూపవిచ్ఛిపణిపనిభ్య ఆయః. 3-౧-౨౫. ⇒
స్వాశే.

⇒ సనాద్యన్తా ధాతువః. 3-౧-౩౨. ⇒

1 సనాదయః కమే ర్ణిజన్తాః ప్రత్యయా అంతే యేషాం, తే ధాతుసం
జ్ఞకాః. ధాతుత్వా ల్లడాదయః. గోపాయతి.

⇒ ఆయాదయ ఆర్ధధాతుకే వా. 3-౧-౩౧. ⇒

ఆర్ధధాతుకవివక్షాయా 2 మాయాదయో వా స్యుః,

* కా స్యనేకాచ ఆమ్ వక్తవ్యః. వా. 3-

లిటి. ఆస్కాసో రామ్విధానా న్నస్య నేత్వమ్.

⇒ అహో లోపః. ౬-౪-౪౮. ⇒

3 ఆర్ధధాతుకోపదేశే య దవంతం త స్యాతో లోప ఆర్ధధాతుకే.

⇒ ఆమః. ౨-౪-౮౧. ⇒

ఆమః పరిస్య 4 లుక్.

⇒ కృత్ చానుప్రియుజ్యతే లిటి. ౪-౧-౪౦. ⇒

ఆమన్తా ల్లిట్పరాః కృభ్యస్తయో ౭ సుప్రయుజ్యంతే. పరత్వా
ద్వ్యర్థౌ ప్రాప్తాయాం.—

⇒ ద్విర్విచనే ౭చి. ౧-౧-౫౯. ⇒

ద్విత్వనిమిత్తే ౭చి అచ ఆదేశో న ద్విత్యే కర్తవ్యే. తేషాం ద్విత్వాది.

⇒ ఉ రత్. ౭-౪-౬౬. ⇒

అభ్యాసమువర్ణస్య అత్ ప్రత్యయే. తత ఉ త్తరభింజే నృద్ధిః, గోపా
యాంచకార. పరత్వా ద్య ణ్, గోపాయాంచకర్తుః.

1 స్తో. 'సన్ క్యచ్ కావ్యచ్ క్యచ్ క్యచ్' ఇతి గా చా క్యచ్ క్యచ్ య
జౌతథా, యగాయ ఈయజ్ జిజ్ చేతి ద్వావకామీసనాచయః. 2 ఆయే
యజ్ జిజ ఇత్యర్థః. 3 ఆర్ధధాతుకే త్యనువర్తతే. 4 'అహో లోపః...' ఇత్యర్థః
లు గి త్యనువర్తతే.

❖ ఏకాచ ఉపదేశే అనుదాత్తాత్. 2-2-100. ❖

ఉపదేశే యో ధాతు రేకా జనుదాత్త శ్చ తత ఆర్థధాతుక¹స్యే ణ్. ణ్. ఉద్యోదన్తై ర్యాతిరుక్ష్ణశీజ్ సునుతుశ్చడీజ్ శ్రిభిః,

వృజ్ వృజ్భ్యం చ వినై కాచో అజస్తేషు నిహతాః స్మృతాః.

కాస్తేషు శ క్లేకః. చాస్తేషు పచ్ ముచ్ రిచ్ వచ్ విచ్ సిచః షట్.

చాస్తేషు ప్రచ్ఛ ఏకః. జాస్తేషు త్యజ్ నిజ్ భజ్ భజ్జ్ భుజ్ భన్జ్ మన్జ్ యజ్ యజ్ రుజ్ రుజ్జ్ విజర్ స్వజ్ సజ్ సృజః పఞ్చదశ. దాస్తేషు అద్ తుద్ భిద్ భిద్ తుద్ నుద్ పద్య భిద్ విద్య వినద్ విన్ శద్ సద్ స్విద్య స్కంది హద షోడశ. ధాస్తేషు క్రుద్ తుద్ బుద్ బంధ్ యుద్ రుద్ రాద్ వ్యద్ శుద్ సాద్ సిద్ధ్య ఏకాదశ. నాస్తేషు మన్య హనా ద్వా. పాస్తేషు ఆప్ టీప్ ఛుప్ తప్ తిప్ తృప్య దృప్య లిప్ లుప్ వప్ శప్ స్వప్ సృప స్త్రయో దశ. భాస్తేషు యభ్ రభ్ లభ స్త్రయః. మాస్తేషు గమ్ నమ్ యమ్ రమ్ శ్చత్వారః. శాస్తేషు క్రుశ్ దంశ్ డిశ్ దృశ్ మృశ్ రిశ్ రుశ్ లిశ్ విశ్ స్పృశో దశ. షాస్తేషు కృష్ త్విష్ తుష్ ద్విష్ దుష్ పుష్య పిష్ విష్ శిష్ శుష్ జ్లిష ఏకాదశ. సాస్తేషు ఘస్ వసతీ ద్వా. హాస్తేషు దహ్ డిహ్ దుహ్ నహ్ మిహ్ రుహ్ లిహ్ వహో అష్టై. అనుదాత్తా హలస్తేషు ధాతవ స్త్ర్యధికం శతం విందతినాసహ. గోపాయాంచకర్థ, గోపాయాంచక్రథుః, గోపాయాంచక్ర. గోపాయాంచకార, గోపాయాంచకృవ, గోపాయాంచకృమ. గోపాయాచ్చభూవ, గోపాయామాస. జుగోప, జుగుపతుః, జుగుపుః.

❖ స్వరతి నూతి సూయతి ధూ ఖూ నితో వా. 3-2-22. ❖

స్వరత్యాదే రూదితశ్చ పరస్య²వలాదే రార్థధాతుక స్యే డ్వా స్యాత్. జుగోపిధ-జుగోష్ఠ. గోపాయితా-గోపితా-గోప్తా. గోపాయిష్యతి-గోపిష్యతి-గోప్యతి. గోపాయతు. అగోపాయత్. గోపాయేత్, గోపాయ్యాత్-గుప్యాత్. అగోపాయీత్.

1 'నేడ్యశిక్యతి' ఇత్యతః నేట్ ఇత్యనువ ర్తతే. 2 'ఆర్థధాతుకస్యేడ్వ లాదేః' ఇతినూత్రమనువ ర్తతే.

== నేటి. 2-2-8. ==

ఇడాచో సిచి హలంతస్య 1వృద్ధి ర్న. అగోపీత్. అగోప్సీత్.

== యులో యులి. 5-2-21. ==

యుః పరస్య 2సస్య లోపో యులి. అగోప్తాం, అగోప్సః. అగోప్సీః, అగోప్తం, అగోప్త. అగోప్సం, అగోప్స్వ, అగోప్స్. అగోపాయస్యత్-అగోపిస్యత్-అగోప్స్యత్. క్షీక్షయే (౧౩) క్షయతి. చిక్షాయ, చిక్షీయతుః, చిక్షీయః. 'ఏకాచ' ఇతి నిషేధే ప్రాప్తే.—

== కృస్మ భవృస్తు ద్రునుః శ్రువో లిటి. 2-2-౧౩. ==

క్రాదిభ్య ఏవ లిట ఇ ణ్మస్యా దన్యస్తా దనిటో 2పీ ట్స్యత్.

== అచ స్తాస్వత్ ధ ల్యనిటో నిత్యమ్. 2-2-౬౧. ==

ఉపదేశే 2జన్తో యో ధాతు స్తాసౌ నిత్యానిట్ తతస్థల ఇ కణ్మ.

== ఉపదేశే 2త్వతః. 2-2-౬౨. ==

ఉపదేశే 2కారవాక్ య స్తాసౌ నిత్యానిట్, తతః పరస్య ధల ఇ ణ్మ స్యాత్.

== ఋతో భారద్వాజస్య. 2-2-౬౩. ==

తాసౌ నిత్యానిట ఋదంతా దేవ ధలో నేట్ భారద్వాజస్య మతే. తే నాన్యస్య స్యా దేవ. అయ మత్ర సంగ్రహః.—

శ్లో. అజన్తో 2కారవాక్ వా య స్తాస్యనిట్ ధలి వే డయం,

ఋదన్త ఈదృ జ్ఞీత్యానిట్ క్రాద్యన్యో లిటి నే డ్యసేత్.

చిక్షయథ-చిక్షేథ, చిక్షీయథుః, చిక్షీయ.

1 'సిచివృద్ధిః' ఇత్యతః వృద్ధేరనువృత్తిః. 2 'రాత్సస్య' ఇత్యతః సస్యేత 'సంయోగాంతస్యలోపః' ఇత్యతః లోపఇతి చానువర్తతే. 3 'నవృద్భ్య...' ఇత్యతః నేత్యనువర్తతే.

చిత్తాయ - చిత్తయ, చిత్తేయిన, చిత్తేయిను. క్షేతా. క్షేప్యతి. క్షయతు.
అక్షయత్. క్షయేత్.

== అకృత్యాంధాతుకయో ద్విర్ఘ్నః. 2-౪-౨౫. ==

అజన్తాజ్ఞస్య దీర్ఘో 1యాదౌ ప్రత్యయే న తు కృత్యాంధాతుకయోః.
క్షేయేత్.

== సిచి వృద్ధిః పరస్మైపదేషు. 2-౨-౧౦. ==

ఇగన్తాజ్ఞస్య వృద్ధి స్సాన్య త్పరస్మైపదే సిచి. అక్షైషీత్. అక్షేప్యత్.
తప సంతాపే (౧౪) తపతి. తతాప, తేపతుః, తేపుః. తేపిథ - తతస్థ. తప్తా.
తస్పృతి. తపతు. అతపత్. తపేత్, తప్యత్. అతాప్సిత్, అతాప్తాం.
అతస్పృత్. క్రము పాదవిక్షేపే (౧౫.)

== వా భ్రాశి బ్లాశ భ్రీము క్రిము క్లము త్రసి త్రుటి లవః.

3-౧-2౦. ==

2వభ్య శ్చన్వ న్వా కికర్తృథే సార్వధాతుకే హరే. పక్షే శప్.

== క్రిముః పరస్మైపదేషు. 2-3-2౬. ==

క్రమే ద్విర్ఘ్నః పరస్మైపదే 4 శితి. క్రామ్యతి-క్రామతి. చక్రామ. క్ర
మితా. క్రమిష్యతి. క్రామ్యతు-క్రామతు. అక్రామ్యత్ - అక్రామత్. క్రా
మ్యేత్ - క్రామేత్, క్రమ్యాత్. అక్రమిత్. అక్రమిష్యత్. పా పానే(౧౬).

== పా ఘ్రా ధ్వా స్థా మ్నా దాణ్ దృ శ్యర్తి సర్తి శద
నదాం పిబ జిఘ్ర ధమ తిష్ఠ మన యచ్ఛ ప శ్యర్థ

ధౌ శీయ సీదాః. 2-5-2౮. ==

పాదీనాం పిబాదయ స్సన్య రిత్సంజ్ఞకశాదౌ ప్రత్యయే. పిబానేశో 2
దన్త సేన న గుణః. పిబతి.

1 'అయజ్ఞేయి' ఇత్యతః యి ఇత్యనువర్తతే. 2 ధాతుభ్యః. 3 'కర్తరి
శప్' ఇత్యతః కర్తరీ త్యనువర్తతే. 4 'స్త్రిపుక్లము...' ఇత్యతః శితిత్యనువర్తతే.

⇒¹ ఆత ఔ ణః. 2-౧-౩౪. ⇒

పపా.

⇒ ఆతో లోప ఇటి చ. ౬-౪-౬౪. ⇒

అజాద్యో రార్థధాతుకయోః క్షిదిటోః పరయో రాతో లోపః. పప
తుః, పపుః. పపిధ-పపాధ, పపధుః, పప. పపా, పపివ, పపిమ. పాతా.
పాస్యతి. పిబతు. అపిబత్. పివేత్.

⇒ ఏ ర్లిజీ. ౬-౪-౬౭. ⇒

2 ఘుసంజ్ఞకానాం మాస్థాదీనాం చ ఏత్వం స్యా దార్థధాతుకే కితి
లిజీ. పేయాత్. 'గాతి'స్థేతి సిచో లుక్, అపాత్, అపాతామ్.

⇒ ఆతః. 3-౪-౧౧౦. ⇒

3 నిజ్ఞకి ఆదంతా దేవ యే ర్జన్,

⇒ ఉ స్యపదాంతాత్. ౬-౧-౯౬. ⇒

అపదాంతా దకారా దుసి పరహుప మేకాదేశః. అపుః. అపాస్యత్.
గ్గ మై హర్షక్షయే (౧౭). హర్షక్షయో ధాతుక్షయః. గ్గాయతి.

⇒ ఆ దేచ ఉపదేశే లితి. ౬-౧-౪౫. ⇒

ఉపదేశే ఏజన్తస్య ధాతో రాత్వం న తు లితి. జగ్గౌ. గ్గాతా. గ్గాస్య
తి. గ్గాయతు. అగ్గాయత్. గ్గాయేత్.

⇒ వాఽన్యస్య సంయోగాదేః. ౬-౪-౬౮. ⇒

ఘుమాస్థాదే రన్యస్య సంయోగాదే ధాతో రాత ఏత్వం వాఽఽర్థధా
తుకేకితి లిజీ. గ్గేయాత్, గ్గాయాత్.

1 ఆదంతా ధాతో ర్జల ఔకారాదేశ స్యాత్. 2 'ఘుమాస్థా...' ఎతిపూర్వనూత్రస్యానుసృప్తిః. 3 'నిజన్తస్య...' ఇత్యుతః ని జితి, 'యేర్జన్' అనువర్తతే.

→* యమరమనమాతాం సక్ చ. 2-౨-23. *

ఏషాం సక్ స్యా దేభ్య సిచ 1 ఇట్ స్యాత్ పరస్మైపదేషు. అగ్లాసీత్. అగ్లాస్యత్. ఏవం వ్లాయతీత్యాదీ. హ్వౌ కాటిలే (౧౮), హ్వారతి.

→* ఋత శ్చ సంయోగాదే గ్లుణః, 2-౪-౧౦. *

ఋదంతస్య సంయోగాదే రజస్య గుణో లిటి. ఉపధాయా వృద్ధిః. జహ్వర, జహ్వరతుః, జహ్వరుః. జహ్వర్థ, జహ్వరథుః, జహ్వర. జహ్వర-జహ్వర, జహ్వరివ, జహ్వరిమ. హ్వర్త.

→* ఋద్ధనో న్యే. 2-౨-2౦. *

ఋతో హస్తే శ్చ స్య న్యేట్. హ్వరిష్యతి. హ్వరతు. అహ్వరత్. హ్వరేత్.

→* గుణో 2 ర్తిసంయోగా ద్యోః. 2-౪-౨౯. *

అర్తే సంయోగానేః ఋదంతస్య చ గుణో యకి 2యాదా వార్ధధాతుకే లిజి చ. హ్వర్యాత్. అహ్వర్షీత్. అహ్వరిష్యత్. శ్రుశ్రవణే. (౧౯)

→* శ్రువః శ్చ చ. 3-౧-2౪. *

శ్రువః శ్చ ఇత్యాదేశ స్యాత్, శ్చుప్రత్యయ శ్చ. శపో2సవాదః.

→* సార్వధాతుక మపిత్. ౧-౨-౪. *

అపి త్సార్వధాతుకం జిద్వత్. శృణోతి, శృణుతః.

→* హుశ్చువో సార్వధాతుకే. ౬-౪-౨౭. *

హుశ్చువో 3 రనేకాచో 2సంయోగపూర్వ సోమర్థస్య యణ్ స్యా దచి సార్వధాతుకే. శృణ్వన్తి. శృణోషి, శృణుథః, శృణుథ. శృణోమి.

→* లోప శ్చా స్వాన్యతరస్యాం మ్వాః. ౬-౪-౧౦౭. *

1 'ఇడత్యర్తి...' 'స్తుసుధూఞ్భ్యః...' అభ్యాం ఇట్ పరస్మైపదేషు ఇత్యేతయో రనువృత్తిః. 2 'అయజ్ యి...' ఇత్యాదేరనువృత్తిః. 3 'ఏరనే కాచః...' ఇత్యస్తాదనువృత్తిః.

అసంయోగపూర్వస్య ప్రత్యయోకారస్య లోపో వా మ్వాః పరయోః.
 శృణ్వః - శృణువః, శృణ్వాః - శృణునుః. శుశ్రావ, శుశ్రువతుః, శుశ్రువుః.
 శుశ్రోధ, శుశ్రువధుః, శుశ్రువ. శుశ్రావ-శుశ్రవ, శుశ్రువ, శుశ్రుమ. శ్రోతా,
 శ్రోష్యతి. శృణోతు-శ్రుణుతాత్, శృణుతాం, శృణ్వన్తు.

❖ ఉత శ్చప్రత్యయా దసంయోగపూర్వాత్. ౬-౪-౧౦౬. ❖

అసంయోగపూర్వాత్ ప్రత్యయోతో 1 హే ర్లుక్. శృణు - శృణు
 తాత్, శృణుతమ్, శృణుత. గుణావాదేశౌ, శృణవాని, శృణవావ, శృణ
 వామ, అశృణోత్, అశృణుతామ్, అశృణ్వత్. అశృణోః, అశృణుతమ్,
 అశృణుత. అశృణవమ్, అశృణ్వ - అశృణువ, అశృణ్వా - అశృణుమ. శృణు
 యాత్, శృణుయాతామ్, శృణుయుః. శృణుయాః, శృణుయాతమ్, శృణు
 యాత. శృణుయామ్, శృణుయావ, శృణుయామ. శ్రూయాత్. అశ్రౌ
 షీత్. అశ్రోష్యత్. గమ్యతే. (౨౦)

❖ ఇషగమియమాం ఛః. ౭-౩-౭౭. ❖

ఏషాం ఛ శ్శీతి. గచ్ఛతి. జగామ.

❖ గమ హన జన ఖన ఘనాం లోపః క్షి త్యనజ్ఞి. ౬-౪-౯౮. ❖

ఏషా ముపధాయా లోపో ౭ జాదౌ క్షితి, నత్విజ్ఞి. జగ్మతుః, జగ్మన్తుః.
 జగమిధ - జగన్ధ, జగ్మధుః, జగ్మ. జగామ - జగమ, జగ్మివ, జగ్మిమ. గన్తా.

❖ గ మే రిట్ పరస్మైపదేషు. ౭-౩-౧౦౮. ❖

గమే స్సాదే రార్థధాతుక స్యేట్ పరస్మైపదేషు. గమిష్యతి, గచ్ఛతు.
 అగచ్ఛత్. గచ్ఛేత్, గమ్యాత్.

❖ పుషాదిద్యు తాద్య్విదితః పరస్మైపదేషు. ౩-౧-౧౦౯. ❖

శ్యన్వికరణపుషాదే ద్యుతాదే ద్విదిత శ్చ పరస్య ౨ చ్చే రజ్ పరస్మై
 పదేషు. 'అనజి' ఇత్యుక్తే ధోవధాలోపః. అగమత్. అగమిష్యత్.

ఇతి పరస్మైపదిసః.

1 'చిణోలుక్' 'అతోహేః' ఆభ్యాం అనువృత్తిః. 2 'చేస్సిచ్' ఇత్యతః చేరిత్యస్య, 'అస్యతివ క్షి...' ఇత్యతః అజ్ ఇత్యస్యచ అనువృత్తిః.

== అథ ఆత్మ నేపదినః. ==

ఏథ వృద్ధౌ (౧) అనుదాత్తేత్.

* టిత ఆత్మ నేపదానాం తే రే. ౩-౪-౨౯. *

టితో ల స్యాత్త నేపదానాం తే రేత్వమ్. ఏథతే.

* ఆతో జీతః. ౨-౨-౮౧. *

అతః పరస్య జీతా మాకారస్య ఇయ్ స్యాత్. ఏథేతే, ఏథస్తే.

* థాన స్సే. ౩-౪-౮౦. *

టితో లస్య థాన స్సే స్యాత్. ఏథసే, ఏథేథే, ఏథధ్యే. 'ఆతోసుణే' ఏథే, ఏథావహే, ఏథామహే.

* ఇజాదే శ్చ గురుమతో లైన్యచ్చః. ౩-౧-౩౬. *

ఇజాది ర్యో థాతు గురుమా నృచ్ఛత్వస్య స్తత ఆమ్ స్యా ల్లిటి.

* ఆమ్ప్రత్యయవ త్కృణో లైన్యప్రయోగస్య. ౧-౩-౬౩. *

ఆమ్ప్రత్యయో యస్తా ది త్యేతద్గుణసంవిజ్ఞానో బహువ్రీహిః. ఆమ్. ప్రకృత్యా తుల్య మనుప్రయుజ్యమానా త్కృణో లైన్యత్త నేపదమ్.

* లిట స్తర్షుయో రే శిరేచ్ ౩-౪-౮౧. *

లిడాదేశయో స్తర్షుయో రే శిరేచా స్తః. ఏథాంచక్రే, ఏథాంచక్రాతే, ఏథాంచక్రిరే. ఏథాంచకృషే, ఏథాంచక్రాథే.

* ఇణ స్వీధ్యం లుజ్జీటాం ధోలజ్జాత్. ౫-౩-౨౮. *

ఇణ్ణస్తా దజ్ఞా శ్చరేషాం స్వీధ్యం లుజ్జీటాం ధస్య థః. ఏథాంచకృధ్యే. ఏథాంచక్రే, ఏథాంచకృవహే, ఏథాంచకృమహే. ఏథాంబభూవ, ఏథామాస. ఏథితా, ఏథితారా, ఏథితారః. తజాదేశానాం తే రేత్వం తు న;

“ఏళిరేజి త్యేకారోచ్చారణాత్. అతఏవ‘ధాస స్సే’ ఇతి సంగచ్ఛతే. ఏధి తాసే, ఏధితాసాథే.

→ ధి చ. ౮-౨-౨౫. →

ధాదౌ ప్రత్యయే 1 స స్య లోషః. ఏధితాధ్యే.

→ హ ఏతి. ౭-౪-౫౨. →

తాసస్త్యో స్సస్య హ స్సాస్య దేతి పరే. ఏధితాహే, ఏధితాస్యహే, ఏధితాస్తహే. ఏధిష్యతే, ఏధిష్యేతే, ఏధిష్యంతే. ఏధిష్యసే, ఏధిష్యేథే, ఏధిష్యధ్యే. ఏధిష్యే, ఏధిష్యావహే, ఏధిష్యామహే.

→ ఆ మేతః. ౩-౪-౯౦. →

లోట ఏత ఆమ్. ఏధతామ్, ఏధేతామ్, ఏధంతామ్.

→ సవాభ్యాం వా మా. ౩-౪-౯౧. →

సవాభ్యాం పరస్య లోడేతః క్రమా ద్వామా స్తః. ఏధస్య, ఏధేథామ్, ఏధధ్యమ్.

→ ఏత ఐ. ౩-౪-౯౩. →

2 లోడు త్తమస్య. ఏధై, ఏధావహై, ఏధామహై. ‘ఆట శ్చ’, ఐధత, ఐధేతామ్, ఐధంత. ఐధథాః, ఐధేథామ్, ఐధధ్యమ్. ఐధే, ఐధావహి, ఐధామహి.

→ లిజ స్తీయట్. ౩-౪-౧౦౨. →

లిజ ఆత్త నేపదస్య. సయో ణ్ణోపః. ఏధేత, ఏధేయాతామ్.

→ యస్య రన్. ౩-౪-౧౦౫. →

లిజః. ఏధేరన్. ఏధేథాః, ఏధేయాథామ్, ఏధేధ్యమ్.

→ ఇటో ఽత్. ౩-౪-౧౦౬. →

1 ‘సంయోగాంతస్యే’ త్యతః లోపఇతి ‘రాత్సస్యే’ త్యతః సస్యేతిచ అనువర్తతే. 2 లోడు త్తమస్య ఏకారస్య ఐస్యాత్. 3 స్తీయట్ అగమః.

లిజాదేశస్య. ఏదేయ, ఏదేవహి, ఏదేమహి.

→ నుటో తి ధోః. 3-౪-౧౦౮. ←

సిజ స్త ధో స్సుటో. యలోపః. ఆర్ధధాతుకత్వా త్సయో ర్లోపో న. ఏదిషీప్త, ఏదిషీయాస్తామ్, ఏదిషీరణ్. ఏదిషీష్ఠాః, ఏదిషీయాస్థాం, ఏదిషీభ్యం. ఏదిషీయ, ఏదిషీవహి, ఏదిషీమహి. ఐదిప్త, ఐదిషాతామ్.

→ ఆత్మనేపదే ష్వనతః. ౮-౧-౫. ←

అకారా త్పర స్యాత్త నేపదస్య 1 యస్య అత్ ఇత్యాదేశ స్యాత్. ఐదిషత. ఐదిష్ఠాః, ఐదిషాధామ్, ఐదిష్వమ్. ఐదిషి, ఐదిష్వహి, ఐదిష్వహి. ఐదిష్యత, ఐదిష్వేతామ్, ఐదిష్వంత. ఐదిష్వథాః, ఐదిష్వేథామ్, ఐదిష్వభ్యమ్. ఐదిష్వే, ఐదిష్వావహి, ఐదిష్వామహి. కము కాంతౌ (౨)

→ క మే ర్ణిజ్. 3-౧-3౦. ←

స్వాధి. జిత్యాత్తజ్. అనిగ్లక్షణత్వా న్న వృద్ధినిషేధః. కామయతే.

→ అ యామంతాల్వాద్యేత్సి వ్య్ఞుషు. ౬-౪-౫౫. ←

2 ఏమ ణే రయ్ కామయాంచక్రే, 'ఆయాదయ' ఇతి ణిజ్ వా. చక మే, చకమాతే, చకమిరే. చకమిషే, చకమాధే, చకమిధ్వే. చకమే, చకమివహే, చకమిమహే. కామయితా - కమితా. కామయితాసే. కామయిష్యతే - కమిష్యతే. కామయితామ్. అకామయత. కామయేత, కామయిషీప్త - కమిషీప్త

→ ణిశ్రిద్రుస్రుభ్యః క ర్తరి చజ్. 3-౧-౪౮. ←

ణ్యంతాత్ ప్రాదిభ్య శ్చ ఛే శ్చజ్ కర్తృణ్ లజి. కామి + అ + త, ఇతి స్థితే.

→ ణే రనిటి. ౬-౪-౫౧. ←

అనిడాదా వార్ధధాతుకే ణే ష్లోపః. తేన న యణ్.

1 'యోఽస్తః' ఇత్యతః సీతి 'అదభ్యస్తాత్' ఇత్యతః అత్ ఇతిచ అను వర్తతే. 2 ఆమ్, అస్త, ఆలు, ఆయ్య, ఇత్తు, ఇష్టు, ఇత్యేతేషు. 3 'అ త్లోలోపః' ఇత్యతః లోప ఇత్యనువర్తతే.

→=|| ణౌ చ జ్యుషధాయా (హస్యః. 2-౪-౧. ||

చజ్పరే ణౌ య చంగం త స్యోపధాయా హాస్యః.

→=|| చ జే. ౬-౧-౧౧. ||

1 అనభ్యాసధాత్వవయవ సై క్తాచః ప్రథమస్య ద్వే స్తో ఒజాచేర్ద్వి తీయస్య.

→=|| సన్వ ల్లఘుని చజ్పరే ఒనగ్లోపే. 2-౪-౨౩. ||

చజ్పరే ణౌ యదజ్జం తస్య యో ఒభ్యాసో లఘుపర స్తస్య సనీవ కార్యం స్యాన్ణా వగ్లోపే ఒసతి

→=|| సన్యతః. 2-౪-2౯. ||

అభ్యాస స్యాత ఇత్ సని.

→=|| దీర్ఘో లఘోః. 2-౪-౨౪. ||

లఘో రభ్యాసస్య దీర్ఘ స్సన్వద్భావవిషయే. అచీకనుత. జిజభా నపక్షే.

→=|| క మేః చ్చే శ్చ జ్ఞాచ్యః [వా. ౧౨౩౯.] ||

తథా చ న సన్వద్భావేత్వదీర్ఘాః, అచకనుత. అకామయిష్యత-అకమిష్య త. అయ గతౌ. (3) అనుదా త్తేత్. అయ తే.

→=|| ఉపసర్గ స్యాయతౌ. ౨-౨-౧౯. ||

అయతిపరస్య ఉపసర్గస్య యో 2 రేఘః, తస్య లత్వం స్యాత్. ప్లాయతే- పలాయతే.

→=|| దయాయాస శ్చ. 3-౧-౩2. ||

దయ్, అయ్, ఆస్, ఏభ్య ఆమ్ లిటి. అయాంచక్రే. ఆయితా. ఆయిష్యతే. ఆయతామ్. ఆయత, ఆయేత, ఆయిషీష్ట.

→=|| విభా మేటః. ౨-3-2౯. ||

ఇణః పరో య ఇట్ తతః పరేషాం షీర్షం లుజ్జితాం ధస్య వా ధః. ఆయిషీర్షమ్ - ఆయిషీర్షమ్. ఆయిష్ట, ఆయిర్షమ్-ఆయిర్షమ్. ఆయిష్యత. ద్యుత దీప్తా (౪) ద్యోతతే.

1 'ఏకాచోద్వేప్రథమస్య' ఇత్యాదిపూర్వసూత్రేభ్యోఒ నువృత్తిః. 3, 'కృపారోలః' ఇత్యతః రఃఇతి లః ఇతిచ అనువర్తతే.

⇒ ద్యుతిస్వాప్య సంప్రసారణమ్. 2-౪-౬౭. ⇒

అనయో రభ్యాసస్య సంప్రసారణం న్యాత్. దిద్యుతే.

⇒ ద్యుద్భ్యో లుజీ. ౧-౩-౯౧. ⇒

ద్యుతాదిభ్యః 1 పరస్మైపదం వా లుజీ. 'పుషాదీ...' త్యజ్ పరస్మైపదే. అద్యుతత్-అద్యోతిష్ట. అద్యోతిష్యత. ఏవం శ్వితా వర్ణే. (౧.) ఇమిదా న్నే హనే. (౬.) ఇష్విదా న్నేహనమోచనయోః. (౭.) మోహనయోరిత్యేకే. ఇష్విదా చేత్యన్యే. రుచ దీప్తా వభిప్రీతౌ చ. (౮.) ఘట పరివర్తనే. (౯.) శుభ దీప్తా. (౧౦.) తుభసంచలనే. (౧౧.) ఇభ తుభహింసాయామ్. (౧౨. ౧౩.) స్రంసు ధ్వంసు భ్రంసు అవస్రంసనే. (౧౪. ౧౫. ౧౬.) ధ్వంసు గతో చ. (౧౭.) లుజీ ఆజీ నలోపః, అస్రసత్-అస్రంసిష్ట. స్రంభు విశ్వా సే. (౧౮.) సృతు వర్తనే (౧౯.) వర్తతే. వవృతే. వర్తితా.

⇒ వృదభ్యో స్సృసనోః. ౧-౩-౯౨. ⇒

వృతాదిభ్యః పంచభ్యో వా పరస్మైపదం 2స్యే సని చ.

⇒ న వృదభ్యో శ్చతుర్భ్యః. ౭-౨-౧౯. ⇒

వృతు వృధు శృధు స్యందూభ్యో న్నాదే రార్థధాతుక స్యేచ్ నస్యాత్ తజానయో రభావే. వర్తన్యతి-వర్తన్యతే. వర్తతామ్. అవర్తత. వర్తేత-వర్తి ప్తీష్ట. అవర్తిష్ట-అవృతత్. అవర్తన్యత్-అవర్తిష్యత. దద దానే. (౨౦.) దదతే.

⇒ న శన దద వాదిగుణానామ్. ౬-౪-౧౨౬. ⇒

శసే ద్దదే ర్వకారాదినాం గుణశబ్దేన విహితో యో ౭కార స్తస్య చైత్వాభ్యాసంఘోషా న. దదదే, దదదాతే, దదదిరే. దదితా. దదిష్యతే. దద తామ్. అదదత. దదేత, దదిషీష్ట. అదదిష్ట. అదదిష్యత. త్రపూష్ లజ్జాయా మ్. (౨౧.) త్రపతే.

1 'శేషాత్కర్తృపరస్మైపదం' ఇత్యుతఃపరస్మైపదమితి 'వాక్యషః' ఇత్యు తః వాఇతిచఅనువర్తతే. 2 'స్యేసని' 'గమేరిట్' ఇత్యేతాభ్యామనువృత్తిః 3 'ఘృసోరేద్ధావభ్యాసంఘోషశ్చ' ఇత్యుతః అనువృత్తిః.

→ త్యా ఫల భజ త్త్రివ శ్చ. ౬-౪-౧౨౨. ←

ఏషా మత ఏత్వ మభ్యాసలోప శ్చ కితి లిటి నేటి ధలి చ. త్రేపే, త్రపితా-త్రప్తా. త్రపిష్యతే. త్రప్స్యతే - త్రపతామ్. అత్రపత. త్రపేత, త్రపిషీష్ట - త్రపీష్ట. అత్రపిష్ట - అత్రప్త. అత్రపిష్యత-అత్రప్స్యత.

ఇత్యాత్మనేపదినః.

→ అథాజన్తా ఉభయపదినః. ←

శ్రిశ్ నేవాయామ్. ౧. శ్రయతి-శ్రయతే. శ్రయ, శ్రయితుః. శ్రయే. శ్రయితా. శ్రయిష్యతి-శ్రయిష్యతే. శ్రయతు - శ్రయతామ్. అశ్రయత్-అశ్రయత. శ్రయేత్ - శ్రయేత. శ్రయాత్-శ్రయిషీష్ట. చజి గుణా త్సూర్వ మియజ్, అశ్రయిత్-అశ్రయత. అశ్రయిష్యత్-అశ్రయిష్యత. భృశ్ భరణే. (౨.) భరతి-భరతే. బభార, బభ్రతుః, బభ్రుః. బభర్థ. బభృవ, బభృమ. భభ్రే. బభృషే. భర్తా. భర్తాసి - భర్తాసే. భరిష్యతి - భరిష్యతే. భరతు - భరతాం, అభరత్-అభరత. భరేత్ - భరేత.

→ రిజ్ శయగ్నిజు. ౭-౪-౨౫. ←

శే యకి యాదా వార్ధధాతుకే నిజి ఋతో రిజ్. రీజి ప్రకృతే రిజ్ విధానసామర్థ్యా ద్దీప్తో న. భ్రియాత్.

→ ఉశ్చ. ౧-౨-౧౨. ←

ఋవర్ణాంతా త్పరా ఝలాదీ లిజ్జిచా తజ్పరా కితా స్తః. భృషీష్ట, భృషీయాస్తాం. అభాన్షీత్.

→ హ్రీన్వా దజ్ఞాత్. ౮-౨-౨౭. ←

సిన్ లోపా ఝలి. అభృత. అభరిష్యత్-అభరిష్యత. హృశ్ హరణే. (3.) హరతి-హరతే. జహర-జహ్రే. జహర్థ. జహ్రాన, జహ్రామ. జహ్రాషే.

హర్తా. హరిష్యతి, హరిష్యతే. హరతు, హరతాం. అహరత్, అహరతః. హరేత్, హరేత. హియాత్, హిషీష్ట, హిషీయాస్తాం. అహరీత్, అహత. అహరిష్యత్, అహరిష్యత. ధృఙ్ ధాగణే - (౪) ధరతి, ధరతే. ణిఙ్ ప్రాపణే. (౫) నయతి, నయతే. దుపచమ్ పాకే (౬) పచతి, పచతే. పపాచ. పేచిధ-పపక్థ. పేచే. పక్తా. భజ సేవాయాం (౭) భజతి, భజతే. బభాజ, భేజే. భక్తా. భక్త్యతి, భక్త్యతే. అభాక్షీత్, అభక్త, అభక్తాతాం. యజ దేవపూజాసంగతికరణదానేషు. (౮) స్వరితేత్ యజతి, యజతే.

→ లి ట్యభ్యాస స్యాభయేషామ్. ౬-౧-౧౭. ←

పచ్యాదీనాం గ్రహ్యాదీనాం చాభ్యాసస్య 1 సంప్రసారణం లిటి. ఇయాజ.

→ నచి స్వపి యజాదీనాం కితి. ౬-౧-౧౮. ←

నచి స్వప్యో ర్యజాదీనాం చ సంప్రసారణం కితి. ఈజతుః, ఈజుః. ఇయజిధ-ఇయప్త. ఈజే. యప్తా.

→ వ ధోః క సి. ౮-౨-౪౧. ←

షస్య ధస్య చ క స్యా త్సకారే పరే. యత్యతి, యత్యతే. ఇజ్యాత్, యజీష్ట. అయాజీత్, అయప్త. వహ ప్రాపణే (౯) వహతి, వహతే. ఉవాహ, ఊహతుః, ఊహుః. ఉవహిధ. పతే ధత్వే—

→ ఝష స్తథో ర్ధో ౭ధః. ౮-౨-౪౦. ←

ఝషః పరయో స్తథో ర్ధ స్యా న్మ తు దధాతే.

→ ధో ధే లోపః. ౮-౩-౧౩. ←

→ సహివహో రో దవర్ణస్య. ౯-౩-౧౧౨. ←

అనయో రవర్ణస్య ఓత్ స్యాత్. ధలోపేసతి— ఉవోఢ, ఊహే. వోఢా. వత్యతి. అవాక్షీత్, అవోఢాం, అవాక్షుః. అవాక్షీః, అవోఢం,

1 'వ్యజస్సంప్రసారణమ్' ఇత్యతః సంప్రసారణ మిత్యనువర్తతే.

అవోఢ. అవాక్షం, అవాక్ష్య, అవాక్త్య. అవోఢ. అవక్షాతామ్, అవక్షత.
 అవోఢాః, అవక్షాథామ్, అవోఢ్యమ్. అవక్షీ, అవక్ష్యహి, అవక్త్యహి.

ఇతి భాష్యాదిప్రకరణమ్.

అధ అదాదిప్రకరణమ్.

అద భక్షణే (౧).

⇒ అదిప్రభృతిభ్య శ్చవః. ౨-౪-౭౨. ⇒

అత్ స్యాత్. అత్తి, అత్తః, అదన్తి. అత్సి, అత్థః, అత్థ. అద్ది, అద్వః, అద్వః.

⇒ లి అన్యతరస్యామ్. ౨-౪-౪౦. ⇒

1 అదో ఘన్తే వా స్యాత్. జఘాస. ఉపధాలోపః. ఘస్య చర్త్యమ్.

⇒ శాసి వసి ఘసీనాం చ. ౨-౩-౬౦. ⇒

ఇచ్ఛకుభ్యా మేషాం సస్య షః. జక్షతుః, జక్షుః. జఘసిధ, జక్షుః, జక్షు. జఘాస-జఘస, జక్షీవ, జక్షీను. అద, అదతుః, ఆదుః.

⇒ ఇ డ త్త్యర్తి వ్యయతీనామ్. ౭-౨-౬౬. ⇒

అద్ ఋ వ్యేష్ ఏభ్య స్థలో నిత్య మిట్ స్యాత్. ఆదిధ. ఆదివ. అత్తా. అత్యతి. అత్తు - అత్తాత్, అత్తామ్, అదన్తు.

⇒ వా యుభ్యోభ్య హేర్ధిః. ౬-౪-౧౦౧. ⇒

అద్ధి - అత్తాత్, అత్తం, అత్త. అదాని, అదావ, అదాను.

⇒ అద స్స ర్వేషామ్. ౭-౩-౧౦౦. ⇒

అదో ౭-పృక్తసార్వధాతుక స్యాట్ స్యాత్. ఆదత్, అత్తామ్, ఆదత్. ఆదః, అత్తమ్, అత్త. ఆదమ్, ఆద్వ, ఆద్వ. అద్యాత్, అద్యాతామ్, అద్యుః. అద్యాత్, అద్యాస్తామ్, అద్యాసుః.

⇒ లుజ్ సనో ర్ఘన్తే. ౨-౪-౩౭. ⇒

అదః ఘన్తే స్యాత్ లుజి సని చ. లుదిత్వాత్ అజ్. అఘసత్. అత్యత్. హన హింసాగత్యోః. (౨) హన్తి.

1 'అదోజ్ఞి...' ఇత్యుతః ఆదఇతి 'లుజ్సినోర్ఘన్తే' ఇతి చానువర్తతే.

⇒ అనుదాత్తోపదేశ వనతి తనోత్పాదీనా మనునాసికలోపా
 యులి కితి. ౬-౪-౩౭. ⇐

అనునాసికాంతానా మేషాం లోపః కితి జితి. యమి రమి నమి గమి
 హని మ్యులియో ౭నుదాత్తోపదేశాః. తను క్షణు క్షీణు ఋణు తృణు ఘృ
 ణు చూ సూ తనోత్పాదయః. హతః, ఘ్నున్తి. హంసి, హధః, హఫః.
 హన్తి, హన్యః, హన్తః. జఘాన, జఘ్నుతుః, జఘ్నుః.

⇒ అభ్యాసా చ్చ. ౭-౩-గిగి. ⇐

అభ్యాసా త్పదస్య హస్తే 1 ర్హస్య కుత్వమ్. జఘనిధ-జఘన్థ, జఘ్ను
 థ1, జఘ్ను. జఘాన - జఘన, జఘ్నిన, జఘ్నిమ. హన్తా, హనిప్యతి.
 హస్త-హతాత్, హతాం, ఘ్నుస్త.

⇒ వాస్తే ర్జః. ౬-౪-౩౮. ⇐

హా.

⇒ అసిద్ధవ ద తాభ్యాత్. ౬-౪-౨౨. ⇐

ఇతి షిద్ధి మాపాదసమాప్తే రాభీయమ్. సమానాశ్రయే తస్మిన్
 కర్తవ్యే తి షిద్ధిమ్. ఇతి జస్యాసిద్ధత్వా న్న హే ర్లుక్. జహి-హతాత్, హ
 తం, హతి. హనాని, హనాన, హనామ. అహా, అహతామ్, అఘ్ను. అహా,
 అహతం, అహత. అహనమ్, అహన్య, అహన్త. హన్యాత్.

⇒ ఆర్ధధాతుకే. ౨-౪-౩౫. ⇐

ఇత్యధికృత్య.

⇒ హనో వధ లిజి. ౨-౪-౪౨. ⇐

⇒ లుజి చ. ౨-౪-౪౩. ⇐

1 'చజోః కు...' ఇత్యుతః కుః ఇతి 'హోహస్తే...' ఇత్యుతః హో
 హస్తే. ఇతి చ అనువర్తతే.

వధాదేహో 2-దంతః. ఆర్థదాతుకే ఇతి విషయసప్తమి; తేన ఆర్థదాతు
కోపదేశే అకారాంతత్వాత్ అతోలోపః. వధ్యాత్, వధ్యాస్తామ్. అనధీత్.
అహనిష్యత్. యు మిశ్రణామిశ్రణయోః (3).

— ఉతో వృద్ధి ర్లుకే హలి. 2-3-౫౯. —

లుగ్విషయే ఉతో వృద్ధిః 1 పితి హలాదౌ సార్వధాతుకే న త్వభ్యస్తస్య.
యాతి, యాతః, యావన్తి. యాసి, యాధః, యాథ. యామి, యావః,
యామః. యాయావ-యాయవిధ. యాయావ - యాయవ, యాయువివ. య
వితా. యవిష్యతి. యాతు - యాతాత్. యాహి. ఆయాత్, ఆయుతామ్,
ఆయువక్. యాయాత్. ఇహ ఉతో వృద్ధి ర్లు; భాష్యే—‘పిచ్చ జిచ్చ జిచ్చ
పిన్నే’తి వ్యాఖ్యానాత్. యాయాతామ్, యాయుః. యాయాత్, యాయా
స్తామ్, యాయాసుః. ఆయావీత్. ఆయవిష్యత్. ఏవం ణు స్తుతౌ, టుత్తు
శబ్దే, త్తు తేజనే, ఘ్న ప్రసవణే. యా ప్రాసణే. (౪) యాతి, యాతః,
యాన్తి. ప్రణియాతి. యయా. యయిధ - యయాథ. యయివ. యాతా.
యాస్యతి. యాతు. ఆయాత్, ఆయాతామ్.

— లజ శ్చాకటాయనస్యైవ. 3-౪-౧౧౧. —

అదంతా ల్లజో యే ర్లు స్సాన్యత్. ఆయుః-ఆయుక్. యాయాత్,
యాయాతామ్, యాయుః. యాయాత్, యాయాస్తామ్, యాయాసుః.
ఆయాసీత్. ఆయాస్యత్. ఏవం నా గతి 2 గంధనయోః (౫) భా దీప్తా (౬) ప్లా
శాచే (౭) శ్రా పాకే (౮) ద్రా కుత్సాయాం గతౌ (౯) ప్లా భక్షణే (౧౦)
రా దానే (౧౧) లా ఆదానే (౧౨) దాప్ లవనే (౧౩) పా రక్షణే (౧౪) ఖ్యా
ప్రకథనే (౧౫) అయం సార్వధాతుక ఏవప్రయోక్తవ్యః. విదజ్ఞానే (౧౬).

— విదో లటో వా. 3-౪-౫౩. —

వేత్తే ర్లుటః పరస్మైపదానాం ణలాదయో వా. వేద, విదతుః, విదుః.
వేత్థ, విదధుః, విద. వేద, విద్వ, విద్వ. పక్షే-వేత్తి, విత్తః, విదన్తి.

1 ‘నాభ్యస్తస్యాచిపితిసార్వధాతుకే’ ఇతి సూత్రమనువర్తతే.

2 గంధనంనామనూచనమ్. 3 ‘ఆతః’ ఇతి పూర్వసూత్ర మనువర్తతే.

→= ఉపవిదజాగృభ్యోఽన్యతరస్యామ్. 3-౧-౩౮. →=

ఏభ్యో లి ట్యా మ్వా. విదే రదన్తత్వప్రతిజ్ఞానా దామి న గుణః. విదాంచకార- వివేద. వివేదిధ. వివిదివ. వేదితా. వేదిష్యతి.

→= విదాంకుర్వం త్వ త్వన్యతరస్యామ్. 3-౧-౪౧. →=

వేత్తే ర్లోటి ఆమ్ గుణాభావో లోటో ఒక్ లోఙ్ఙకరోత్యనుప్రయోగ శ్చ నిపాత్యతే. పురుషవచనే న వివక్షితే.

→= తనాదికృభ్యో భ్య ఉః. 3-౧-౪౯. →=

శపో ఽపవాదః. విదాంకరోతు - వేత్తు.

→= అత ఉ త్సార్వధాతుకే. ౬-౪-౧౧౦. →=

ఉప్రత్యయాన్తస్య కృభ్యో ఽత ఉ త్సార్వధాతుకే జ్ఞితి. విదాంకురుతాత్, విదాంకురుతామ్, విదాంకుర్వంతు. విదాంకురు. విదాంకరవాణి. అవేత్, అవిత్రామ్, అవిదుః.

→= ర శ్చ. ౮-౨-౨౫. →=

ధాతో ర్దస్య పదాన్తస్య సిపి రు ర్వా. అవేః - అవేత్, విద్యాత్, విద్యాతామ్, విద్యాస్తామ్. అవేదీత్. అవేదిష్యత్. అస భువి (౧౭) అస్తి.

→= శ్చ సో రల్లోపః. ౬-౪-౧౧౧. →=

శ్చ స్యాస్తే శ్చాతో లోప స్సార్వధాతుకే జ్ఞితి. స్తః, సన్తి. ఆసి, స్థః, ధి. అస్తి, స్వః, స్తః.

→= ఉపసర్గప్రాదుర్భావ మస్తి ర్యచ్చరః. ౮-౩-౮౭. →=

ఉపసర్గణః ప్రాదుస శ్చాస్తే సస్య 1 షో యకారఽచి చ పరే. నిష్ప్యాత్. ప్రాదుష్ప్యాత్. నిష్ప్వన్తి, ప్రాదుష్ప్వన్తి. యచ్చరః కిమ్? అభిస్తః.

→= అస్తే ర్భూః. ౨-౪-౫౨. →=

ఆర్ధధాతుకే. బభూవ. భవితా. భవిష్యతి. అస్తు-స్తాత్, స్తాం, సస్తు-స్థాః.

1 'అపదాన్తస్యమూర్ధన్యః' ఇత్యతః మూర్ధన్య ఇత్యనువర్తతే.

⇒ ఘృసో రేద్ధా నభ్యాసలోప శ్చ. ౬-౪-౧౧౯. ⇐

ఘో రస్తే శ్చైత్వం స్యాత్ పశాపరే అభ్యాసలోప శ్చ. 1 ఏధి-స్తాత్, స్తం, స్త. అసాని, అసావ, అసామ. ఈట్, ఆసీత్, అస్తామ్, ఆసత్. స్యాత్-స్యాతామ్, స్యుః. భూయాత్. అభూత్. అభవిష్యత్. ఇణ్ గతౌ. (౧౭) ఏతి, ఇతః.

⇒ ఇణో యణ్. ౬-౪-౧౨. ⇐

అజాదౌ ప్రత్యయే పరే. యన్తి.

⇒ అభ్యాస న్యాసవర్ణే. ౬-౪-౧౩. ⇐

2 ఇఉవర్ణయౌ రియజువజౌ స్తోఽసవర్ణే ఽచి. ఇయాయ.

⇒ దీర్ఘ ఇణః కితి. ౭-౪-౬౯. ⇐

ఇణోఽభ్యాసస్య దీర్ఘః కితి లిటి. ఈయతుః, ఈయుః. ఇయయిథ-ఇయేథ. ఏతా. ఏష్యతి. ఏతు-ఇతాత్. ఇహి. ఐత్, ఐతామ్, ఆయత్. ఇయాత్, ఈయాత్.

⇒ ఏతే ర్లిజి. ౭-౪-౭౦. ⇐

3 ఉపసర్గా త్పర స్యేణోఽణో హ్రస్వ ఆర్థధాతుకే కితి లిజి. నిరియాత్.

⇒ (ప.) ఉభయత ఆశ్రయణే ⁴నాన్తాదిపత్. ⇐

అభీయాత్. అణః కిమ్! సమేయాత్.

⇒ ఇణో గాలుజి. ౭-౪-౭౧. ⇐

‘గాతి’స్థేతి సిచో లక్. అగాత్. ఐష్యత్. శిజ్ స్వప్నే. (౧౮)

⇒ శీజ సాన్వధాతుకే గుణః. ౭-౪-౭౨. ⇐

శేలే-శయాతే.

1 ఏత్వస్య అసిద్ధత్వాత్ ‘షేర్ధిః’. ‘శ్చసో’ రిత్యల్లోపః. తాతజ్ పక్షే ఏత్వంన; పరేణ తాతజాబాధాత్. 2 ‘అచిశ్చు...’ ఇత్యతః ‘యౌరియజువజౌ’ ఇత్యనువర్తతే. 3 ‘ఉపసర్గా ధ్రస్వ’ ఇతి పూర్వసూత్రమనువర్తతే. 4 తేన ‘ఏతేర్లిజి’ ఇత్య స్యాప్రాప్తిః.

శీజో రుట్. ౭-౧-౬. ||

శీజగిపగస్య 1 రూడేశ స్యాతో రుట్. శేరతే. శేవే
శయే, శేవహే, శేమహే. శిశ్యే, శిశ్యాతే, శిశ్యరే. శా
శేతామ్, శయాతామ్, శేరతామ్. అశేత, అశయాతామ్,
శయియాతామ్, శయిరన్. శయిషీప్త. శయిషీధ్వమ్-శ
ప్త. అశయిధ్వమ్-అశయిధ్వమ్. అశయివ్యత. ఇజ్ అధ్యయ
వధ్యుపసర్గతో న వ్యభిచరతః. అధితే, అధియాతే, అధియ

గాజ్ లిటి. ౨-౪-౪౯. ||

ఇజః. అధిజగే. అధ్యేతా. అధ్యేప్యతే. అధితామ్, అధి
తామ్. అధిప్య, అధియాథామ్, అధిధ్వమ్. అధ్యయై, అధ్య
యామహై. అధ్యైత, అధ్యైయాతామ్, అధ్యైయత. అ
యాథామ్, అధ్యైధ్వమ్. అధ్యైయి, అధ్యైవహి, అధ్యై
అధియాయాతామ్, అధియిరన్. అధ్యేషీప్త.

విభాషా లుజ్ లృజ్. ౨-౪-౫౦.

ఇజో గాజ్ వా స్యాత్.

గాజ్ కుటాదిభ్యోఽఞ్జై జిత్. ౧-౨-

గాజాదేశా క్కుటాదిభ్య శ్చాఞ్జైతః ప్రత్యయా జిత

ఘు మా స్థా గా వా జహంతిసాం హలి. ౬-౨-

ఏషా మాత ఈ తస్య ధలాదౌ ఙ్జి త్యాగధాతుకే. అధ్య
అధ్యగేవ్యత-అధ్యైవ్యత. దుహ పృహారణే (౨౦) స్వరితేత్
దుహన్తి. ధోక్షి. దుగ్ధే, దుహతే, దుహతే. ధుక్షే, దుహాథే, ధ
దుహ్వాహే, దుహ్వాహే. దుదోహ, దుదుహే. దోద్ధా. ధోక్ష్య

1 'రుహోస్తః' ఇత్యతః య ఇతి 'అదభ్యస్తాత్' ఇత్యతః
నువర్తతే. తస్య షష్ఠ్యస్తత్వేనవిపరీణామః. 2 'ఇజశ్చ' ఇతిసూత్ర

దోగ్ధ-దుగ్ధాత్, దుగ్ధామ్, దుహన్తు. దుగ్ధి-దుగ్ధాత్, దుగ్ధం, దుగ్ధ. దోహని. దుగ్ధామ్, దుహతామ్, దుహతామ్. ధుక్ష్య, దుహథామ్, ధుగ్ధ్యమ్. దోహై, దోహవహై, దోహమహై. అధోక్-అధోగ్, అదుగ్ధామ్, అదుహత్. ఆదోహమ్. అదుగ్ధ, అదుహతామ్, అదుహత. అధుగ్ధ్యమ్. దుహ్యత్, దుహీత.

❖ లిజ్జీచా వాత్మనేప దేషు. ౧-౨-౧౧. ❖

ఇక్సమీపా ధ్ధలః పరా లిజ్జీసిచా కితౌ స్త స్తజి. ధుక్షీప్త. ధుక్షీధ్యమ్.

❖ శల ఇగుపథా దనిటః క్సః. ౩-౧-౪౫. ❖

ఇగుపథో య శ్శలన్త స్తస్మా దనిటః చ్ఛేః క్సాదేశః. అధుక్షత్.

❖ లుగ్వాదుపాదిహాలిహగుహమాత్మనేప దేద న్త్యే. ౨-౩-౨౩. ❖

ఏషాం క్సస్య లుగ్వా దన్త్యే తజి. అదుగ్ధ-అధుక్షత.

❖ క్స న్యాచి. ౨-౩-౨౨. ❖

అజాదౌ తజి క్సస్య లోపః. అధుక్షాతామ్, అధుక్షన్త. అదుగ్ధాః-అధుక్షథాః, అధుక్షాథామ్, అధుగ్ధ్యం-అధుక్షధ్యమ్. అధుక్షీ, అదుహ్వాహి-అధుక్షావహి, అదుహ్వామి-అధుక్షామహి. అధోక్ష్యత. ఏషం దిహ ఉపచయే (౨౧) ప్రజిదగ్ధి. లిహ ఆస్వాననే. (౨౨) లేధి, లీధః, లిహన్తి. లేక్షి. లీఢే, లిహతే, లిహతే. లిక్షే, లిహాథే. లితేహ, లిలిహే. లీధాసి, లీధాసే. లేక్ష్యతి, లేక్ష్యతే. లేధు-లేథాత్, లేథామ్, లిహన్తు. లేధి. లేహని. లేథాం. లిక్ష్య, లీధ్యం. అలేట్-అలేడ్. అలిక్షత్-అలిక్షత. అలీధ. అలేక్ష్యత్, అలేక్ష్యత. బ్రూహ్మవ్యక్తాయాం వాచి, (౨౩) అనుదాత్తః, ఉభయతోభాషః.

❖ బ్రువః పంచానా మాదిత ఆహో బ్రువః. ౩-౪-౪౪. ❖

బ్రువో ౨ లట స్తిబాదీనాం పంచానాం ణలాదయః పంచ వా స్యుర్బ్రువ శ్చాహదేశః. ఆహ, ఆహతుః, ఆహుః.

1 'ఆసంయోగా ల్లిట్ కిత్' ఇత్యుతః. కి దిత్వనువర్తతే. 2 'విదో లటో వా' ఇత్యుతః లటో వా ఇత్యునువర్తతే.

→ ఆహ స్థః. ౮-౨-౩౫. ←

ఝలి. చర్త్యమ్. అత్థ, ఆహాధుః.

→ బ్రువ ఈట్. ౭-౩-౯౩. ←

బ్రువగి పరస్య హలాదేః పిత ఈట్. బ్రవీతి, బ్రూతః, బ్రువన్తి. బ్రవీషి, బ్రూథ. బ్రూవః. బ్రూతే, బ్రువాతే, బ్రువతే. బ్రూషే. బ్రూవే, బ్రూవహే.

→ బ్రువో వచిః. ౨-౪-౫౩. ←

ఆర్థధాతుకే. ఉవాచ, ఉచతుః, ఉచుః. ఉవచిధ-ఉవక్థ. ఉచివ. ఉచే. వక్తా. వక్త్యతి, వక్త్యతే. బ్రవీతు-బ్రూతాత్, బ్రూతామ్, బ్రువన్తు. బ్రూహి. బ్రువాణి. బ్రూతామ్. బ్రువై. అబ్రవీత్, అబ్రూత. అబ్రువమ్. బ్రూయాత్, బ్రువీత. ఉచ్యాత్, వక్షీప్తి.

→ అస్యతివ క్తిఖ్యాతిభ్యోఽజ్. ౩-౧-౫౨. ←

ఏభ్య న్జేఽ రజ్ స్యాత్.

→ నచ ఉన్. ౭-౪-౨౦. ←

అజిపరే. అవోచత్, అవోచత. అవక్త్యత్, అవక్త్యత. 'చర్కరీతంచ' చర్కరీత మితి యజ్జేలుగన్తం త దదాదౌ బోధ్యమ్. ఉర్ణుఖ్ అచ్చాదనే. (౨౪) ఉదాత్తః.

→ ఉర్ణోతే ర్విభాషా. ౭-౩-౯౦. ←

1 వృద్ధి ర్హలాదౌ పితి సార్వధాతుకే. ఉర్ణాతి-ఉర్ణోతి, ఉర్ణుతః, ఉర్ణు. వన్తి. ఉర్ణుతే, ఉర్ణువాతే, ఉర్ణువతే.

→ ఉర్ణోతే రామ్నీతివాచ్యమ్. (వా. ౧౮౦౨). ←

→ నన్ద్రా స్సంయోగాదయః ౬-౧-౩. ←

అచః పరా స్సంయోగాదయో నదరా ద్వి ర్న భవన్తి. నుశబ్దస్య ద్విత్వమ్. ఉర్ణునావ - ఉర్ణునువతుః, ఉర్ణునువుః.

1 'నాభ్యస్తస్య...' ఇత్యతః పిత్రితి. 'ఉతోవృద్ధిః...' ఇత్యతః హతీ తి నువర్తతే.

→ విభా షోర్ణోః. ౧-౨-౩. ←

ఇదాదిప్రత్యయో జి వ్యా స్యాత్. ఊర్ణునవిధ-ఊర్ణునవిధ. ఊర్ణును
నే, ఊర్ణునువిషే, ఊర్ణునువిధ్వే-(ధ్వే). ఊర్ణునువివహే. ఊర్ణువితా - ఊర్ణవి
తా. ఊర్ణువిప్యతి-(తే) ఊర్ణువిప్యతి (తే)-ఊర్ణాతు-ఊర్ణోతు. ఊర్ణవాని. ఊ
ర్ణతాం. ఊర్ణస్వ. ఊర్ణవై.

→ గుణోఽపృక్తే. ౨-౩-౯౦. ←

ఊర్ణోతే గుణోఽపృక్తే హలాదౌ పితి సార్వధాతుకే. వృద్ధ్యపవాదః.
ఔర్ణోత్, ఔర్ణుతాం. ఔర్ణోః. ఔర్ణవం, ఔర్ణున. ఊర్ణయాత్. ఊర్ణయాః..
ఊర్ణువీత. ఊర్ణయాత్, ఊర్ణువిషీప్త - ఊర్ణువిషీప్త.

→ ఊర్ణోతే ర్విభాషా. ౨-౨-౬. ←

ఇదాదౌ పరస్మైపదే సిచి వా వృద్ధిః. పక్షే గుణః ఔర్ణావీత్-ఔర్ణవీత్ -
ఔర్ణువీత్, ఔర్ణావిప్తామ్, ఔర్ణువిప్తామ్, ఔర్ణవిప్తమ్, ఔర్ణవిప్త-ఔర్ణువిప్త.
ఔర్ణువిప్యత-(తే) ఔర్ణువిప్యత (త్).

అథ జుహోత్యాదిప్రకరణమ్.

హు దానాదనయోః, (౧) అనుదాత్తః, పరస్మైభాషః.

→ జుహోత్యాదిభ్యః శ్లుః. ౨-౪-౮౫. →
శపః.

→ శ్లో. ౬-౧-౧౦. →

ధాతో ర్ద్యే స్తః. జుహోతి, జహుతః.

→ అ దభ్యస్తాత్. ౭-౧-౪. →

ఝస్య అత్. 'హు శ్చవో'రితి యచ్. జహ్వాతి.

→ భీ హీ భృ హువాం శ్లవ చ్చ. ౩-౧-౩౬. →

ఏభ్యో లి ట్యా మ్వా స్యా దామి శ్లా విన కార్యం చ. జుహవాంచకార-
జుహవ, జుహవిధ-జుహోధ. జుహువివ. హోతా. హోష్యతి. జుహోతు-జు
హుతాత్, జుహుతామ్, జహ్వాతు. జుహుధి. జుహవాని. అజుహోత్, అజు
హుతామ్.

→ జుసి చ. ౭-౩-౮౩. →

ఇగస్తాజ్ఞస్య 1 గుణో ౭ జాదౌ జుసి, అజుహవుః. జుహుయాత్, హూ
యాత్. అహాషీత్. అహోష్యత్. ఇభీ భయే. (౨) బిభేతి.

→ భీయో ౭ న్యతరస్యామ్. ౬-౪-౧౧౫. →

ఇ స్యాన్య ధ్ధలాదౌ కితి సార్వధాతుకే. బిభితః-బిభీతః, బిభ్యతి. బిభ
యాంచకార-బిభాయ. బిభయిధ-బిభేధ. బిభ్యవ, బిభ్యమ. భేతా. భేష్యతి.
బిభేతు - బిభితాత్ - బిభీతాత్. బిభిహి-బిభీహి. అభిభేత్, అభిభయః.
బిభియాత్ - బిభీయాత్, భీయాత్. అభైషీత్. అభేష్యత్. హ్రీ లజ్జా
యాం(౩) జిహ్రేతి, జిహ్రేతః, జిహ్రేయతి. జిహ్రేయాంచకార - జిహ్రేయ,

1 'మిదేర్ధుణః' ఇత్యతః గుణ ఇతి 'కృస్యాచి' ఇత్యతః అచి ఇతిచ
అనువర్తతే.

ప్రేతా. ప్రేష్యతి. జప్రేతు. అజప్రేత్. జప్రేయాత్, ప్రేయాత్.
అప్రేషీత్. అప్రేష్యత్. పూపాలనపూరణయోః ఉదాత్తః, ప-భా.(౪).

→ః అ రిపిషర్వో శ్చ. ౭-౪-౭౭. ✽

అభ్యాసస్య ఇ స్యాన్యజ్ఞౌఛ. పిపర్తి.

→ః ఉ దోవ్యపూర్వస్య. ౭-౧-౧౦౨. ✽

అక్లావయవౌప్యపూర్వో య ఋత్ తదన్త స్యాజ్జస్య ఉః.

→ః హలి చ. ౮-౨-౭౭. ✽

1 రేఫవాన్తస్య ధాతో రుపధాయా ఇహో దీర్ఘో హలి. పిపూర్తః, పిపు.
రతి. పపార.

→ః శ్చా ద్వా ప్రాం హ్రస్వో వా. ౭-౪-౧౦౨. ✽

కితి లిటి. పప్రతుః, పప్రుః.

→ః ఋచ్చ త్య్వాతామ్. ౭-౪-౧౧. ✽

తౌదాదికఋచ్చేః ఋధాతోః ఋదంతానాం చ గుణో లిటి. పపర
తుః, పపరుః. పపరిధ. పప్రివ.

→ః వ్యూతో వా. ౭-౨-౩౮. ✽

వృక్షో వృక్షోభ్యా వూదంతా చ్చేటో దీర్ఘో వా స్యాన్మతు లిటి. పరి
తా-పరీతా. పరిష్యతి - పరీష్యతి. పిపర్తు - పిపరతు. పిపూర్హి. అపిపః, అపి
పూర్తాం, అపిపరుః. పిపూర్యాత్, పూర్యాత్. అపారీత్.

→ః సిచి చ పరస్మై పదేషు. ౭-౨-౪౦. ✽

అ త్రేటో న దీర్ఘః. అపారిష్టామ్. అపరిష్యత్-అపరీష్యత్. ఓహాక్
త్యాగే (౫) అనుదాత్తః, ప-భా. జహతి.

→ః జహతే శ్చ. ౬-౪-౧౧౬. ✽

1 ' ర్యోరుపధాయా' ఇ త్యనువర్తతే.

ఇ ద్వా స్యా ధ్ధలాదౌ క్షితి సార్వధాతుకే. జహితః.

→ ఈహ ల్యఘోః. ౬-౪-౧౧౩. ←

శ్చాభ్య స్తయో రాత ఈ త్సార్వధాతుకే క్షితి హలి, నతు ాఘోః. జహితః.

→ శ్చాభ్య స్తయో రాతః. ౬-౪-౧౧౨. ←

లోపః క్షితి. జహతి. జహౌ. హతా. హస్యతి. జహతు-జహితాత్-జహితాత్.

→ ఆ చ హౌ. ౬-౪-౧౧౨. ←

జహతేః. చా దిదీత్. జహహి-జహహి, జహహి. అజహాత్, అజహుః.

→ లోపో యి. ౬-౪-౧౧౨. ←

జహతే రాలోపో యాదౌ సార్వధాతుకే. జహ్యాత్. 'ఏ ర్లిజి' హే
యాత్. అహసీత్. అహస్యత్. మాజ్ మానే శబ్దే చ (౬) అను, ఆ - భా.

→ భృష్ మిత్. ౭-౪-౭౩. ←

భృష్ మాజ్ ఓహజ్ ఏషా మభ్యాస స్యే త్సన్య చ్చౌ. మిమితే,
మిమాతే, మిమతే. మమే. మాతా. మాస్యతే. మిమితామ్. అమిమిత. మిమి
త, మాసీప్త. అమాస్త. అమాస్యత. ఓహజ్ గతౌ. (౭) జహితే, జహతే,
జహతే. జహే. హతా. హస్యతే. జహితామ్. అజహిత, జహిత, హసీప్త.
అమాస్త. అమాస్యత. డుభృష్ ధారణపోషణయోః. (౮) అను, ఉ-భా. బిభ
ర్తి, బిభృతః, బిభ్రతి. బిభృతే, బిభ్రతే, బిభ్రితే. బిభరాంచకార - బభార,
బభర్థ, బభృన. బిభరాంచక్రే-బభ్రే. భర్తా. భరిష్యతి, భరిష్యతే. బిభర్తు. బిభ
రాణి. బిభృతామ్. అబిభః, అభిభృతామ్, అబిభరుః. అబిభృత. బిభృయాత్,
బిభ్రిత. భ్రియాత్, భృషీప్త. అభార్షీత్, అభృత. అభరిష్యత్, అభరిష్యత.
డుదాష్ దానే, (౯) దదాతి, దత్తః, దదతి. దత్తే, దదాతే, దదతే. దదౌ,
దదే. దాతా. దాస్యతి, దాస్యతే. దదాతు.

→ దా ధా ఘృదాప్. ౧-౧-౨౦. ←

దారుపా ధారుపా శ్చ ధాతవో ఘుసంజ్ఞా స్సృయ ర్దాప్ దైపా

1 'దాధాఘృదాప్' ఇతి విహితఘుసంజ్ఞకస్యే త్యర్థః.

వి.నా. 'ఘృసా' రిత్యేత్వమ్, దేహి. దత్తామ్. అదదాత్, అదత్త. దద్యాత్, దదీత. దేయాత్, దాసీప్త. అదాత్, అదాతామ్, అదుః.

→ స్థా ఘ్నో రి చ్చ. ౧-౨-౧౭. →

అనయో రిదంతాదేశ స్స చ కి దాత్తనేపదే. అదిత. అదాస్యత్, అదాస్యత. దుధాఞ్ ధారణపోషణయోః. (౧౦) దధాతి.

→ దధ స్తథో శ్చ. ౨-౨-౩౮. →

ద్విరు క్తస్య యుష స్తస్య ధాఞ్ 1బహో భవ తథోః స్థ్వా శ్చ పరతః. ధత్తః, దధతి. దధాసి, ధత్తః. ధత్తే, దధాతే, దధతే. ధత్సే, ధద్దే. 'ఘృసా' శ్చద్ధా వభ్యాసలోపశ్చ' ధేహి. అదదాత్, అదత్త. దద్యాత్, దదీత. దేయాత్, దాసీప్త. అదాత్, అదిత. అదాస్యత్, అదాస్యత. ణిజిర్ శౌచపోషణయోః. (౧౧)

→ ఇర ఇత్సంజ్ఞా వాచ్యా (వా. ౨౩౫). →

→ ణిజాం త్రయాణాం గుణః శ్లో. ౭-౮-౭౫. →

ణిజి విజి విషా మభ్యాసస్య గుణః శ్లో. నేనేక్తి, నేనిక్తః, నేనిజతి. నేనిక్తే, నినేజ, నినిజే. నేక్తా. నేక్ష్యతి, నేక్ష్యతే. నేనేక్తు. నేనిగ్ధి.

→ నాభ్యస్త స్యాచి పితి సార్వధాతుకే. ౭-౩-౮౭. →

అఘూపధగుణో న. నేనిజాని. నేనిక్తామ్. అనేనేక్, అనేనిక్తామ్, అనేనిజుః. అనేనిజమ్, అనేనిక్త. నేనిజ్యాత్-నిజ్యాత్, నేనిజీత-నిజీప్త.

→ ఇరితో వా. ౩-౧-౫౭. →

ఇరితో ధాతో శ్చేచ్ఛ ర జ్ఞా పరస్మైపదేషు. అనిజత్ - అనైజీత్ - అనిక్త. అనేక్ష్యత్, అనేక్ష్యత.

ఇతి జుహోత్యాది ప్రకరణమ్.

అథ దివాది ప్రకరణమ్.

దివు కీడా విజగీషా వ్యవహార ద్యుతి స్తుతి మోద మద స్వప్న కాంతి గతిషు. (౧) ఉదాత్తః, ప-భా.

→ దివాదిభ్యః శ్యన్. ౩-౧-౬౯. :-

శహి ౭పవాదః. 'హలి' చేతి దీర్ఘః. దీవ్యతి. దిదేన. దేవితా. దేవి. వ్యతి. దీవ్యతు. అదీవ్యత్. చివ్యేత్, దీవ్యాత్. అదేవీత్. అదేవిష్యత్. ఏవం పివు తంతుసంతానే. (౨) నృతి గాత్రవిక్షేపే. (౩) నృత్యతి. ననర్త నర్తితా.

→ నే౭సిచి కృతచృతచృదత్పదనృతః. ౭-౨-౫౭. :-

ఏభ్యః సిజ్ఞభిన్నస్య సాదే రార్థధాతుక స్యేద్వా. నర్తిష్యతి-నర్తన్య తి. నృత్యతు. అనృత్యత్. నృత్యేత్, నృత్యాత్. అనర్తీత్. అనర్తిష్యత్-అనర్తన్యత్. త్రసీ ఉద్వేగే. (౪) 'వా భ్రా' శేతి శ్య వ్యా. త్రస్యతి-త్రసతి, తత్రాస.

→ వా జ్యూ భ్రము త్రసామ్. ౬-౪-౧౨౪. :-

ఏషాం కితి లిటి సేటి ధలి చ ఏత్వాభ్యాసలోపా వా. త్రేసతుః-తత్రసతుః. త్రేసిధ -తత్రసిధ. త్రసితా. శో తనూకరణే, (౫) అనుదాత్తః, ప-భా.

→ ఓత శ్యన్. ౭-౩-౭౧. :-

లోప స్యాన్ శ్యన్. శ్యతి, శ్యతః, శ్యన్తి. శశౌ, శశతుః, శశుః. శశిధ - శశాధ. శాతా. శాస్యతి. శ్యేత్, శాయాత్.

→ విభాషా ఘ్రా ధేట్ శా చ్ఛాసః. ౨-౪-౭౮. :-

ఏభ్య స్సిచో లు గ్వా పరస్మైపదేషు. అశాత్, అశాతామ్, అశుః.

→ యమ రమ నమాతాం స క్చ్. ౭-౨-౭౩. :-

ఏషాం స గేభ్య స్సించ ఇ ట్పర స్తైపదేషు. ఇట్ సకా. అశాసీత్, అశాసిష్టామ్. ఛో ఛేదనే (౭). ఛ్యతి. షో అచ్చకర్తణి (౭). స్వతి. ససో. దో అవ ఖండనే (౮). ద్యతి. దదౌ. దేయాత్. అదాత్. వ్యధ తాడనే (౯).

→ ❖ గ్రహి జ్య వయి వ్యధి వష్టి విచతి వృశ్చతి పృచ్ఛతి భృజ్జ తీనాం జితి చ. ౬-౧-౧౬. ❖

ఏషాం సంప్రసారణం స్యాత్ కితి జితి చ. నిధ్యతి. వివ్యాధ, వివి ధతుః, వివిధుః. వివ్యధిధ - వివ్యద్ధ. వ్యద్ధా. వ్యత్స్యతి. విధ్యేత్, విధ్యాత్. అవ్యాత్సీత్, అవ్యాద్ధామ్. పుష పుష్టే (౧౦). పుష్యతి. పుషోష. పుషోషిధ. పోష్టా. పోక్ష్యతి. 'పుషాదీ'త్యక్. అపుషత్. శుష శోషణే (౧౧). శుష్యతి. శుశోష. అశుషత్. ఏషం తుష ప్రీతౌ, ప్రీతి స్తృప్తిః. దుష వైకృత్యే, వై కృత్యం వికృతిః. ణశ అదర్శనే (౧౨). అనుదాత్తః, ఉదాత్తేత్, ప-భా. నిశ్యతి. ననాశ. నేశతుః.

→ ❖ ¹రధాదిభ్య శ్చ. ౭-౨-౪౫. ❖

2నలాద్యర్థదాతుకస్య వేట్, నేశిధ.

→ ❖ మస్జినశో ర్ఘ్ని. ౭-౧-౬౦. ❖

నుమ్. ననంప్త. నేశివ-నేశ్య, నేశిమ-నేశ్. నశితా-నంప్తా. నశిష్యతి-నంత్స్యతి. నశ్యతు. అనశ్యత్. నశ్యేత్, నశ్యాత్. అనశత్. షూజ్ ప్రాణి ప్రసవే (౧౩). ఉదాత్తః, ఆ-భౌ. నూయతే. సుషువే. క్రాదినియమా దిట్. సుషువివే, సుషువివహే, సుషువిమహే. సోతా-సవితా. సవిషీష్ట-సోషీష్ట. అసోష్ట-అసవిష్ట. దూజ్ పరితాపే (౧౪). పరితాపః భేదః. దూయ తే. దీజ్ తుయే (౧౫). అనుదాత్తః. దీయతే.

→ ❖ దీజో యు డచి క్షితి. ౬-౪-౬౩. ❖

1 రధ్ నశ్ తృప్ దృప్ ద్రుహ్ ముహ్ ఘ్నుహ్ ప్లిహ్ ఏతే రధాదయః.

2 'అర్థదాతుకస్యే డ్వలాదే' ఇత్యనువర్తతే.

దీజః పర స్యాజాదేః క్తి దార్ధధాతుకస్య యుట్.

→ * వుగ్యుటావుఃజ్యణో సిద్ధావ క్తవ్యో [వా.౪౦౬-౨.] *
దిదీయే.

→ * మినాతి మినోతి దీజాం ల్యపి చ. ౬-౧-౫౦. *

ఏషా మాత్వం ల్యపి, చా దశి త్యేజ్నిమిత్తే. దాతా. దాస్యతి.

→ * స్థా ఘ్నో రిత్వేదీజః ప్రతిషేధః [వా.] *

అదాస్త. డీజ్ విహాయసా గతౌ (౧౬). ఉదాత్తః. డీయతే. డిడ్యే. డయితా. పీ జ్ఞానే (౧౭). అనుదాత్తః. పీయతే. పేతా. అపేష్ట. మాజ్ మానే (౧౮). మాయతే. మమే. జనీ ప్రాచుర్భావే (౧౯). అనుదాత్తేత్, ఉదాత్తః. ఉత్పత్తి రభివ్యక్తి ర్వా.

→ * జ్ఞా జనో జ్ఞా. ౨-౩-౨౯. *

శితి. జాయతే. జజ్ఞే. జజ్ఞిషే, జజ్ఞివహే. జనితా. జనిష్యతే.

→ దీప జన బుధ పూరి తాయి ప్యాయభ్యోఽన్యతరస్యామ్.

౩-౧-౬౦. *

ఏభ్యః చ్లేః చి త్వా ఏకవచనే తశజ్జే పరే.

→ చిణో లుక్. ౬-౪-౧౦౪. *

చిణః పరస్య లుక్.

→ జని వధ్యో శ్చ. ౨-౩-౩౫. *

అనయౌ ర్న వృద్ధి ౨శ్చిణి శ్చితి కృతి చ. అజని - అజనిష్ట. దీపీ దీప్తా (౨౦). దీప్యతే. దిదీపే. దీపితా. అదీపి - అదీపిష్ట. పద గతౌ (౨౧). పద్యతే. పేదే. పత్తా. పత్సేష్ట.

→ చిణ్ తే పదః. ౩-౧-౬౦. *

పదః చ్లేః చిణ్ తే పరే. అపాది, అపత్నాతామ్, అపత్సత. ఖిద దై న్యే.

1 జ్ఞాధాతోః జనీధాతోశ్చ. 2 'అతోయక్ చిణ్ కృతోః' ఇత్యనువర్తతే.

విద సత్తాయామ్ (౨౨). విద్యతే. వేత్తా. విత్సీష్ట. అవిత్త. బుధ అవగమనే
(౨౩). బుధ్యతే. బోద్ధా. భోత్స్యతే. భుత్సీష్ట. ఆబోధి - అబుద్ధ, అభుత్సా
తామ్. యుధ సంప్రహారే (౨౪). యుధ్యతే. యుయుధే. యోద్ధా. ఆయుద్ధ.
సృజ విసర్జే (౨౫). సృజ్యతే. సస్సజే. సస్సజిషే.

❖ సృజ దృశో ర్ఙ్ ల్య మకితి. ౬-౧-౧౦. ❖

అనయో రమ్ ఝలాదా వకితి. ప్రప్తా. ప్రత్యతే. సృక్షీష్ట. ఆసృష్ట.
అసృక్షాతామ్. మృష తితిక్షాయామ్ (౨౬). ఉదాత్తః, స్వరితేత్, ఉ-భా.
తితిక్షా క్షమా. మృష్యతి, మృష్యతే. మమర్ష. మమర్షిధ. మమృషిషే. మర్షి
తాసి, మర్షి తాసే. మర్షిష్యతి, మర్షిష్యతే. అమర్షిష్ట, అమృషత్. ణవా బంధ
నే (౨౭). అనుదాత్తః. నహ్యతి, నహ్యతే. ననాహ, ననద్ధ. నేహిధ. నేహే.
నేద్ధా. నత్స్యతి - నత్స్యతే. అనాత్సీత్ - అనద్ధ.

ఇతి దివాదిప్రకరణమ్.

అథ స్వాదిప్రకరణమ్.

అథ అభిషేకే (౧). అనుదాత్తః, ఉ-భా.

→ స్వాదిభ్యః శ్నుః. ౩-౧-౨౩. ✱

1. 2. పవాదా. సునోతి, సునుతః, 'హుశ్నువో' రీతి యజ్ఞః. సున్య
2. హ్య-సుకవా. సునుతే, సున్వాతే, సున్వతే. సున్వహే - సునువహే.
సుకావి, సునువ. సోతా, సును. సునవాని. సునవై. సునుయాత్, నూయాత్.

→ ము ను ధూభ్యః పరస్మైపదేషు. ౨-౨-౨౨. ✱

విద్య స్విచ 1 ఇట్. అసావీత్, అసోష్ట. చిఘ్ చయనే (౨). చిన
... నివతే.

→ విభాషా చేః. ౨-౩-౫౧. ✱

2. అభ్యాసా చేః కుత్వం వా సని లిటి చ. చికాయ-చిచాయ, చిక్యే
చిక్యే. అవైషీత్, అచేష్ట. స్పృఘ్ అచ్చాదనే (౩). స్పృణోతి, స్పృణుతే.

→ శర్పూర్వాః ఖయః. ౨-౪-౬౧. ✱

అభ్యాసస్య శర్పూర్వాః ఖయ శ్విష్యస్తేఽన్యే వాలో లుప్యస్తే.
శర్ప, శిష్టాకు. త స్తరే. 'గుణో' రీతి గుణః. స్తర్యాత్.

→ ఋత శ్చ సంయోగాదేః. ౨-౨-౪౩. ✱

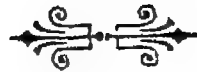
ఋతస్తా సంయోగాదే ర్లిజ్ సిహ్ రి డ్యా. స్తరిషీష్ట-స్తరిషీష్ట. అస్త
రిష్ట-అస్తరిష్ట. ధూఘ్ కమ్పనే (౪). ధూనోతి, ధూనుతే. దుధావ. 'స్వరతి' రీ
శర్, గుధవిధ - దుధోధ.

1 'ఇద ర్త్యర్థి...' ఇత్యస్తాత్ ఇట్ ఇత్యనువర్తతే. 2 'చజ్ఞోః కు-
...' 'అభ్యాసాచ్చ' 'సన్ లిటోచ్చేః' ఇతి సూత్రే భ్యోఽనువృత్తిః.

శ్రీ శ్రీ శ్రీ కితి. ౭-౨-౧౧.

శ్రీ శ్రీ ఏకాచ ఉగంతా చ్చ గిత్కితో 18౯౯ న. పరమపి స్వరత్వాది
వికల్పం బాధిత్యా పురస్తా త్పతిషేధకాణ్డారమ్భసామర్థ్య దనేన నిషేధే
ప్రాప్తే క్రాడినియమాన్నిత్య మిట్. చుధువివ. చుధువే. అధావీత్, అధ
నిష్ట - అధోష్ట. అధవిష్టత్ - అధోష్టత్. అధవిష్టతామ్ - అధోష్టతామ్,
అధవిష్టత-అధోష్టత.

ఇతి స్వాది ప్రకరణమ్.

అధ తుదాది ప్రకరణమ్.

తుద వ్యధనే (౧). అనుదాత్తాః, స్వరితేతః, ఉ-భా.

→ తుదాదిభ్యశ్శః. ౩-౧-౨౨. ⇐

శపో ౭పవాదః. తుదతి, తుదతే. తుతోద. తుతోదిధ. తుతుదే. తోత్తా. అతొత్సీత్, అతుత్త. ఋద ప్రేరణే. (౨). నుదతి, నుదతే. నునోద, నునుదే. నోత్తా. భ్రష్టపాకే (౩). 'గ్రహిజ్యే'తి సంప్రసారణమ్, సస్య శ్చుత్వేన శః, శస్య జత్వేన జః. భృజ్జతి, భృజ్జతే.

→ భ్రష్టో రోపధయో ర మన్యతరస్యామ్. ౬-౪-౪౨. ⇐

. భ్రష్టో రేఫ స్యోపధాయా శ్చ స్థానే రమాగమో వా ఆర్థధాతుకే. మిత్వా దన్త్యా దచః పరః. స్థానపక్షీనిర్దేశా ద్రోపధయో ర్నివృత్తిః. బభర్ష, బభర్షతుః. బభర్షిధ - బభర్ష. బభ్రజ్జ, బభ్రజ్జతుః. బభ్రజ్జిధ. 'స్కా'రితి సలూహః, 'వ్రశ్యే'తి షః, బభ్రష్ట. బభ్రష్టే - బభ్రష్టే. భర్షా- భ్రష్టా. భర్ష్యతి - భ్రష్ట్యతి. క్షితి రమాగమం బాధిత్యా సంప్రసారణం పూర్వవిప్రతి పేధేన. భృజ్జ్యత్, భృజ్జ్యస్తామ్, భృజ్జ్యసుః. భర్షీష్ట-భ్రష్టీష్ట. అభార్షీత్ - అభ్రష్టీత్, అభర్షిష్ట - అభ్రష్ట. కృష విలేఖనే (౪). కృషతి, కృషతే. చకర్ష, చకృషే. -

→ అనుదాత్తస్య చర్దుపధ స్యాన్యతరస్యామ్. ౬-౧-౫౯. ⇐

ఉపదేశే అనుదాత్తో య ఋదుపధ స్త స్యా మ్వా ఝలాదా ఐకితి.

క్రష్టా - కర్షా. కృష్యాత్, కృషీష్ట.

* 'స్పృశమృశకృషత్పషదృషే'న్ద్రేస్పిజ్యావాచ్యః. [వా౧౮౨౬]

సి చ్య మ్వా. అక్రాక్షీత్ - అకార్క్షీత్. పక్షే క్షః, అకృక్షత్.

తజ్జి కిత్వా ద మ్న. అకృష్ట, అకృక్షాతామ్, అకృక్షన్త. మిలసంగమే (౫).

ఉదాత్తః. మిలతి, మిలతే. మిమేల. మేలితా. ఆమేలీత్. ముచ్ఛ మోచనే (౭). అనుదాత్తః, ఉ-భా.

❖ శే ముచాదీసామ్. ౭-౧-౧౯. ❖

ముచ్ లిప్ విద్ లుప్ సిచ్ కృత్ ఖిద్ పిశాం నుమ్. ముచ్చతి, ముచ్చతే. మోక్తా. ముచ్చాత్, ముక్షీష్ట. అముచత్, అముక్త, అముక్షాతామ్, అముక్షత. లుష్ఠే ఛేదనే (౭). లుమ్పతి, లుమ్పతే. లోప్తా. అలిపత్, అలిప్త. విద్ లోభే (౮). విద్పతి, విద్పతే. వివేద, వివిదే. వ్యాఘ్రభూతిమతే సేత్, వేదితా. భాష్యమతే ౭నిచ్, పరివేత్తా. పరి ర్వర్జనే. పిచ తురణే (౯). సిచ్చతి, సిచ్చతే.

❖ లిపి సిచి హ్వా శ్చ. ౩-౧-౧౩. ❖

ఏభ్య ఛేచ్ రజ్. ఆసిచత్.

❖ ఆత్మనేపదే ష్వన్యతరస్యామ్. ౩-౧-౧౩. ❖

లిపి సిచి హ్వాః పరస్య ఛే ర జ్వా తజి. ఆసిచత-ఆసిక్త. లిప ఉప దేహీ (౧౦). ఉపదేహో వృద్ధిః. లిమ్పతి, లిమ్పతే. లేప్తా. అలిపత్, అలిపత - అలిప్త.

❖ ఇతి ఉభయపదినః. ❖

కృతీ ఛేదనే (౧౧). ఉదాత్తః, ప-భా. కృన్తతి. చకర్త. కర్తితా. కర్తిష్యతి-కర్తన్యతి. అకర్తీత్ ఖిన పరిహూతే (౧౨). ఖిన్తతి. చిభేద. భేత్తా. పిశ అణయవే దీపనాయాం చ (౧౩). పింశతి. పేశితా. 'త్వష్టా రూపాణి పింశతు' ఓవ్రశ్చా ఛేదనే (౧౪). 'గ్రహిజ్యా'. వృశ్చతి. 'లిట్యభ్యాస' స్యేతి రేఫస్య ఋకారః. తస్యాత్వే నస్య పున రుత్వం న; అత్వస్య స్థానివ త్తేన్వ 'న సంప్రసారణే...' ఇతి నిషేధాత్. నవ్రశ్చ. నవ్రశ్చిథ-నవ్రష్ట. వ్రశ్చితా-వ్రష్టా. వ్రశ్చిష్యతి-వ్రశ్శ్యతి. వృశ్చాచ్ఛీత్. అవ్రశ్చీత్. వ్యచ వ్యాజీకరణే

(౧౫) విచతి. వివ్యాచ, వివిచతుః. వ్యచితా. వ్యచిష్యతి. విచ్యాత్. అవ్యాచీత్-అవ్యచీత్. 'వ్యచేగ్ కుటాదిత్వమన' సీతి తు నేనా ప్రవర్తతే; 'అనసీ'తి పర్యదాసేన కృత్తాత్రవిషయత్వాత్. ఉచి ఉచ్ఛేచ్ఛ (౧౬). ఉచ్ఛః కణశ ఆదానం; 'కణిశాద్యార్జనంశిల' మితి యాదవః. ఋచ్చ గతీన్ద్రియ ప్రలయ మూర్తిభావేషు (౧౭). ఋచ్చతి. 'ఋచ్చత్యైతా' మితి గుణః. 1 ద్విహల్ గ్రహణ స్యానేకహలపలక్షణత్వా న్మట్. అనర్ఛ, అనర్ఛతుః. ఋచ్చితా. ఉజ్ఞ ఉత్సర్జే (౧౮). ఉజ్ఞతి. లుభ విమోహనే (౧౯). విమోహన మాకులీకరణమ్. లుభతి.

→ తీష సహ లుభ రుష రిషః. ౭-౨-౪౮. :-

ఇచ్చత్యాదేః పరిస్య తాదే రార్థధాతుక స్యేద్వా స్యాత్. లోభితా-లోభ్యా. లోభిష్యతి. తృప తృమ్భ తృప్తా (౨౦-౨౧). తృపతి. తతర్ప. తర్పితా. లుజి సిచ్, అతర్పీత్. సిజ్వీకల్ప స్తు న; తస్య ఆజపవాదత్వేన తృప్యతే రేవ గ్రహణాత్. శస్య జిత్వా న్మలోపే--

→ *శే తృమ్భాదీనాం ను మ్వాచ్యః. వా. ౨౫౪౨ :-

ఆదిశబ్దః ప్రకారే.తేన యేత్ర నకారానుపక్తా నే తృమ్భాదయః. తృమ్భతి. తతృమ్భ.తృమ్భ్యాత్.మృడ పృడ సుఖినే (౨౨-౨౩). మృడతి, పృడతి. శున గతో (౨౪). శునతి. ఇషు ఇచ్ఛాయామ్ (౨౫). ఇచ్ఛతి. ఏషితా-ఏష్టా. ఏషిష్యతి. ఇష్యాత్. ఐషీత్. కుట కాటిత్యే (౨౬). 'గాత్ కుటా' దీతి జిత్వమ్, చుకుటిథ. చుకోట- చుకుట. కుటితా. పుట సంశ్లేషణే (౨౭). పుటతి. పుటితా. స్ఫుట వికసనే (౨౮). స్ఫుటతి. స్ఫుటితా. స్ఫుర స్ఫుల సంచలనే (౨౯-౩౦). స్ఫురతి, స్ఫులతి.

→ స్ఫురతి స్ఫులత్యో ర్ని ర్ని వి భ్యః. ౮-౩-౭౬. :-

1 'ఝరో ఝరి సవర్ణే' ఇతి చలోప స్యాసిద్ధత్వా దితి భావః.

పత్వం వా. నిష్ఫలతి, నిస్ఫురతి. ణా స్తననే (30). 'పరిణాతః
సహోదయః'; నువతి. నునావ. నువితా. టుమస్తో శుద్ధా (31). అనుదాత్తః.
శజా, మజ్జతి. మమజ్జ. 'మస్తి సో...' రితి నుమ్.

*మజ్జే రన్త్యా త్సూర్వో నుమ్ వాచ్యః. [వా. 3-20] *

సంయోగాదిలోపః. మమజ్జోక్త-మమజ్జభ. మజ్జోక్తా. మజ్జోక్త్యతి. అమా
క్షీత్, అమాజ్జోక్తామ్, అమాజ్జుః. రుజో భజ్జే (33). రుజతి. రోక్తా. రో
క్త్యతి. అరాక్షీత్, అరాక్తాం. భుజో కాటిత్యే (34), రుజివత్. విశ ప్రవే
శనే (35), జశతి. వృశ అమర్శనే (36). అమర్శనం స్పర్శః. 'అనుదా
త్తస్య చ ద్ధుపథ స్యాన్యతరస్యామ్' అమాక్షీత్-అమార్జీత్ - అమృక్షత్.
పద్మ విశరణగత్యవసాదనేషు (37). నీదతీత్యాది. తేన నీదతి నీదస్తీతి నిర్ధం.
శద్ శాతనే (38).

*శ దే శ్చితః. ౧-౩-౬౦. *

శిద్భావినో ౭స్తా త్తజానా స్తః. శిష్యులే. శిష్యుతామ్. అశీయత. శిష్యే
త. శశాద. శత్తా. శత్స్యత. ఆశదత్. ఆశత్స్యత్. క్వా విక్షేపే (39).

*ఋత ఇ ధ్ధాతోః. ౭-౧-౧౦౦. *

కిరతి. చకార, చకరతుః, చకరుః. కరితా-కరీతా. కీర్యాత్. అకారీత్.

*కిరతౌ లవనే. ౬-౧-౧౦౦. *

ఉపా త్కిరతే స్సుట్ చేననే. ఉపస్కిరతి.

* అ ¹డభ్యాసవ్యవహాయేపి నుట్కా త్సూర్వ

ఇతి వ క్తవ్యమ్. [వా. 3-౬౦౮-౯] *

ఉపాస్కిరత్. ఉపచస్కార.

*హింసాయాం ప్రతేశ్య ౬-౧-౧౦౦. *

1 'కిరతౌలవనే' ఇతి విహిత స్సుట్ అడభ్యాసవ్యవహాయేపి భవతి త్యర్థః.

ఉపా త్పితే శ్చ కిరతే స్సుప్ హింసాయామ్. ఉపస్కిరతి, ప్రతి
స్కిరతి. గృహ నిగరణే (౪౦).

❧ అచి విభాషా. ౮-౨-౨౧. ❧

గిరతే రేఫస్య లో ౭జాదౌ ప్రత్యయే. గిలతి-గిరతి. జగాల-జగార.
జగలిథ-జగరిథ. గలితా-గలితా-గరితా-గరితా. ప్రచ్ఛ జ్ఞీప్సాయామ్ (౪౧).
'గ్రహి' జ్యేతి సంప్రసారణమ్. పృచ్ఛతి. పప్రచ్ఛ, పప్రచ్ఛతుః. పప్ర
చ్ఛిథ-పప్రష్ట. ప్రప్తా. ప్రత్యుతి. అప్రాక్షీత్. మృజ్ ప్రాణత్యాగే (౪౨).
అనుదాత్తః, ఆ-భా.

❧ మ్రియతే ర్లజ్జిజ్ఞో శ్చ. ౧-౩-౬౧. ❧

లజ్జిజ్ఞో శ్చిత శ్చ ప్రకృతిభూతా న్నృజ స్తజ్ఞస్యాత్ నాన్యత్ర. రి
జ్, ఇయజ్. మ్రియతే. మమార. మమర్థ. మమ్రిన. మర్తా. మరివ్యతి. మృషీ
ప్త. అమృత. పృజ్ వ్యాయామే (౪౩). ప్రాయేణాయం వ్యాజూర్వః.
వ్యాప్రియతే. వ్యాపప్రే, వ్యాపప్రాతే. వ్యాపరిష్యతే. వ్యాపృత, వ్యాపృషా
తామ్. జుషీ ప్రీతిసేవనయోః (౪౪). ఉదాత్తః. జుషతే. జుజుషే. ఓవిజీ భ
యచలనయోః (౪౫). ప్రాయేణోత్సూర్వః. ఉద్విజతే.

❧ విజ ఇత్. ౧-౨-౨. ❧

విజేః పర ఇడాదిప్రత్యయో జివ్యత్. ఉద్విజతా.

ఇతి తుదాది ప్రకరణమ్.

అథ రుధాదిప్రకరణమ్.

రుధిర్ ఆవరణే (౧). అనుదాత్తాః, స్వరితేతః, ఉ-భా.

❧ రుధాదిభ్య శ్చమ్. 3-2-2౮. ❧

శసో ౭పవాదః. రుణధ్వి. శ్చసో రల్లోపః, అనుస్వారపరసవర్ణా.

1 రుధః, రుధన్తి. రుణత్సి, రుణః, రుణ్ధ. రుణద్వి, రుధ్వః. రుద్ధః, రుధే, రుధా
తే, రుధతే. రుద్ధే, రుద్ధాదే, రుధ్వే. రుధే, రుధ్వహే, రుద్ధహే. రురోధ,
రురుధే. రోద్ధా. రోత్స్యతి, రోత్స్యతే. రుణద్ధు-రుద్ధాత్, రుద్ధామ్, రుద్ధస్తు.
రుద్ధి. రుణధాని, రుణధావ, రుణధామ. రుద్ధామ్, రుద్ధాతామ్, రుద్ధతామ్. రున్
త్స్య. రుణద్ధై, రుణధావహై, రుణధామహై. అరుణత్ - అరుణద్, అరు
ద్ధామ్, అరుద్ధన్. అరుణత్ (ద్) అరుణః. అరుద్ధ, అరుద్ధాతామ్, అరుద్ధత.
రుద్ధ్యాత్, రుద్ధీత. రుద్ధ్యాత్, రుద్ధీస్తు. అరుధత్ - అరాత్సీత్ - అరు
ద్ధ. అరోత్స్యత్, అరోత్స్యత. భిదిర్ విచారణే (౨). భిదిర్ దై వ్యధీకరణే.
(3). యుజిర్ యోగే (౪). రిచిర్ విరేచనే (౫) రిణక్తి, రిజ్క్తే. రిరేచ.
రేక్తా. రేక్ష్యతి. అరిణక్. అరిచత్ - అరాక్షీత్ - అరిక్త. విచిర్ పృథగ్భావే
(౬). వినక్తి. విజ్క్తే. తునిర్ సంపేషణే (౭). తుణత్తి, తున్తే. త్తోత్తా.
అతుదత్ - అతుత్సీత్ - అతుత్త. ఉచ్చుగ్ధిర్ దీప్తిదేవనయోః (౮). ఉదా
త్తః, ఉణత్తి, ఉన్తే. ఉచ్చుద్ధ. 'సే ౭సి' చీతి వేట్, ఉచ్చుత్సే-ఉచ్చుది
షే. ఉర్దితా. ఉర్దిష్యతి. ఉర్తన్యతి. ఉచ్చుదత్ - ఉచ్చుర్దీత్, ఉచ్చుర్దిష్ట. ఉ
త్పదిర్ హింసానాదరయోః (౯). ఉదాత్తః, ప-భా త్పణత్తి, త్పన్తే. కృతీ
చ్ఛేదనే, వేష్టనేచ (౧౦) కృణత్తి. తృహ హిసి హింసాయామ్ (౧౧-౧౨).

❧ తృణవా ఇమ్. ౭-౩-౯౨. ❧

తృహః శ్చమి కృతే ఇమ్ హాలాదౌ పితి. తృణేధి, తృణ్ణః. తతర్హ.
తర్హి శా. అతృణేట్.

1 ఇత్య స్యాసిద్ధత్వా దనుస్వార పరసవర్ణే చ జాతే త స్యాసిద్ధత్వాత్
స ఇత్యమ్.

== శ్లో న్న లోపః. ౬-౪-౨౩. ==

శ్లోమః పరస్య నస్య లోప స్సౌత్. హిన స్తి. జహింస. హింసితా.

== తిప్యన స్తే. ౬-౨-౨౩. ==

పదాంతస్య నస్య దః స్యా త్తిపి న త్వస్తే. 'స సజాహ' రిత్యస్యాపవా
దః. అహినత్-అహినద్, అహింస్తామ్, అహింసన్.

== సిపి ధాతో రు ర్వా. ౮-౨-౨౪. ==

పదాంతస్య ధాతో స్సస్య పక్షే 'రులాంజహో' ఇతి జత్త్వమ్. అహి
నః-అహినత్-అహినద్, అహింస్తామ్, అహింసన్.

ఉన్ది క్షేదనే (౧౩). ఉన త్తి, ఉన్తః, ఉన్దన్తి. ఉన్దాంచకార. ఔనత్,
ఔన్తామ్, ఔన్దక్. ఔనః-ఔనత్, ఔనదమ్. అష్టా వ్యక్తిశ్లక్షణకాంతి
గతిభి (౧౪). అన క్తి, అన్తః, అన్దన్తి. అనన్ద. అనన్దధ - అనన్దక్.
అన్దితా-అన్దక్త. అన్దగ్ధి. అనజాని. అనక్.

== అష్టే స్పిచి. ౯-౨-౨౫. ==

అష్టే స్పిచో నిత్య మిట్. అష్టేత్. తష్టా సంకోచనే (౧౫). తన
క్తి. తష్టా-తష్టితా. ఓవిజీ భయచలనయోః (౧౬). విన క్తి, విన్దః. 'విజ
ఇట్' ఇతి జిత్త్వమ్. వినిజధ. విజితా. అవినక్. అవిజేత్. శిష్ట విశేషణే
(౧౭). అనుదా త్తః, ప-భా. శిష్టస్తి, శిష్టః, శిష్టన్తి. శిన్తీ. శిశేష. శిశేషధ.
శేష్టా. శేష్యతి. 'హే ర్ధి' డధడలోపానుస్వారపరసవర్ణాః, శిన్ధి. శిన్షణి.
అశినట్. శిన్ష్యత్, శిన్ష్యత్. అశిషత్. ఏవం పిష్ట సంచార్ణనే (౧౮).
భష్టో అమర్దనే (౧౯). 'శ్లో న్న లోపః.' భన క్తి. బభష్టధ-బభష్ట. భ
ష్టా. భన్దగ్ధి, అభాష్టేత్. భుజ పాలనాభ్యవహారయోః (౨౦). భున క్తి.
భోక్తా. భోక్త్యతి. అభునక్. అభాక్షేత్.

== భుజో ౭ నవసే. ౧-౩-౬౬. ==

త జానాస్తః. ఓదనం భుజ్జే. అనవసే కిమ్! మహీం భువక్తి.
ఇతి ఇతి దీప్తా (౨౦). ఉదాత్తః, ఆ-భా. ఇధే, ఇధాతే, ఇధతే. ఇనోత్సే.
ఇధే. ఇధాంచక్రే. ఇధితా. ఇధాం, ఇధాతామ్. ఇనధే. విధ, విధాతామ్.
విధాః. విద విచారణే (౨౧). అనుదాత్తః, ఆ-భా, విస్తే. వేత్తా.

ఇతి రుధాది ప్రకరణమ్.

అథ తనాదిప్రకరణమ్.

తను విస్తారే (౧). ఉదాత్తాః, స్వరితేతః.

— తనాదికృష్ణ్య ఉః. ౩-౧-౨౯. —

శపోఽపవాదః. తనోతి. తన్వః - తనువః. తనుతే. తనువహే - తన్వహే, తనుమహే-తన్మహే. తతాన, తేనతుః. తేనే. తనితాసి, తనితాసే. తనిష్యతి, తనిష్యతే. తనోతు, తను. తనవాని. తనుతాం. అతనోత్. తనుయాత్, తన్వీత. తన్యాత్, తనిషీష్ట. అతనీత్-అనానీత్, అతనిష్ట-అతానిష్ట.

— తనాదిభ్య స్త ధాసోః. ౨-౪-౨౯. —

తనాదే స్పిచో వా లుక్ తథాసోః. అనునాసికలోపః. అతత-అతనిష్ట. అతథాః-అతనిష్ఠాః. అతనిష్యత్, అతనిష్యత. షణు దానే (౨). సనోతి, సనుతే.

— యే విభాషా. ౬-౪-౪౩ —

జన సన ఖనా మాత్వం వా యదౌ క్షితి. నాయాత్, సన్యాత్.

— జన సన ఖసాం సభ్యోర్ములోః. ౬-౪-౪౨. —

ఏషా మాకార స్పని యులాదౌ క్షితి. అసాత - అసనిష్ట. అసాథాః-అసనిష్ఠాః. క్షణు హింసాయామ్ (౩). క్షణోతి, క్షణుతే. 'ప్ర్యం' తేతి న వృద్ధిః, అక్షణీత్, అక్షత-అక్షణిష్ట. అక్షథాః. అక్షణిష్ఠాః. క్షణు చ (౪). మతభేదేన ఉప్రత్యయే లఘూపధస్య గుణో వా. క్షణోతి-క్షేణోతి. క్షేణితా. అక్షేణీత్, అక్షిత-అక్షేణిష్ట. తృణు అదనే (౫). తృణోతి - తర్ణోతి, తృణుతే-తర్ణుతే. డుకృష్ణో కరణే (౬). అనుదాత్తః, ఉ-భా. కరోతి. 'అత ఉత్సర్వధాతుకే'. కురుతః.

→* న భక్తుర్భూరామ్. ౧-౨-౮౯. *

భక్త్య కుర్చుకో రుపధాయా న దీర్ఘః. కుర్వన్తి.

→* నిత్యం కరోతే. ౬-౪-౧౦౫ *

కరోతేః ప్రత్యయోకారస్య నిత్యం లోపో మ్వాః. కుర్వః, కుర్త్వః. కురుతే. కుర్వహే, కుర్త్వహే. చకార, చక్రే. కర్తా. కరిష్యతి, కరిష్యతే. కరోతు, కరుతామ్. అకరోత్, అకరుత.

→* యే చ. ౬-౪-౧౦౬. *

కృష్ణ ఉలోపో యదౌ ప్రత్యయే. కుర్యాత్, కుర్వీత. క్రియాత్, కృషీష్ట. అకార్షీత్, అకృత. అకరిష్యత్, అకరిష్యత.

→* సమృద్ధ్యాం కరోతౌ భూషణే. ౬-౧-౧-౨. *

→* సమవాయే చ ౬-౧-౧౩౯. *

సుత్ సమవాయ స్సంఘః. సంస్కరోతి, అలంకరోతిత్వర్థః. సంస్కర్వన్తి, సంఘీభవన్తిత్వర్థః. సమూర్వస్య క్వచి దభూషణే ౭పి సుత్; 'సంస్కృతం భక్ష' ఇతి జ్ఞాపకాత్.

ఉపాత్ప్రతియత్న వైకృత వాక్యాధ్యాహరేషు చ. ౬-౧-౧౩౯

కృష్ణ సుత్. చాత్ ప్రాగు క్తయో రర్థయోః. ప్రతియత్నో గుణా ధానమ్; వికృత మేవ వైకృతం వికారః; వాక్యాధ్యాహార అకాక్షక్షితైకదేశ పూరణమ్; ఉపస్కృతా కన్యా, ఉపస్కృతా బ్రాహ్మణాః, ఏధో దకస్యోప స్కరుతే, ఉపస్కృతం భుజ్ క్తే, ఉపస్కృతం బూరితే. వను యాచనే (౭). ఉదాత్త, ఆ-భా. వనుతే. వనసే చాంద్రమతే వనోతీ త్యపి. మను అవ. బోధనే, (౮). మనుతే. మేనే. మనితా. మనిష్యతే. మనుతామ్. అమనుత. మన్వీత, మనిషీష్ట. అమత-అమనిష్ట. అమనిష్యత.

ఇతి తనాదిప్రకరణమ్.

అథ క్రౌదిప్రకరణమ్.

శుక్రీఞ్ ద్రవ్యవినిమయే (౧). అనుదాత్తః, ఉ-భా.

❖ క్రౌదిభ్య శ్చా ౩-౧-౮౧. ❖

శబ్దో ౭ సవాదః. క్రీణాతి. 'ఈ హల్యఘోః.' క్రీణీతః, 'ఘో ౭ ధ్రుః' 'శ్చాభ్యస్తయో రాతః' క్రీణన్తి. క్రీణాసి, క్రీణీథః, క్రీణీథ. క్రీణామి, క్రీణీవః, క్రీణీమః. క్రీణీతే, క్రీణాతే, క్రీణతే. క్రీణీషే, క్రీణాథే, క్రీణీధ్యే. క్రీణే, క్రీణీవహే, క్రీణీమహే. చిక్రాయ, చిక్రియతుః, చిక్రియః. చిక్రేథ-చిక్రయిథ. చిక్రయిన. చిక్రియే. చిక్రియిషే. క్రేతా. క్రేష్యతి, క్రేష్యతే. క్రీణాతు-క్రీణీతాత్, క్రీణీతామ్. అక్రీణాత్, అక్రీణీత. క్రీణీయాత్, క్రీణీత. క్రీయాత్, క్రేషీప్య. అక్రేషీత్, అక్రేష్ట. అక్రేష్యత్, అక్రేష్యత. ప్రీఞ్ తగ్ధణే కాంతా చ (౨). ప్రీణాతి, ప్రీణీతే. ప్రీఞ్ పాకే (౩). ప్రీణాతి, ప్రీణీతే. మీఞ్ హింసాయామ్ (౪).

❖ హినుమీనా. ౫-౪-౧౫. ❖

ఉపసర్గస్థా నిమిత్తా త్వర పైతయోర్నస్య 1౭ స్స్యాత్. ప్రమీణాతి, ప్రమీణీతే. 'మీనాతి...' ఇత్యాత్వం. మమా, మిమ్యతుః. మమిథ-మమాథ. మమ్యే. మాతా. మాస్యతి. మీయాత్. మాసీప్య. అమాసీత్, అమాస్తామ్. అమాస్త. పీఞ్ బంధనే (౫). నినాతి, నినీతే. నిషాయ, నిష్యే. నేతా. స్కు-ఞ్ ఆప్లవనే (౬).

❖ స్తమ్భు స్తమ్భు స్కమ్భు స్కుమ్భు స్కుమ్భ్యః శ్చ ౩-౧-౮౨. ❖

చాత్ శ్చా. స్కునోతి, స్కునుతే. స్కునాతి, స్కునీతే. చుస్కావ, చుస్కువే. స్కోతా. అస్కోషీత్, అస్కోష్ట. స్తమ్భ్యవయ శ్చత్వారః సౌత్రాః సర్వే రోధనార్థాః పరస్మైపదివః.

1 'ఏకాజుత్తరపదేణః' ఇతి సూత్రాణ్ణ ఇత్యనువర్తతే.

→* 1 హలశ్చ ఇన్ యై. 3-౧-౮౩. *

స్తభాన. స్తభుహి.

→* జ్యో స్తమ్భ మ్ముచ మ్ముచ గుచ గ్గుచ గ్గుశ్చ శ్విభ్య
శ్చ. 3-౧-౮౪. *

చే ర జ్యో.

→* స్తమ్భః. ౮-౩-౬౭. *

స్తమ్భః సాన్త్రస్య సస్య ష సాన్యత్. వ్యప్తభత్. అస్తమ్భత్.
యఞ్ బంధనే (౭). యనాతి, యనీతే. యోతా. క్షుఞ్ శబ్దే (౮).
క్షునాతి, క్షునీతే. క్షవితా. ద్యఞ్ హింసాయాం (౯). ద్యణాతి,
ద్యణీతే. ద్రుఞ్ హింసాయామ్ (౧౦). ద్రుణాతి, ద్రుణీతే. పూఞ్
పవనే (౧౧).

→* వ్యాదీనాం వ్రాస్యః. ౭-౩-౮౦. *

పూఞ్ లూఞ్ స్తూఞ్ క్షూఞ్ వూఞ్ ధూఞ్ శూ పూ వూ
భూ మూ దూ జూ ఝూ ధూ సూ క్షూ ఋ గూ జ్య రీ లీ ళీ ళీ నాం
చతుర్వింశతే శ్చితి వ్రాస్యః. పునాతి, పునీతే. పవితా. లూఞ్ ఛేదనే (౧౨).
లునాతి, లునీతే. స్తూఞ్ అచ్ఛాదనే (౧౩). స్తృణాతి 'శర్మార్యా,
ఖయః'. తస్తార, తస్తరతుః. తస్తరే. స్తరితా-స్తరీతా. స్త్రణీయాత్,
స్త్రణీత. స్తీర్యాత్.

→* లిజ్ సిచో రాత్మనేప దేషు. ౭-౨-౪౨. *

వృజ్ వృఞ్భ్య మ్మాదంతా చ్చ పరయో ర్లిజ్ సిచో రి డ్వా స్యాత్తజి.

→* న లిజి. ౭-౨-౩౯. *

వూత ఇటో లిజి న దీర్ఘః. స్తరిషీష్ట. 'ఉశ్చే'తి కిత్వమ్, స్తీరీష్ట.
'సిచి చ పరస్మైపదేషు.' అస్తారీత్, అస్తారిష్టాం, అస్తారిషుః. అస్తరీష్ట - అస్త

1 హలః పరస్య శ్చః శానజాదేశః స్యాత్ హా పరే ఇత్యర్థః.

రిప్ట-అస్టీర్ప్ట. క్యూఝ్ హింసాయామ్ (౧౪). కృణాతి, కృణీతే. చకార, చకరే. వ్యూఝ్ వరణే (౧౫). వృణాతి, వృణీతే. వవార, వవరే. వరితా-వరీతా. 'ఉదోష్యే' త్యుత్వమ్. పూర్యాత్, పరిషీప్త-పూర్షీప్త. అవారీత్, అవారిష్టామ్. అవరిప్త-అవరీప్త-అపూర్ప్త. ధూఝ్ కమ్పనే (౧౬). ధునాతి, ధునీతే. దుధవిధ-దుధోధ. ధోతా-ధవితా, అధాపీత్, అధవిప్త-అధోప్త. గ్రహ ఉపాదానే (౧౭). ఉదాత్తః, స్వరితేత్. గృహ్లాతి, గృహ్లాతే. జగ్రహ, జగృహే.

❖ గ్రహా లిటి దీర్ఘః. ౩-౨-౩౭. ❖

ఏకాచో గ్రహే ర్విహిత స్యేటో దీర్ఘః, న తు లిటి. జగ్రహిధ. జగృహిషే. గ్రహితా. గృహ్లాతు.

❖ హల శ్చ శ్చానజ్యై. ౩-౧-౫౩. ❖

హల్ః పరస్య శ్చః శానజాదేశో హా. గృహణ. గృహ్ణాయాత్, గృహ్ణీత. గృహ్యత్, గ్రహిషీప్త. 'ప్త్యం' తేతి న వృద్ధిః. అగ్రహీత్, అగ్రహీష్టామ్, అగ్రహీప్త. అగ్రహీషాతామ్, అగ్రహీషత. కుష నిష్కర్షే (౧౮). కుషాతి, కోషితా.

❖ నిరః కుషః. ౭-౨-౪౬. ❖

అస్తా ద్వలాదే రార్థధాతుక స్యే డ్వా. నిష్కోషితా-నిష్కోష్టా. నిరకోషీత్-నిరకుతుత్. అశ భోజనే (౧౯). అశ్నాతి. ఆశ. అశితా. అశిష్యతి. అశ్నాతు. అశాన. ముష స్తేయే (౨౦). మోషితా. ముషాణ. జ్ఞా అవబోధనే (౨౧). జానాతి. జ్ఞౌ. వృజ్ సంభక్తా (౨౨). ఉదాత్తః, ఆ-భా. వృణీతే. నవృషే, నవృధ్యే. వరితా - వరీతా. అవరిప్త-అవరీప్త-అవృత.

ఇతి క్వాదిప్రకరణమ్.

అథ చురాదిప్రకరణమ్.

చుర స్తేయే (౧)

* సత్యాప పాశ యాప వీణా తూల శ్లోక సేనా లోమ త్వచ
వర్మ వర్ణ చూర్ణ చురాదిభ్యో ణిచ్. ౩-౧-౨౫. *

స్వాధ్యే. 'పుగ' స్తేతి గుణః. 'సనాద్యంతా' ఇతి ధాతుత్వమ్. తిప్
శబాది. గుణాయాదేశౌ. చోరయతి.

* ణిచ శ్చ. ౧-౩-౨౪. *

ణిజంతా ఛాత్త నేపదం కర్తృగామిని క్రియాఫలే. చోరయతే.
చోరయాంచక్రే, చోరయామాస. చోరయితా. చోరయేత్. చోర్యాత్,
చోరయిషీష్ట. 'ణిక్రి' తి చజ్, 'ణౌచ' జీతి హ్రస్వః, 'చ' జీతి ద్విత్వమ్,
హలాది శ్చేషః, 'ద్విష్టోలఘా' రిత్యభ్యాసస్య దీర్ఘః. ఆచూచురత్, ఆచూ
చురత. కథ వాక్యప్రబంధే (౨). 1 అల్లోపః.

* అచః పరస్మిన్ పూర్వవిధౌ. ౧-౧-౫౭. *

పరనిమిత్తో ౭జాదేశః స్థానివత్ స్థానిభూతా దచః పూర్వత్వేన
దృష్టస్య విధౌ కర్తవ్యే. ఇతి స్థానివత్త్వా నోపధావృద్ధిః. కథయతి. అగ్లో
పిత్యా దీర్ఘసంస్కర్షణా న; అచకథత్. గణసంఖ్యానే (౩). గణయతి.

* ఈ చ గణః. ౭-౪-౯౪. *

గణయతే రభ్యాసస్య ఈత్ స్యా చ్చా దజ్ పరేణౌ. అజీగణత్ -
అజగణత్.

ఇతి చురాదిప్రకరణమ్.

అథ ణ్యస్తప్రక్రియా.

→* స్వతస్త్రిః కర్తా. ౧-౪-౫౪. *

క్రియాయాం స్వాతస్త్రిణ వివక్షితోఽర్థః కర్తా స్యాత్.

→* తత్ప్రయోజకో హేతు శ్చ. ౧-౪-౫౫. *

కర్తుః ప్రయోజకో హేతుసంజ్ఞః కర్తృసంజ్ఞ శ్చ.

→* హేతుమతి చ. ౩-౧-౨౬. *

ప్రయోజకవ్యాపారే ప్రేషణాదౌ చ వాచ్యే ధాతో ర్జిచ్. భవంతం
ప్రేరయతి భావయతి. క్రియాఫలే కర్తృగే భావయత ఇత్యసి.

→* ఓః వుయణ్జ్యపరే. ౨-౪-౫౦. *

సని పరే య దజ్ఞం తదవయవాభ్యాసోత 1 ఇత్యాస్యత్ పవర్తయణ్.
జకారే ప్వవర్ణపరేషు పరతః. అబీభవత్. స్థా గతినివృత్తై.

²అర్తిహీన్లీరీక్నూయీత్సూయ్యాతాం వుజ్ణౌ. ౨-౩-౩౬.
స్థాపయతి.

→* తిష్ఠతే రిత్. ౨-౪-౫౧. *

ఉపధాయా ఇ చ్చజ్ఞపరేణౌ. అతిష్ఠిపత్. ఘోషయతి.

→* జిఘ్రితే ర్వా. ౨-౪-౬. *

అజిఘ్రిపత్ - అజఘ్రిపత్. పాలయతి.

→* * పాతే ర్ణా లు గ్వక్తవ్యః. హ. ౪౫-౨౦. *

→* ఏ⁶ విధూననే జుక్. ౨-౩-౩౮. *

జుక్ ణౌ కమ్పనే. వాజయతి. కమ్పనే కిమ్! వాపయతి కేశాః.

1 'భృణామితః' ఇత్యస్తాత్ ఇత్ ఇత్యనువర్తతే. 2 అర్త్యాదీనాం
పుగాగమ స్స్యాత్ ణౌపరే.

→* రుమాః పోఽన్యశిరశ్చామ్. ౭-౩-౪౩. *
ణౌ. రోపయతి - రోహయతి.

→* కీర్తిజ్జీనాం ణౌ. ౬-౧-౪౦. *
ణా వేచ ఆత్వమ్. క్రాపయతి, అధ్యాపయతి, జాపయతి.

→* ణౌ చ సంశ్చజోః. ౨-౪-౫౧. *
సకాపరే చబ్బరే చ ణౌ ఇజో గా జ్వా. అన్యజీగపత్, అధ్యాపిపత్.

→* ణౌ దుపధాయా గోహః. ౬-౪-౪౯. *
గోహయతి.

→* దోషో ణౌ. ౬-౪-౯౦. *
దూషయతి.

→* వా చి త్త¹ విరాగే. ౬-౪-౯౧. *
చిత్తం దూషయతి దోషయతి వా కామః. ఘట చేష్టాయామ్, ఘటా
సయో మితః. జ్ఞాపమి చ్చ.

→* మితాం హ్రస్వః. ౧-౪-౯౨. *
ఘటాదీనాం జ్ఞాపాదీనాం చ హ్రస్వః. ఘటయతి. జ్ఞాపే జ్ఞానే జ్ఞాపనే
చ. జ్ఞాపయతి. అజిజ్ఞాపత్.

→* ణౌ గమి రబోధనే. ౨-౪-౪౬. *
ఇణః. గమయతి. బోధనే—ప్రత్యాయయతి. ఇణ్య దికః. అధిగమయతి.
'హన స్తః'-'హో హన్తేః'. హతయతి. నివృత్తప్రేరణా ధాతో ర్హేతుమణ్ణౌ
శుద్ధేన తుల్యోఽర్థః. తేన 'ప్రార్థయన్తి శయనోత్థితం ప్రియా' ఇత్యాది
సిద్ధమ్. ఏవ మన్యత్రాపి బోధ్యమ్.

ఇతి ణ్య నైప్రక్రియా.

అథ సన్నన్తప్రక్రియా.

ధాతోః కర్మణ స్సమానక ర్తృకా దిచ్ఛాయాం వా. 3-౧-2.

ఇషికర్మణః ఇషితైకక ర్తృకాత్ ధాతోః సన్ప్రత్యయో వా స్యా దిచ్ఛాయామ్. పఠ వ్యక్తాయాం వాచి.

✽ సన్యజోః. ౬-౧-౯. ✽

సన్నన్తస్య యజన్తస్య చ ప్రథమ పైకాచో ద్వే స్తోఽజాదే స్తు ద్వితీయస్య. 'సన్యతః'. పఠితుమిచ్ఛతి పిపఠిషతి. కర్మణః కిమ్? గమనే నేచ్ఛతి. సమానక ర్తృకా త్కిమ్? శిష్యాః పఠం త్వి తీచ్ఛతి గురుః. వాగ్రహణా ద్వాక్య మపి. 'ఁజ్ సన్సోర్ఘస్య' 'ఏకాచ' ఇతి నేట్.

✽ స స్యార్థధాతుకే. ౭-౪-౪౯. ✽

సస్య 1 త స్యై త్సాదా వార్థధాతుకే. అత్తు మిచ్ఛతి జిఘత్సతి. 'ఏకాచ' ఇతి నేట్.

✽ అజ్ఞి నగమాం సని. ౬-౪-౧౬. ✽

అజన్తానాం హన్తే రజాదేశగమే శ్చ దీర్ఘో యులాదౌ సని.

✽ ఇతో యుల్. ౧-౨-౯. ✽

ఇగన్తా జ్ఞిలాది స్సక్ కిత్. ఋత ఇద్ధాతోః. కర్తు మిచ్ఛతి చికిర్షతి. స నిట్లోరేః. జిగీషతి, జిఘాంసతి.

✽ సనిగ్రహగుహో శ్చ. ౭-౨-౧౨. ✽

గ్రహే గ్రహే రుగన్తా చ్చ సన ఇ ణ్న స్యాత్. జిఘ్రత్సతి, జుఘ్రత్సతి, బుభూషతి.

ఇతి సన్నన్తప్రక్రియా.

1 'అచ ఉపసర్గా త్తః' ఇత్యతః త ఇత్యస్యానువృత్తిః. 2 'క్ర లోపే...' ఇత్యతః దీర్ఘ ఇత్యనువర్తతే.

అథ యజుస్తప్రక్రియా.

→ ధాతో రేకాచో హాలాదేః క్రియాసమభిహారేయజ్.

3-౧-౨౨. ✱

పానః పున్యే భృశార్థే చ ద్యోత్యే ధాతో రేకాచో హాలాదే ర్యజ్.

→ గుణో యజ్ఞుకోః. ౨-౪-౨౨. ✱

అభ్యాసస్య గుణో యజి యజ్ఞుకి చ. జీదన్తత్వా దాత్తనేపదమ్. పునః
పున రతిశయేన వా భవతి బోధూయతే. బోధూయాంచక్రే. అబో
భూయిష్ట.

→ నిత్యం కాటిల్యే గతౌ, 3-౧-౨౩. ✱

గత్యర్థాత్ కాటిల్య ఏవ యజ్ న తు క్రియాసమభిహారే.

→ దీర్ఘోఽకితః. ౨-౪-౨౩. ✱

అకితోఽభ్యాసస్య దీర్ఘో యజ్ఞుకోః. కుటిలం వ్రజతి వావ్రజ్యతే.

→ యస్య హాలః. ౬-౪-౪౯. ✱

యన్యేతి సజ్ఞాతగ్రహణమ్. హాలః పరస్య యశబ్దస్య లోప ఆర్థధాతుకే.
“ఆదేః పరస్య”, “అతో లోపః”. వావ్రజాం చక్రే. వావ్రజితా.

→ రీ గృదుపధస్య చ. ౨-౪-౫౦. ✱

ఋదుపధస్య ధాతో రభ్యాసస్య రీగాగమా యజ్యజ్ఞుకోః. వరీ
వృత్త్యతే. వరీవృతాంచక్రే. వరీవృతితా.

→ ఋభౌ దిషు చ. ౫-౩-౯౯. ✱

ఋత్వం న. వరీవృత్త్యతే, జరీకృహ్యతే.

ఇతి యజుస్తప్రక్రియా.

అథ యజ్ఞగస్తప్రక్రియా.

❖ యజ్ఞో ౭చి చ. ౨-౪-౨౪. ❖

యజ్ఞో ౭చి ప్రత్యయే లక్ స్యాత్, చకారాత్ తం వినా ౭షి క్వచిత్. అనైమిత్తికో ౭య మస్తరజ్ఞత్వా దాదౌ భవతి. తతః ప్రత్యయలక్షణేన యజస్తత్వా ద్విత్వమ్. అభ్యాసకార్యమ్, ధాతుత్వాల్లడాదయః. ఏభ్యః 'శేషాత్కర్తరీ'తి పరస్మైపద మేన. 'చర్కరీతం' చేత్యదాదౌ పాఠా చ్ఛపా లక్.

❖ యజ్ఞో వా. ౨-౩-౯౪. ❖

యజ్ఞగస్తా త్పరస్య హాలాదేః పిత సస్సర్వభాతుక స్యే ద్వా స్యాత్. 'భూసువో' రితి నిషేధో యజ్ఞకి భాషాయాం న; బోభూతు తేతిక్తే ఇతి ఛందసి నిపాతనాత్. బోభవీతి-బోభోతి, బోభూతః. 'ఆదభ్యస్తాత్' బోభు వతి. బోభవాంచకార-బోభవామాస. బోభవితా. బోభవిష్యతి. బోభవీతు - బోభోతు-బోభూతాత్, బోభూతామ్, బోభునన్తు. బోభూహి. బోభవాని. ఆబోభవీత్ - ఆబోభోత్, ఆబోభూతామ్, ఆబోభవుః. - భోభూయాత్. బోభూయాతామ్, బోభూయుః. బోభూయాత్, బోభూయాస్తామ్, బోభూయాసుః. 'గాతి' స్థేతి సిచో లక్, 'యజ్ఞో' వేతిచ్, పక్షేగుణం బాధిత్యా నిత్యత్వా ద్బుక్, ఆబోభూవీత్-ఆబోభోత్, ఆబోభూతాం, ఆబోభూవుః. ఆబోభవిష్యత్.

ఇతి యజ్ఞగస్తప్రక్రియా.

అథ నామధాతు ప్రకరణమ్.

❧ సువ ఆత్తనః క్యచ్. 3-౧-౮. ❧

ఇషికర్తృణ ఏషితు స్సంబంధిన స్సుబంతా దిచ్ఛాయా మర్థే క్య జ్వా.

❧ సుపో ధాతుప్రాతిపదికయోః. ౨-౪-౭౧. ❧

ఏతయో రవయవస్య సుపో లుక్.

❧ క్యచి చ. ౭-౪-౩౩. ❧

అవర్ణస్య ఈః. ఆత్తనః పుత్ర మిచ్ఛతి పుత్రీయతి.

❧ నః క్యే. ౧-౪-౧౫. ❧

క్యచి క్యజి చ నాన్త మేవ పదం నాన్యత్. నలోపః. రాజీయతి. నాన్త మేవేతి కిమ్? వాచ్యతి. 'హలిచ'. గీర్యతి, పూర్యతి. ధాతో ి త్యేవ. సేహ—దివ మిచ్ఛతి దీక్యతి.

❧ క్యస్య విభాషా. ౬-౪-౫౦. ❧

హలః పరయోః క్యచ్క్యజో ర్లోపా వా౭ర్ధధాతుకే. 'ఆదేఃపరస్య' 'ఆతో లోపః' తస్య స్థానివత్వా ల్లఘూపధగుణో న. సమిధితా-సమిధ్యతా.

❧ కామ్య చ్చ. 3-౧-౯. ❧

ఉ క్తవిషయే కామ్యచ్. పుత్ర మాత్తన ఇచ్ఛతి పుత్రకామ్యతి-పుత్రకామ్యతా.

❧ ఉపమానా దాచారే. 3-౧-౧౦. ❧

ఉపమానా త్కర్తృణ స్సుబంతా దాచారే ౭ర్థే క్యచ్. పుత్ర మి వాచరతి పుత్రీయతి ఛాత్రమ్. విష్ణూయతి ద్వీజమ్.

* * సర్వప్రాతిపదికేభ్యః క్వి బ్వా వక్తవ్యః వా. * *

‘అతోగుణే’ కృష్ణ ఇ వాచరతి కృష్ణతి. స్వ ఇ వాచరతి స్వతి. సస్వా.

* * అనునాసికస్య క్విర్ముఖోః క్షితి. ౬-౪-౧౧. * *

అనునాసికాంత స్యోపధాయా దీర్ఘస్యాత్ క్వా యులదౌ చ క్షితి.
ఇద మి వాచరతి ఇదామతి. రాజేవ రాజానతి. పంథా ఇవ పథీనతి.

* * కష్టాయ క్రమణే ౩-౧-౧౧. * *

చతుర్థ్యంతా త్కష్టశబ్దాత్ ఉత్సాహే కృజ్. కష్టాయ క్రమణే
కష్టాయతే. పాపం కర్తు ముత్సహత ఇత్యర్థః.

* * శబ్దవైరకలహాధ్రాకణ్వమేఘేభ్యః కరణే. ౩-౧-౧౨. * *

ఏభ్యః కర్తృభ్యః కరోత్యధై కృజ్. శబ్దం కరోతి శబ్దాయతే. ‘తత్క
రోతి తదాచప్త’ ఇతి ణిచ్.

* * ‘ప్రాతిపదికా ధాత్వధై బహుల మిష్టవ చ్చ.’ [గణ] * *

ప్రాతిపదికా ధాత్వధై ణిచ్ స్యాత్ ఇష్టే యథా ప్రాతిపదికస్య పుంవ
చ్ఛబ్దవ రభావతిలోప విన్తుత్సభోప యణాదిలోప ప్రస్థ స్ఫాద్యాదేశ భసంజ్ఞా
స్తద్వ జ్ఞాపి స్యుః. ఇత్యగ్లోపః. ఘటం కరో త్యాచప్తే వా ఘటయతి.

ఇతి నామధాతుప్రకరణమ్.

అథ కణ్డ్యాదిప్రకరణమ్.

→ః కణ్డ్యాదిభ్యో యక్. 3-౧-౨౭. ⇐

ఏభ్యో ధాతుభ్యో నిత్యం యక్ స్యాత్ స్వాధే. కందూఞ్ గాత్ర
విఘర్షణే. కణ్డూయతి, కణ్డూయతే ఇత్యాది.

ఇతి కణ్డ్యాదిప్రకరణమ్.

అథ ఆత్మ నేపద ప్రక్రియా.

❧ కర్తరి కర్తవ్యతీహారే. ౧-౩-౧౪. ❧

క్రియావినిమయే ద్యోత్యే కర్తర్యాత్మ నేపదమ్, న్యతిలునీతే, అన్య
స్య యోగ్యం లవనం కరోతీ త్యర్థః.

❧ న గతిహింసార్థేభ్యః. ౧-౩-౧౫. ❧

న్యతిగచ్ఛన్తి. న్యతిఘ్నన్తి.

❧ నే ర్విశః. ౧-౩-౧౬. ❧

నివిశతే.

❧ పరివ్యవేభ్యః క్రియః. ౧-౩-౧౭. ❧

పరిక్రీణీతే, విక్రీణీతే, అపక్రీణీతే.

❧ విపరాభ్యాం జేః. ౧-౩-౧౮. ❧

విజయతే, పరాజయతే.

❧ సమవప్రవిభ్యః స్థః. ౧-౩-౧౯. ❧

సంతిష్ఠతే, అవతిష్ఠతే, ప్రతిష్ఠతే, వితిష్ఠతే.

❧ అపహ్నవే జ్ఞః. ౧-౩-౨౦. ❧

శత మపజానీతే, అపలపతీ త్యర్థః.

❧ అకర్మకా చ్చ. ౧-౩-౨౧. ❧

సర్పిహా జానీతే, సర్పిహా ఉపాయేన ప్రసర్తత ఇత్యర్థః.

❧ సమ స్తృతీయాయుక్తాత్. ౧-౩-౨౨. ❧

రథేన సంచరతే.

❖ దాణ శ్చ సా చే చ్చతుర్థ్యర్థే. ౧-౩-౫౫. ❖

సమ్యక్త్వా ద్దాణ స్తృతీయాస్తేన యుక్తా దుక్తం స్యా త్తృతీయా చే చ్చతుర్థ్యర్థే. దాస్యా సంయచ్ఛతే కామి.

❖ పూర్వవ త్సనః. ౧-౩-౬౨. ❖

సనః పూర్వో యో ధాతు స్తేన తుల్యం సన్నంతా ద ప్యాత్తనేపదం ష్యాత్. ఏదిధిషతే.

❖ హాలంతా చ్చ. ౧-౨-౧౦. ❖

ఇక్సమిపా ధ్ధలః పరో ఝలాది స్సౌ కిత్. నివివిక్షతే.

❖ గంధనావత్తే సణ సేవనసాహసిక్యప్రతియత్న ప్రకథనోప

యోగేషు కృషాః. ౧-౩-౩౨. ❖

గంధనం నూచనమ్. ఉత్కురుతే, నూచయతీ త్యర్థః. అవత్తేషణం భర్తనమ్. శ్యేనో వర్తికా ముత్కురుతే, భర్తనయతీ త్యర్థః. హరి ముప కురుతే, సేవత ఇ త్యర్థః. పరదాగాన్ ప్రకురుతే, తేషు సహసా ప్రవర్త తే. ఏథో దకస్యోపస్కురుతే, గుణమాధ త్తే. కథాః ప్రకురుతే, కథయతీత్య ర్థః. శతం ప్రకురుతే, ధర్తార్థం వినియుజ్జే. ఏషు కిమ్! కటం కరోతి. 'భుజో ౭నవసే'. ఓదనం భుజే. అనవసే కిమ్! మహీం భునక్తి.

ఇతి ఆత్మనేపదప్రక్రియా.

అథ పరస్మైపదప్రక్రియా.

❖ అనుపరాభ్యాం కృణః. ౧-౩-౭౯. ❖

కర్తృగే చ ఫలే గంధనాదౌ చ పరస్మైపదం స్యాత్. ఆనుకరోతి.
పరాకరోతి.

❖ అభిప్రత్యతిభ్యః ఓషః. ౧-౩-౮౦. ❖

ఓష ప్రేరణే, స్వరితేత్. అభిఓషతి.

❖ ప్రా ద్వహః. ౧-౩-౮౧. ❖

ప్రవహతి.

❖ పరే ర్మృషః. ౧-౩-౮౨. ❖

పరిమృషతి.

❖ వ్యాజ్ఞిభ్యో రమః. ౧-౩-౮౩. ❖

రమ క్రీడాయామ్, విరమతి.

❖ ఉపా చ్చ. ౧-౩-౮౪. ❖

యజ్ఞదత్త ముపరమతి, ఉపరమయతీత్యర్థః. అంతర్భావితణ్యర్థోఽ
యమ్.

ఇతి పరస్మైపదప్రక్రియా.

ఇతి పదవ్యవస్థా.

అద భావకర్తప్రక్రియా.

❖ భావకర్తణోః. ౧-౩-౧౩. ❖

౧ స్యాత్త నేపదమ్.

❖ సార్వధాతుకే యక్. ౩-౧-౬౭. ❖

భావకర్తవాచిని ధాతో ర్య క్సార్వధాతుకే. భావః క్రియా. సా చ భావార్థకలకారేణానుద్యతే; యుష్మదస్తదభ్యం సామానాధికరణ్యాభావాత్ ప్రథమః పురుషః. తిజ్వాచ్యక్రియాయా అద్రవ్యరూపత్వేన ద్విత్వాద్య ప్రతీతే ర్న ద్వివచనాది, కిం త్వేకవచన మే వోత్సర్గతః. త్వయా మయా. ౭వై శ్చ భూయతే. బభూవే.

❖ స్య సిచ్ సీయుట్ తాసిషు భావకర్తణో గుప్తదేశేఽఙ్గన గ్రహదృశాం వా చిణ్వ దిట్ చ. ౬-౪-౬౨. ❖

ఉపదేశే యో ౭చ్ తదంతానాం హనాదీనాం చ చిణీ వాఙ్కార్యం వా స్యాత్ స్యాదిషు భావకర్తణో ర్గమ్యమానయోః స్యాదీనా మిడా గమ శ్చ. చిణ్వదాభసపత్నే ౭య మిట్. చిణ్వదాభవా ద్వృద్ధిః. భావితా - భవితా. భావిష్యతే-భవిష్యతే. భూయతామ్. అభూయత. భావిషీష్ట-భవిషీష్ట.

❖ చిణ్ భావకర్తణోః. ౩-౧-౬౬. ❖

క్షే శ్చిణ్ స్యా దాభవకర్తవాచిని తే పరే. అభావి. అభావిష్యత - అభవిష్యత. అకర్తకోఽప్యపసర్గసశా త్సకర్తకః. అనుభూయతే ఆనన్ద శ్చైచ త్రేణ త్వయా మయా చ. అనుభూయేతే, అనుభూయంతే. త్వ మనుభూయసే. అహ మనుభూయే. అన్వభావి, అన్వభావిషాతామ్ - అన్వభవిషాతామ్. ణిలోపః. భావ్యతే. భావయాంచక్రే - భావయాంబభూవే - భావయామాసే. చిణ్వ దిట్, భావితా. ఆభీయత్వేనాసిద్ధత్వా ణ్ణిలోపః, భావయితా. భావయి.

షీప్ట. అభావి, అభావిషాతామ్ - అభావయిషాతామ్. బుభూప్యతే. బుభూ
షాంచక్రే. బుభూషితా. బుభూషిష్యతే - బోభూప్యతే - బోభూయి
ప్యతే. 'అకృత్సార్వధాతుకయో ద్విర్ఘ్నః'. స్తూయతే విఘ్నః. స్తావితా-స్తాతా.
స్తావిష్యతే - స్తోష్యతే. అస్తావి, అస్తావిషాతామ్ - అస్తోషాతామ్. ఋ
గతౌ. 'గుణోద్గీ'తి గుణః. అర్యతే. స్పృ స్పృణే. స్పృష్యతే. సస్తరే. ఉపదేశ
గ్రహణా చ్చిన్వా దిట్. అరితా - అర్తా. స్మరితా - స్మర్తా. 'అనిదితా' మితి
నలోపః. ప్రస్యతే. ఇదిత స్తు—నన్ద్యతే. సంప్రసారణమ్, ఇజ్యతే.

→* తనోతే ర్యకి. ౬-౪-౪౪. *←

1 ఆ దంతాదేహో వా. తాయతే - తన్యతే.

→* తపో ౭-నుతాపే చ. 3-౧-౬౫. *←

తపః ఛే 2 శ్చిన్ న స్యాత్ కర్తకర్త ర్యనుతాపే చ. అన్వతప్త పా
పేన. 'ఘుమాప్థే...'తీత్యమ్. దీయతే, ధీయతే. దజే.

→* ఆతో యుక్ చిణ్ కృతోః. ౭-3-33. *←

ఆదంతానాం యుగాగమ శ్చిణి శ్చితి కృతి చ. దాయితా - దాతా.
దాయీషీప్ట - దాసీప్ట. అదాయి, అదాయిషాతామ్. భజ్యతే.

→* భజ్జో శ్చ చిణి. ౬-౪-33. *←

3 నలోపో వా. అభాజి - అభజ్జి. లభ్యతే.

→* విభాషా చిన్జములోః. ౭-౧-౬౯. *←

లభే 4 ర్నుమ్. అలమ్భి - అలాభి.

ఇతి భావకర్మప్రక్రియా.

1 'విద్యనోః...' ఇత్యతః ఆ దిద్యనువర్తతే. 2 'చిణ్ తేపదః' 'నరుధః'
అభ్యాం చిణ్ నేతి చానువర్తతే. 3 'శ్చాన్నులోపః' 'జాన్తనశోవిభాషా'
అభ్యాం నలోపః విభాషా ఇతి చానువర్తతే. 4 'ఇదితోనుమ్ ధాతోః'
ఇత్యతః నుమ్ ఇత్యస్యానువృత్తిః.

అథ కర్మకర్తృప్రక్రియా.

యదా కర్తృవ కర్తృత్వేన వివక్షితం తదా సకర్మకాణా మ ప్యకర్మ
కత్వా త్కర్తరి భావే చ లకారః.

❧ కర్మవ త్కర్మణా తుల్యక్రియః. 3-౧-౨౮. ❧

కర్తృస్థయా క్రియయా తుల్యక్రియః కర్తా కర్తృవత్ స్యాత్. కార్యా
తిదేహోఽయమ్. తేన య గాత్త నేపదచిత్ చిన్వా దిట స్స్యుః. పచ్యతే ఫలమ్.
భిద్యతే కాష్ఠమ్. అపాచి, అభేది. భావే - భిద్యతే కాష్ఠేన.

ఇతి కర్మకర్తృప్రక్రియా.

అథ లకారార్థప్రక్రియా.

→* అభిజ్ఞానచనే లృట్. 3-౨-౧౧౨. *

స్మృతిబోధి న్యుపపదే భూతానద్యతనే ధాతో ర్లృట్. 1 లఙ్లోఽపవాదః. వస నివాసే, స్మరసి కృష్ణ! గోకులే వత్సావ్యమః. ఏవం బుధ్యసే, చేతయనే ఇత్యాదిప్రయోగేఽపి.

→* న యది. 3-౨-౧౧౩. *

యద్యోగే ఉక్త స్మ. అభిజానాసి యద్వసే అభుష్టాహి.

→* లట్ స్మే. 3-౨-౧౧౪. *

2లిటోఽపవాదః. యజతి స్మ యుధిష్ఠిరః.

→* వ ర్తమానసామీప్యే వ ర్తమానవ ద్వా. 3-౩-౧౩౧. *

వ ర్తమానే యే ప్రత్యయా ఉక్తా నై వ ర్తమానసామీప్యే భూతే భవిష్యతి చ వా న్యుః. కదాఽఽగతోఽసి? అయ మాగచ్ఛామి, అయ మాగమం వా. కదా గమిష్యసి? ఏషగచ్ఛామి—గమిష్యామి వా.

హేతుహేతుమతో ర్లిజ్. 3-౩-౧౪౬.

వా స్యాత్. కృష్ణం నమే చ్చేత్ సుఖం యాయాత్. కృష్ణం నం స్యతి చేత్ సుఖం యాస్యతి. భవిష్య త్యే వేష్యతే. నేహ—హ స్తీతి పలాయతే. 'విధినిమంత్ర'ణేతి లిజ్. విధిః ప్రేరణమ్, భృత్యాదే ర్నికృష్టస్య ప్రవర్తనమ్; యజేత, నిమంత్రణం నియోగకరణమ్ ఆవశ్యకే శ్రద్ధాదౌ దౌహిత్రాదేః ప్రవర్తనమ్; ఇహ భుంజీత. ఆసుంత్రణం కామచారానుజ్ఞా; ఇహ నీత. ఆధీప్తః సత్కారపూర్వకో వ్యాపారః; పుత్ర మధ్యాపయే ద్భవాత్. సంప్రశ్నః సంప్రధారణమ్; కిం భో! వేద మధీయాయ ఉత తర్కమ్.? ప్రార్థనం యాచ్ఛా; భో! భోజనం లభేయ. ఏవం లోట్.

ఇతి లకారార్థప్రక్రియా

తీజ నప్రక్రియా సమాప్తా.

1 'అనద్యతనే లజ్' ఇత్యస్యాపవాదః. 2 'పరోక్షేలిట్' ఇత్యస్యాప

అథ కృత్యప్రక్రియా.

→ ధాతోః. 3-౧-౯౧. ✽

ఆత్మతీయాన్తం యే ప్రత్యయాన్తే ధాతోః పరే స్యుః. 'కృదతి'
జితి కృత్సంజ్ఞా.

→ వా సరూపో ఒస్త్రియూమ్. 3-౧-౯౨. ✽

అస్త్రిన్ ధాత్వధికారే సరూపో ఒపవాదప్రత్యయ ఉత్సర్గస్య బాధ
కో వా స్యాత్ స్త్ర్యధికారోక్తం వినా.

→ కృత్యాః. 3-౧-౯౩. ✽

'ఙ్వల్తృచా'విత్యతః ప్రా కృత్సంజ్ఞా సుస్యః.

→ కర్తరి కృత్. 3-౨-౬౭. ✽

ఇతి ప్రాప్తే—

→ తయో రేవ కృత్యక్తులర్థాః. 3-౨-౭౦. ✽

ఏతే భావకర్తణో రేవ స్యుః.

→ తవ్యత్తవ్యానీయరః. 3-౧-౯౬. ✽

ధాతో రేతే స్యుః. ఏధితవ్య మేధనీయం త్వయా. భావే ఔత్సర్గిక మేక
పచనం క్లీబత్వం చ. చేతవ్య శ్చయనీయో వా ధర్మ స్త్వయా.

→ * కేలిమర ఉపసంఖ్యానమ్. ప్రవా. ✽

పచేలిమా మాషాః, పక్తవ్యాఇత్యర్థః. భిదేలిమా స్సరలాః, భేత్తవ్యాః.
కర్తణి ప్రత్యయః.

→ కృత్యల్యుటో బహులమ్. 3-3-౧౧3. →

శ్లో. 'కృచిత్ ప్రవృత్తిః కృచి దప్రవృత్తిః కృచి ద్విభాషా కృచి దన్యదేవ,
విధే ర్విధానం బహుధా సమీక్ష్య చతుర్విధం బాహులకం వదన్తి'.
స్నా త్యనేనేతి స్నానీయం, చూర్ణమ్, దీయతేఽస్మై దానీయో, విప్రః.

→ అచో యత్. 3-౧-౯2. →

అజన్తా ధాతో ర్యత్ స్యాత్. చేయమ్.

→ ఈ ద్యతి. ౬-౪-౬౫. →

యతి పరే ఆత ఈ త్స్యాత్. దేయమ్, క్లేయమ్.

→ పో రదుపధాత్. 3-౧-౯౮. →

పవర్గాన్తా దదుపధా ద్యత్. ణ్యతోఽపవాదః. శప్యమ్, లప్యమ్.

→ ఏతి స్తు శా స్వృ దృ జుషః కృష్. 3-౧-౧౦౯. →
ఏభ్యః కృష్.

→ మాస్వస్య పితి కృతి తుక్. ౬-౧-౭౧. →

ఇత్యః, స్తుత్యః. శాసు అనుశిష్టే.

→ శాస ఇదజ్మాలోః. ౬-౪-3౪. →

శాసః ఉపధాయా ఇ త్స్యా దజే హలాదౌ క్లితిచ. శిష్యః, పృత్యః,
ఆదృత్యః, జుష్యః.

→ మృజే ర్విభాషా. 3-౧-౧౧3. →

మృజేః కృబ్వా. మృజ్యః.

→ ఋహలో ర్ణ్యత్. 3-౧-౧౨౪. →

ఋవర్ణాన్తా ధలన్తా చ్చ ణ్యత్. కార్యమ్, హార్యమ్, ధార్యమ్.

→ చజోః కు ఘ్నిణ్యతోః. 2-3-౫౨. →

చజోః కుత్వం స్యాత్ ఘ్నిణ్యతి చ.

❖ మృజే ర్వృద్ధిః. ౭-౨-౧౧౪. ❖

మృజే రికో వృద్ధి స్సార్వధాతుకార్థధాతుకయోః. మార్దవ్యః.

❖ భోజ్యం భక్ష్యే. ౭-౩-౬౯. ❖

భోగ్య మన్యత్.

ఇతి కృత్యప్రక్రియా.

అథ కృదన్తప్రకరణమ్.

✽ ణ్వల్ తృచౌ. 3-౧-౧౩౩. ✽

ధాతో రేతౌ స్తః. 'కర్తరి కృ' డితి కర్తృథే.

✽ యువో రనాకౌ. 2-౧-౧. ✽

యు వు ఏతయౌ రనాకౌ స్తః. కారకః, కర్తా.

✽ నందిగ్రహిపచాదిభ్యో ల్యుణిన్యచః. 3-౧-౧౩౪. ✽

నంద్యాదే ధ్యుః, గ్రహ్యాదే ణ్నినిః, పచాదే రచ్. నందయతీతి నందనః, జనార్దనః, లవనః, గ్రాహీ, స్థాయీ, మంత్రీ. పచాది రాకృతిగణో2-యమ్.

✽ ఇగుపథజ్ఞాప్రీకిరః కః. 3-౧-౧౩౫. ✽

ఏభ్యః కః. బుధః, కృశః, జ్ఞః, ప్రీయః, కిరః.

✽ ఆత శ్చోషసర్గే. 3-౧-౧౩౬. ✽

ప్రజ్ఞః, మగ్నః.

✽ గేహే కః. 3-౧-౧౪౪. ✽

గేహే కర్తరి గ్రహేః క స్స్యాత్. గృహమ్.

✽ కర్మణ్యణ్. 3-౨-౧. ✽

కర్తృణ్యుపపదే ధాతో రణ్. కుంభం కరోతీతి కుంభకారః.

✽ ఆతో2నుపసర్గే కః. 3-౨-౩. ✽

ఆదంతా ధాతో రనుపసర్గా త్కర్తృణ్యుపపదే క స్స్యాత్. ఆతోలా పః. ఆతో2పవాదః. గోదః, ధనదః, కమ్బులదః. అనుపసర్గే కిమ్? గోసమ్ వాయః.

→* * మూలవిభుజాదిభ్యః కః [వా.] *

మూలాని విభుజతి మూలవిభుజో రథః. ఆకృతిగణోఽయమ్. మహీ
ధ్రః, కుధ్రః.

→* చ రే వ్యః. 3-౨-౧౬. *

అధికరణే ఉపపదే. కురుచరః.

→* భిక్షా నేనాదాయేషు చ. 3-౨-౧౭. *

భిక్షాచరః, నేనాచరః. ఆదాయేతి ల్యబంతమ్. ఆదాయచరః.

→* కృష్ణో హేతుతాచ్ఛిల్యానులోమ్యేషు. 3-౨-౨౦. *

ఏషు ద్యోత్యేషు కరోతే వ్యః.

→* అతః కృ కమి కంస కుంభ పాత్ర కృశాకర్ణీ

వ్యనవ్యయస్య. ౫-౩-౪౬. *

అత ఉత్తర స్యానవ్యయస్య విసర్గస్య సమాసే నిత్యం సాదేశః కరో
త్యాదిషు పరేషు. యశస్కరీ విద్యా, శ్రాద్ధకరః, వచనకరః.

→* ఏజేః ఖశ్. 3-౨-౨౫. *

జ్యస్తా దేజేః ఖశ్.

→* అరుర్నిష్పదజ వ్యస్య ముమ్. ౬-౩-౬౭. *

అరుషో ద్విషతోఽజవ్యస్య చ ముమాగమః ఖదంతే పరే న త్వవ్య
యస్య. శిత్వా చ్ఛబాదిః. జన మేజయతీతి జనమేజయః.

→* ప్రియవశే వదః ఖచ్. 3-౨-౩౫. *

ప్రియంవదః, వశంవదః.

→* ఆత్మమానే ఖశ్ చ. ౭-౨-౪౩. *

స్వకర్త కే మనసే పర్తమానా వ్యన్యతే స్ఫుపి ఖశ్ స్యాత్, చాట్ఠిని.
పండిత మాత్తానం మన్యతే పండితంమన్యః, పండితమానీ.

✽ అన్యేభ్యోఽపి దృశ్యస్తే. 3-౨-౭౫. ✽

మనికా క్వనివ్ వనివ్ విచ్ ఏతే ప్రత్యయా ధాతో స్పృః.

✽ నే డ్వశి కృతి. ౭-౨-౮. ✽

విశాదేః కృత ఇచ్ న. శ్చా హింసాయామ్. సుశర్తా. ప్రాతరిత్వా.

✽ విడ్వనో రనువాసిక స్యాత్. ౬-౪-౪౧. ✽

అనువాసికస్యా ఽత్యస్యత్. విజాయత ఇతి విజావా. ఓణ్య అపన
యనే. అవావా. విచ్ రుమ్ రిష్ హింసాయామ్. రోట్, శేట్,
సుగచ్.

✽ క్షీప్ చ. 3-౨-౭౬. ✽

అయ మపి దృశ్యతే. ఉఖాస్రత్, పర్ణధ్వత్, వాహభ్రత్.

✽ నువ్యజాతౌ గిని స్తాచ్ఛీత్యే. 3-౨-౭౮. ✽

అజాత్యర్థే సుపి ధాతో ణ్ణి స్తాచ్ఛీత్యే ద్యోత్యే. ఉష్ణభోజీ.

✽ మనః. 3-౨-౮౨. ✽

సుపి మన్యతే ణ్ణి స్యాత్. దర్శనీయమానీ.

✽ ఖి త్యనవ్యయస్య. ౬-3-౬౬. ✽

ఖిదస్తేపరే పూర్వపదస్య హ్రస్వః. కాలింమన్యా.

✽ కరణే యజః. 3-౨-౮౫. ✽

కరణే ఉపపదే భూతార్థయజే ణ్ణిః కర్తరి. సోమే నేప్తవాన్ సోమ
యాజీ. అగ్నిష్టోమయాజీ.

✽ దృశేః క్వనివ్. 3-౨-౯౦. ✽

కర్తణి భూతే. పారం దృష్టవాన్ పారదృశ్యా.

✽ రాజని యుధి కృణః. 3-౨-౯౫. ✽

క్వనివ్. యుధి రంతర్భావితణ్యర్థః. రాజానం యోధితవాన్ రాజయు
ధ్వా, రాజకృశ్యా.

✽ సహా చ. 3-9-౯౬. ✽

సహ యోధితవాక్ సహ యుధ్యా, సహకృత్యా.

✽ సప్తమ్యాం జనే ర్ద. 3-9-౯౭. ✽

✽ తన్నురు మే కృతి బహులమ్. ౬-3-౧౪. ✽

తే గలుక్. సునిజమ్, సరోజమ్.

✽ ఉపసర్గే చ సంజ్ఞాయామ్. 3-9-౯౮. ✽

‘ప్రళాప్త్యా త్సంతతౌ జనే.’

✽ క్తక్తవతూ నిష్ఠా. ౧-౧-౨౬. ✽

ఏతా నిష్ఠాసంక్షృప్తా.

✽ నిష్ఠా. 3-9-౧౦౨. ✽

భూతార్థపుత్రే ధాతో నిష్ఠా. తత్ర ‘తయోశే’వేతి భావకర్తృణః
క్తః. ‘కర్తరిక్య’దితి కర్తరి క్తవతుః, స్నాతం మయా. పుత్ర స్త్వయా విష్ణుః.
విశ్వం కృతవాక్ విష్ణుః.

✽ రదాభ్యాం నిష్ఠాతో నః పూర్వస్య చ దః. ౫-౨-౪౨. ✽

రదాభ్యాం పరస్య నిష్ఠాతస్య నో నిష్ఠాశేషయా పూర్వస్య ధాతో
ర్దస్య చ. శౌ హింసాయామ్. శీర్షః, భిష్మః, చిష్మః.

✽ సంయోగాదే రాతో ధాతో ర్యణ్యతః. ౫-౨-౪౩. ✽

నిష్ఠాతస్య న స్స్యాత్. బ్రాహ్మ, ద్వానః.

✽ ల్యాదిభ్యః. ౫-౨-౪౪. ✽

ఏకవింశతేః బాహుదిభ్యః ప్రాగ్వత్. బాహు. బ్యాధాతోః ‘గ్రహి
క్యే’తి సమ్ప్రసారణమ్—

✽ హాలః. ౬-౪-౨. ✽

అక్టావయనా ధ్ధలః పరం య త్సంప్రసారణం తదంతస్య దీర్ఘః.

తేనః.

++ ఓదిత శ్చ. ౮-౨-౪౫. ++

భుజో, భుజ్నః. టుడిశ్వ, ఉచ్చానః.

++ శువః కః. ౮-౨-౫౧. ++

నిష్ఠాతస్య. శుష్కః.

++ పచో వః. ౮-౨-౫౨. ++

పాన్యః. క్షై హర్షతయే.

++ క్షాయో మః. ౮-౨-౫౩. ++

క్షయః.

++ నిష్ఠాయాం నేటి. ౯-౪-౫౨. ++

నే క్షోపః. భావితః, భావితవాక్. దృహ వృద్ధౌ.

++ దృఢః స్థూలబలయోః. ౯-౨-౨౦. ++

స్థూలే బలవతి చ నిపాత్యతే.

++ దధా తే ర్హిః. ౯-౪-౪౨. ++

దధా కితి. హితమ్.

++ దో ద ద్హ్విః. ౯-౪-౪౩. ++

ఘనసంజ్ఞకస్య వా ఇత్యస్య చన్ తాదా కితి. చర్త్వమ్. దత్తః.

++ లిటః కాన జ్వ. ౩-౨-౧౦౬. ++

++ క్వను శ్చ. ౩-౨-౧౦౭. ++

లిటః కానచ్ఛ్వనూ వా స్తః. 'తజానా వాత్త నేపదమ్'. చక్రాణః.

++ మ్వా శ్చ. ౮-౨-౬౫. ++

మాస్తస్య ఛాలో ర్నత్వమ్ మ్వాః పరతః. జగన్వాక్.

లిట శ్చత్వశానచా వప్రథమాసమానాధికరణే. ౩-౨-౧౦౮.

అప్రథమాస్తే సమానాధికరణే లిట ఏతా వా స్తః. శబాదిః. పచస్తం. చైత్రం చక్య.

→ ఆనే ముక్. 2-౨-౧౨. →

అదన్తాజ్య. పచమానం చైత్రం పశ్య. లడి త్యమవ ర్తమానే తునర్తద్య
హణాత్ ప్రథమాసామానాధికరణ్యేపి క్వచిత్. సకా ద్విజా.

→ వి దే శ్శతు ర్వనుః. 2-౧-3౬. →

పేతేః పరస్య శతు ర్వసురాదేహో వా. విదక్, విద్వాక్.

→ తౌ సత్. 3-౨-౧౨2. →

తౌ శతృశానచా సత్సంజ్ఞౌ స్తః.

→ లృట స్స ద్వా. 3-3-౧౪. →

కరిష్యంతం కరిష్యమాణం పశ్య.

→ ఆ క్వే స్తచ్చీల తద్ధర్మ తత్సాధుకారిషు. 3-౨-౧3౪. →

క్విప మభివ్యాప్య వక్ష్యమాణా స్తచ్చీలాదిషు కర్తృషు బోధ్యః.

→ తృన్. 3-౨-౧3౫. →

కర్తా కటాక్.

→ జల్స్వభిక్షకుట్టలుట్టవృజి ష్వాకన్. 3-౨-౧౫౫. →

→ పః ప్రత్యయస్య. ౧-3-౬. →

ప్రత్యయ స్యాది ష్ట ఇత్సంజ్ఞ స్యాత్. జల్పః, వరాః.

→ సనాశంసభిక్ష ఉః. 3-౨-౧౬౮. →

చిక్తీర్షుః, ఆశంసుః, భిక్షుః.

భ్రాజభానధుర్విద్యతోర్జిప్యాజుగ్రాహస్తవః క్విప్. 3-౨-౧౭2.

విభ్రాట్. భాః.

→ రాల్లోపః. ౬-౪-౨౧. →

రేఫా చ్చోప్యల్లోపః క్వా యులాదౌ క్షితి చ. ధూః, విద్యుత్, అగ్రా,

పూః. దృశి గ్రహణస్యాపకర్షా జ్జవతే ర్ద్విః, జాః. గ్రాహస్తత్.

⇒ క్విప్ వచి ప్ర చాఢ్యయతస్తు కటపురి జు శ్రీణాం
దీర్ఘోఽసమ్ప్రసారణం చ. ⇐

పత్తితి వాక్.

* చోఢ్యశ్శూ డనునాసికే చ. ౬-౪-౧౯. *

సతుక్కస్య ఛస్య వస్య చ క్రమాత్ శ్ ఊర్ ఏతా వాదేశౌ స్తః.
క్వా అనునాసికాదౌ యులాదౌ క్షితి చ. పృచ్ఛతీతి ప్రాట్. ఆయతం స్తౌతి
ఆయతస్తూః. కటం ప్రవతే కటప్రాః. జూ రుక్తః. శ్రయతి సారిం శ్రీః.
దా మ్ని శ సయుయుజస్తుతుదసిసి చమిహపతదశనవాః

⇒ కరణే. 3-౨-౧౮౨. ⇐

దాబాదే ప్త్రిక్ స్యా త్కరణే ౭థే. దా త్యనేర దాత్రమ్.

* తితుత్రితధసినుసరక సేషు చ. ౭-౨-౯. *

ఏషాం దశానాం కృత్ప్రిత్యయానా మిణ్ న. శస్త్రమ్, యోత్రం,
యోక్త్రమ్, స్తోత్రమ్, తోత్రమ్, నేత్రమ్, సేక్త్రమ్, మేధ్రమ్, పత్రమ్,
దంష్ట్రా, నధీ.

* అర్తిలూఢూనూఖనసహ చరణత్రిః. 3-౨-౧౮౪. *

అరిత్రమ్, లవిత్రమ్, ధవిత్రమ్; సవిత్రమ్, ఖనిత్రమ్, సహిత్రమ్,
చరిత్రమ్.

* పువ స్సంజ్ఞాయామ్. 3-౨-౧౮౫. *

పవిత్రమ్.

ఇతి కృదంతప్రకరణమ్.

1 'ధః కర్తణిష్ఠ్విన్' ఇత్యస్తాత్ప్త్రిన్ ఇత్యనువర్తతే.

అథ ఉణాది ప్రకరణమ్.

కృవా పా జి మి స్వది సా ధ్యశూభ్య ఉచ్. కరో తీతి కారుః. వా
తీతి వాయుః, పాయు ర్గుదం, జాయు రౌషధం, మాయుః పిత్తమ్, స్వాదుః,
సాధ్నోతి పరకార్య మితి సాధుః. ఆశు శీఘ్రమ్.

→ ఉణాదయో బహులమ్. 3-3-౧. ←

ఏతే వర్తమానే సంజ్ఞాయాం చ బహులం స్యుః. కేచి దవిహితా
పూహ్యః.

శ్లో. సంజ్ఞాసు ధాతురూపాణి ప్రత్యయా శ్చ తతః పరే,
కార్యా ద్విద్యా దనూబంధ మేతచ్ఛాస్త్ర ముణాదిషు.

తుముక్ ణ్వలౌ క్రియా యాం క్రియార్థాయామ్. 3-3-౧౦.

క్రియార్థాయాం క్రియాయాముపపదే భవిష్యత్వర్థే ధాతో రేతా స్తః.
మాస్తత్వా దవ్యయత్వమ్. కృష్ణం ద్రష్టుం యాతి, కృష్ణం దర్శకో యాతి.

→ కాలసమయవేలాసు తుమున్. 3-3-౧౬౭. ←

కాల స్సమయో వేలా వా భోక్తుమ్.

→ భావే. 3-3-౧౮. ←

సిద్ధావస్థాపన్నే ధాత్వర్థే వాచ్యే ధాతో 2ర్ఘ్నో. పాకః.

→ అకర్తరి చ కారకే సంజ్ఞాయామ్. 3-3-౧౯. ←

కర్తృభిన్నే కారకే ఘ్నో.

→ ఘ్నో చ భావకరణయోః. ౬-౪-౨౭. ←

1 అన్యేఽప్యణాదయో బహుళ ప్రత్యయా స్సంతి. గ్రంథవిస్తర
భియాఽత్ర తే నోక్తాః. 2 'పదరుజ' ఇత్యస్తాత్ 'ఘ్నో' ఇత్యనువర్తతే.

1 రజ్జో ర్నలోప స్వాస్యత్. రాగః. అనయోః కిమ్? రజ్య త్యస్తి నితి
2 రజ్జో.

→ నివాసచితిశరీరోపసమాధానే ష్వాదే శ్చ కః. 3-3-౪౧ →
ఏష చిరోతే ర్థ్యో ఆదే శ్చ కః. ఉపసమాధానం రాశీకరణం. నికా
యః, కాయః, గోమయనికాయః.

→ ఏ రచ్. 3-3-౪౨ →
ఇవర్ణాస్తాత్. చయః, జయః.

→ ఋదో రప్. 3-3-౪౩ →
ఋవర్ణాస్తా దువర్ణాస్తా చ్చాప్. కరః, గరః, యవః, స్తవః, లవః, పవః.

→ ఘృగ్ధరే కవిధానమ్. [వా. →
ప్రథః, విఘ్నః.

→ డ్వితః క్రి. 3-3-౪౪. →

→ క్షేర్త్వమ్ నిత్యమ్. ౪-౪-౨౦. →

క్రిప్రత్యయాస్తా న్నప్ నిర్వృతే ల్కే. పాకేన నిర్వృతం పక్తి
మమ్. దువప్, ఉప్తిమమ్.

→ ట్వితో ల్ధుచ్. 3-3-౪౫. →
టువేపృ కమ్పనే. వేపఘ్నః.

→ యజ యాచ యత విచ్ఛ ప్రిచ్ఛ రత్తో నజ్. 3-3-౪౬. →
యజ్ఞః, యజ్ఞా, యత్నః, కవిశ్మః, ప్రశ్నః, రక్షః.

→ స్వపో నన్. 3-3-౪౭. →
స్వప్నః.

→ ఉపనర్గే ఘోః కిః. 3-3-౪౮. →
ప్రధిః, ఉపధిః.

1 'శ్వాన్నలోప' 'రజ్జోశ్చ' ఇతి చానువర్తతే. 2 నాట్యశాలా.
3 ప్రతాపః.

స్త్రియాం క్తిన్. 3-3-౯౮. ✽

స్త్రీలిక్ష్ణే భావే క్తిన్. ఘోషోఽపవాదః. కృతిః, స్తుతిః.

✽ ఋల్వాదిభ్యః క్తిన్ నిష్ఠావ ద్వౌచ్ఛ్యః. [వా.] ✽

తేన నత్వమ్. క్తిర్ణిః, లూనిః, ధూనిః, 1 పూనిః.

✽ సంపదాదిభ్యః క్విప్. ✽

సంపత్, విపత్, ఆపత్. క్తిన్ పీష్యతే. సంపత్తిః, విపత్తిః, ఆపత్తిః.

✽ డ్ఠితి యూతి జూతి సాతి హేతి క్తిర్తయ శ్చ. 3-3-౯౯. ✽

ఏతే నిపాత్యస్తే.

✽ జ్వర తర స్త్రివ్య విమవా ముపధాయా శ్చ. ౬-౮-౨౦. ✽

ఏషా ముపధావకారయో విరూత్ అనునాసికే క్వా ర్ఘూదౌ క్తితి చ. డ్ఠితిః. క్విప్, జూః, తూః, నూః, 4 డ్ఠిః, 5 నూః.

✽ ఇచ్ఛా. 3-3-౧౦౦. ✽

ఇషే ర్నిపాతోఽయమ్.

✽ అ ప్రత్యయాత్. 3-3-౧౦౧. ✽

ప్రత్యయాస్తేభ్యః స్త్రియా మకారః ప్రత్యయ స్సౌత్. చిక్రీర్షా, పుత్రకామ్యా.

✽ గురోశ్చ హలః. 3-3-౧౦౩. ✽

గురుమతో హలంతాత్ స్త్రియా మః ప్రత్యయః. ఈహ.

✽ ణ్యాసశ్శ్రీన్థోయుచ్. 3-3-౧౦౪. ✽

అకార స్యాపవాదః. కారణా, హారణా.

1 వినాశ ఇత్యర్థః. పతివ్రతాయాంపూతిః. 2 రక్ష. 3 'అనునాసికస్య క్విర్ఘూదౌ క్తితి' 'ఘోషూడనునాసికేచ' ఏతేనూత్రే అనువర్తతే. 4 రక్షకః. 5 బద్ధకః.

→ నవుంసకే భావేక్తః, 3-3-౧౩౪. ←

→ ల్యుట్ చ. 3-3-౧౧౫. ←

హసితమ్, హసవమ్.

→ వుంసి సంజ్ఞాయాం ఘః ప్రియేణ. 3-3-౧౧౬. ←

→ ఛాదే ర్ధే ఒద్వ్యుపసర్గస్య. ౬-౪-౯౬. ←

ద్విప్రభృత్యుపసర్గహీనస్య ఛాదే ర్ధస్యా ఘే. దంతచ్ఛదః, ఆకుర్వం
త్యస్తి న్నిత్యాకరః.

→ అవే త్యాస్త్యై ర్ధ్యో. 3-3-౧౧౭. ←

అవతారః. అవస్తాహో జవనికా.

→ హల శ్చ. 3-3-౧౧౮. ←

హలస్తా ర్ధ్యో. ఘాపవాదః. రమంతే యోగినోఒస్తి న్నితి రామః.
అపమృజ్యతే ఒనేన వ్యాధ్యాది రి త్యపామార్గః.

→ ఈషద్దుస్సుషు కృచ్ఛాకృచ్ఛార్థేషుఖల్, 3-3-౧౧౯. ←

ఏషు దుగిఖసుఖార్థే ఘాపపదేషు ఖల్. 'తయో' రేవేతి భావే కర్తృణి
త. కృచ్ఛే-దుష్కరః కటో భవతా. అకృచ్ఛే-ఈషత్కరః, సుకరః.

→ ఆతో యుచ్. 3-3-౧౨౦. ←

ఖలో ఒపవాదః, ఈషత్వాన స్సోమో భవతా. దుష్పనః, సుపానః.

→ అలంఖల్వోః ప్రతిషేధయోః ప్రిచాంత్యా, 3-౪-౧౦౧. ←

ప్రతిషేధార్థయో రలంఖల్వో రుపపదయోః క్త్వా. 'దో దద్వో,'
అలం దత్త్వా. 'ఘుమా'స్థేతిత్వమ్, పీత్వాఖు. అలంఖల్వోః కిం మాకార్షీత్.
ప్రతిషేధయోః కిమ్ అలంకారః.

1 'అసంయోగాత్ ...' 'నోపధాత్థ...' అభ్యాం కిత్ వా ఇతి చాను
వక్తే.

→ సమానకర్తృకయోః పూర్వకాలే. 3-౪-౨౧ →

సమానకర్తృకయో ధాత్వర్థయోః పూర్వకాలే విద్యమానా ధాతోః
క్తివి. స్మాత్వా వ్రజతి. ద్విత్వ మతంత్రమ్. భుక్త్వా పీత్వా వ్రజతి.

→ న క్త్వా సేట్. ౧-౨-౧౫. →

సేట్ క్త్వా కిన్న స్యాత్. శయిత్వా. సేట్ కిం? కృత్వా.

→ రలోవ్యుపధా ధ్ధలాదే న్సం శ్చ. ౧-౨-౨౬. →

ఇవర్ణోవర్ణోపధా ధ్ధలాదేః రలంతాన్ పరా క్త్వా సనా సేటా వా కితౌ
స్తః. ద్యుతిత్వా, ద్యోతిత్వా, లిఖిత్వా, లేఖిత్వా. వ్యుపధా త్కిమ్! వర్తి
త్వా. రలః కిమ్! సేవిత్వా, హలాదేః కిమ్! 12షిత్వా. సేట్ కిమ్! భుక్త్వా.

→ ఉదితో వా. ౨-౨-౧౬. →

ఉదితః పరస్య క్త్వ ఇ డ్వా. శమిత్వా, శాంత్యా. దేవిత్వా, ద్యూ
త్వా. 'దధాతే ర్హిః' హిత్వా.

→ జహాతే శ్చ క్త్వి. ౨-౪-౪౩. →

హిత్వా. హజ స్తు—హాత్వా.

→ సమానే ౭ నభౌ పూర్వే క్త్వో ల్యప్. ౨-౧-౩౨. →

అవ్యయపూర్వపదే ౭ నభౌ సమానే క్త్వో ల్యబాదేశః, తుక్. ప్రకృ
త్య. అనభౌ కిమ్! అకృత్వా. అవ్యయపూర్వపదే కిమ్! పరమకృత్వా.

→ ఆభీష్ట్యేణము ల్చ. 3-౪-౨౨. →

ఆభీష్ట్యే ద్యోత్యే పూర్వవిషయేణముల్ క్త్వా చ.

→ నిత్యవీప్సయోః. ౪-౧-౪. →

ఆభీష్ట్యే వీప్సయాం చ ద్యోత్యే పదస్య 2ద్విత్వం స్యాత్, ఆభీష్ట్యం
తిజస్తే ష్వయ్యయసంజ్ఞకేషు కృదస్తేషు చ. స్తారంస్తారం నమతి శివమ్. స్పృ
త్వా స్పృత్వా, పాయం పాయమ్, భోజం భోజం, శ్రావం శ్రావమ్.

1 గత్యేత్యర్థః. 2 'సర్వస్య ద్వే' ఇత్యుతః ద్వే ఇత్యస్యానువృత్తిః.

అన్య ధైవం కథ మిత్థం ను సిద్ధాపియోగ శ్చేత్. 3-౪-౨౭.

ఏష కృష్ణో నామల్ స్యాత్ సిద్ధోఽప్రయోగో ఽస్మైవంభూ
త శ్చే త్కృష్ణః. వ్యర్థత్వా త్ప్రియోగానర్హ ఇత్యర్థః. అన్యథాకారమ్, ఏవం
కారమ్, కథంకారమ్, ఇత్థంకారం భుజ్జే. సిద్ధేతి కిమ్? శిరోఽన్యథాకృత్వా
భుజ్జే.

ఇతి ఉణాదిప్రకరణమ్.

అథ విభక్త్యర్థ ప్రకరణమ్.

❖ ¹ప్రాతిపదికార్థలింగపరిమాణవచనమాత్రే ప్రథమా.

❖ ౨-౩-౪౬. ❖

నియతోపస్థితకః ప్రాతిపదికార్థః. నూత్రశబ్దస్య ప్రత్యేకం యోగః. ప్రాతిపదికార్థమాత్రే లింగమాత్రాద్యాధిక్యే ²పరిమాణమాత్రే సంఖ్యామాత్రేచ ప్రథమాస్యాత్. ప్రాతిపదికార్థమాత్రే—ఉచ్చైః, నీచ్చైః, కృష్ణః, శ్రీః, జ్ఞానమ్; లింగమాత్రే—తటః, తటీ, తటమ్; పరిమాణమాత్రే—ద్రోణో వ్రీహిః; వచనం సంఖ్యా—ఏకః. ద్వౌ, బహవః.

❖ ³సంబోధనే చ. ౨-౩-౪౭. ❖

ప్రథమా. హే రామ.

❖ కర్తు రీప్సితతమం కర్త. ౧-౪-౪౯. ❖

4కర్తుః క్రియయా ఆప్తు మిష్టతమం 5కారకం 6కర్త సంజ్ఞం స్యాత్.

1 యస్మిన్ ప్రాతిపదికే ఉచ్చారితే యస్యార్థస్య నియమేన ఉపస్థితీర్భవతి స ప్రాతిపదికార్థ ఇత్యర్థః. 2 పరిమాణశబ్దేన చ సంఖ్యాకాలాతిరిక్తం పరిచ్ఛేదిక మాత్రం గృహ్యతే. తేన ఫలం ఫుతం ఇత్యాదావపి ప్రథమా. 3 సంబోధనంతు అనభిముఖ మభిముఖీకృత్య ఆజ్ఞాతార్థవిషయకజ్ఞానానుకూలవ్యాపారానుకూలవ్యాపారః; సంబోధ్యత్వంతు తద్వ్యాపారజన్యజ్ఞానానుకూలవ్యాపారాశ్రయత్వమ్. 4 ప్రకృతధాత్వార్థప్రధానీభూతవ్యాపారాశ్రయత్వం కర్తృత్వమ్. 5 క్రియాన్వయిత్వం వాక్రియాజనకత్వం వాకారకత్వమ్. 6 కర్తృ నిష్ఠవ్యాపారజన్యఫలసంబంధప్రకారకేచ్ఛావిశేష్యత్వేనోద్దేశ్యత్వం కర్తృత్వమితి ఫలితం.

❖ కర్తృణి ద్వితీయా. ౨-౩-౨. ❖

అను క్తే కర్తృణి ద్వితీయా. హరిం భజతి. 1 అభిహితే తు కర్తాదౌ ప్రథమా. హరిస్సవ్యతే, లక్ష్యా సేవితః.

❖ అకథితం చ. ౧-౪-౧౧. ❖

2 అపాదానాదివిశేషేరవివక్షితం కారకం కర్తృసంజ్ఞం స్యాత్. 3 'దుష్టా యాచపచ్ఛ దండ్ రుధి ప్రచ్ఛి చిఞ్ బ్రూఞ్ శాసు జి మధ్ ముషామ్, 4 కర్తృయ క్న్య దకథితం తథా స్యా న్నీ హ కృష్వహమ్ (౧). 5 గాం దోగ్ధి పయః, బలిం యాచతే వసుధామ్, తండులా నోదనం పచతి, గర్భాన్ శతం దండయతి, వ్రజ మవరుణద్ధి. గామ్, మాణవకం పంథానం పృచ్ఛతి, వృక్ష మపచినోతి ఫలాని, మాణవకం ధర్మం బ్రూతే - శాస్తి వా శతం జయతి దేవదత్తమ్, సుధాం క్షీరనిధిం మథ్నతి, దేవదత్తం శతం ముష్ణాతి, గ్రామ మజాం నయతి-హరతి - కర్షతి-వహతివా. అర్థనిబంధనేయం సంజ్ఞా. బలిం భిక్షతే వసుధామ్, మాణవకం ధర్మం భాషతే - అభిధత్తే-వక్తి. ఇత్యాది,

❖ సాధకతమం కరణమ్. ౧-౪-౪౨. ❖

క్రియాసిద్ధౌ ప్రకృష్టోపకారకం కరణసంజ్ఞం స్యాత్. 'స్వతంత్ర' ఇతి కర్తృసంజ్ఞా.

❖ కర్తృకరణయో స్తృతీయా. ౨-౩-౨౫. ❖

అసభిహితే కర్తరి కరణే చ తృతీయా స్యాత్. రామేణ బాణేన హతో వాతీ.

1 'ఉక్తార్థానామప్రయోగః' ఇతి న్యాయేన ద్వితీయాయా అప్రాప్తే రితిభావః. 2 అపాదానం సంప్రదానం అధికరణం కర్తృ కరణం కర్తా హేతుః. ఇత్యేతై ర్విశేషైరిత్యర్థః. 3 దుహాదీనాం ద్వాదశానాం తథా నీప్రభృతీనాం. చతుర్థాంచ కర్తృణా యద్యుజ్యతే తదేవా కథితం కర్తేతి పరిగణనం కర్తృన్య మిత్యర్థః. 4 కర్తృనిష్ఠధాత్వర్థస్య నిమిత్తమిత్యర్థః. 5 పయఃకర్తృకం గోసంబంధి నోహన మిత్యర్థః.

→ * ప్రకృత్యాదిభ్య ఉపసంఖ్యానమ్. [వా. ౧౮౬౬.] *
ప్రకృత్యా చారు రిత్యాదిః.

→ సహాయుక్తే అప్రధానే. ౨-౩-౧౯. *

సహాయుక్తే అప్రధానే తృతీయా స్యాత్. పుత్రేణ సహగతః
పితా. ఏనం సాకం సార్థం సమం యోగేపి. వినాపి తద్యోగం తృతీయా;
'వృద్ధో యూ' నేతి నిర్దేశాత్.

→ హేతౌ. ౨-౩-౨౩. *

హేత్వర్థే తృతీయా స్యాత్. ద్రవ్యాదిసాధారణం నిర్వాహరసాధా
రణం చ హేతుత్వం. కరణత్వం తు క్రియామాత్రవిషయం వ్యాపారనియతం
చ. దండేన ఘటః, పుణ్యేన దృష్టో హరిః. ఫలమ పీహ హేతుః. అధ్యయ
నేన వసతి.

→ కర్మణా య మభిప్రేతి స సమ్ప్రదానమ్. ౧-౪-౩౨. *

దానస్య కర్మణా యమభిప్రేతి సః సంప్రదానసంజ్ఞః.

→ చతుర్థీ సమ్ప్రదానే. ౨-౩-౧౩. *

విప్రాయ గాం దదాతి.

→ * తా దర్థే చతుర్థీ వాచ్యా. [వా. ౧౮౭౫.] *
ముక్తయే హరింభజతి.

→ * క్లప్తి సంపద్యమానే చ. [వా. ౧౮౭౬.] *
భక్తిర్జ్ఞానాయ కల్పతే. సంపద్యతే-జాయతే ఇత్యాది.

→ * ఉత్పతేన జ్ఞాపితే చ. [వా. ౧౮౭౭.] *

నాతాయ కపిలా విద్యుదిత్యాది,

→ * హితయోగే చ. [వా. ౧౮౭౮.] *

బ్రాహ్మణాయహితమ్.

నమ స్వస్తి స్వాహా స్వధాలం నమ ష్యోగాచ్చ. ౨-౩-౧౬.

ఏభి ర్యోగే చతుర్థీ. హరయేనమః, ప్రజాభ్య స్వస్తి, అగ్నయే స్వాహా, పితృభ్య స్వధా. అల మితి పర్యాప్త్యర్థగ్రహణమ్. తేన దైత్యే భ్యో హరి రలం ప్రభు స్సమర్థః శక్త ఇత్యాది.

⇒ ధ్రువ మపాయేఽపాదానమ్. ౧-౪-౨౪. ⇒

అపాయో విశ్లేష స్తస్మిన్ సాధ్యే య ధ్రువ మవధిభూతం కారకం త దపాదానసంజ్ఞం స్యాత్.

⇒ అపాదానే పంచమీ. ౨-౩-౨౫. ⇒

గ్రామా దాయాతి, ధావతోఽశ్వా త్పతతి. ఇత్యాది.

⇒ భీతార్థానాం భయహేతుః. ౧-౪-౨౬. ⇒

భయార్థానాం త్రాణార్థానాం చ యోగే భయహేతు రపాదానం స్యాత్. చారా ద్భిభేతి, చారా త్రాయతే. భయహేతుః కిమ్! అరిణ్యే బిభేతి- త్రాయతే వా.

⇒ * ల్యబ్దోపే కర్మణ్యధికరణే చ. [వా. ౧౪౭౪-౧౪౭౫] ⇒

ప్రాసాదా త్పేక్షతే. ఆసనా త్పేక్షతే, ప్రాసాద మాయ హ్యసనే ఉపవిశ్యే త్యర్థః.

⇒ షష్ఠీ శేషే. ౨-౩-౨౭. ⇒

కారకప్రాతిపదికార్థవ్యతిరక్తః స్వస్వామిభావాది శ్చేష స్తత్ర షష్ఠీ. రాజ్ఞః పురుషః. కర్తాదీనా మపి సంబంధమాత్రవివక్షాయాం షష్ఠ్యేవ. సతాం గతమ్, సంపదో జానీతే, మాతు స్సరతి, ఏధో దక స్యోపన్మయతే, భజే శమోభి శ్చరణయోః, ఫలానాం తృప్తః.

⇒ కర్తృకర్మణోః కృతి. ౨-౩-౨౮. ⇒

కృద్యోగే కర్తరి కర్తణి చ షష్ఠీ స్యాత్. కృష్ణస్య కృతిః, జగతః కర్తా కృష్ణః.

→ ఉభయప్రాప్తా కర్మణి. ౨-౩-౬౬. ←

ఉభయోః ప్రాప్తి ర్యస్తి కృతి తత్ర కర్తవ్యేన షష్ఠీ. ఆశ్చర్యో
హం దోషో ౭గోపేన.

→ ఆధారోఽధికరణమ్. ౧-౪-౪౫. ←

కర్తృకర్తృద్వారా తన్నిష్ఠక్రియాయా ఆధారః కారక మధికరణం
స్యాత్.

→ సప్త మ్యధికరణే చ. ౨-౩-౩౬. ←

చకారా ద్వారా నికారేభ్యః. జౌపశ్లేషికో వైషయికో ౭భివ్యాపక
శ్చే త్యాధారస్త్రిధా, కపే ఆస్తే, స్థాల్యాం సవతి, మాతే ఇచ్ఛా ౭స్తి, సర్వ
స్తి న్నాత్తా ౭స్తి, వనస్య దూరే అంతికే వా.

→ * నిమిత్తాత్కర్మయోగే. వా. ౧౪౯౦. ←

నిమిత్తమిహ ఫలం, యోగ స్సంయోగసమవాయాత్తకః, తేన హేతు
తృతీయా న.

శ్లో. 'చర్మణి ద్వీపినం హంతి దంతయో ర్హంతి కుంజరం,

వాలేషు చమరీం హంతి సీమ్ని పుష్కలకో హతః.

ఇతి విభక్త్యర్థప్రకరణమ్.

అథ కేవలసమాసప్రకరణమ్.

సమాసః పఞ్చధా. తత్ర సమసనం సమాసః; స చ విశేషసంజ్ఞావినిర్దు
క్తః కేవలసమాసః ప్రథమః, ప్రాయేణ పూర్వపదార్థప్రధానో ఽవ్యయా
భావో ద్వితీయః, ప్రాయేణో తరపదార్థప్రధాన స్తత్పురుష స్తృతీయః.
[తత్పురుషభేదః కర్తృధారయః - కర్తృగారయభేదో ద్విగుః] ప్రాయేణాన్యప
దార్థప్రధానో బహువ్రీహి శ్చతుర్థః, ప్రాయేణోభయపదార్థప్రధానో ద్వం
ష్యః పంచమః.

→ః సమర్థః పదవిధిః. ౨-౧-౧. ✽

పదసమృద్ధి యో విధి స్స సమర్థాశ్రితో బోధ్యః.

→ః ప్రాక్కడారా త్సమాసః. ౨-౧-౩. ✽

‘కడారాః కర్తృధారయః’ ఇత్యతః ప్రా క్సమాస ఇత్యధిక్రియతే.

→ః సహ సుపా. ౨-౧-౪. ✽

సుప్ సుపా సహ వా సమస్యతే. సమాసత్వాత్ ప్రాతిపదికత్వేన
సు - లక్. క్మ త్తద్ధితసమానైకశేషసనాద్యన్తధాతురూపాః పంచ వృత్తయః.
పరాధ్ధాభిధానం వృత్తిః; వృత్త్యర్థావబోధకం వాక్యం విగ్రహః; స చ లోకి
కో ఽలౌకిక శ్చేతి ద్విధా; తత్ర పూర్వం భూత ఇతి లోకికః; పూర్వ +
అమ్ + భూత + సు, ఇ త్యలౌకికః. ‘భూతపూర్వే చర’డితి నిర్దేశా ద్భూతస్య
పూర్వనిపాతః. భూతపూర్వః.

→ః * ఇవేన సహ సమాసో విధ క్త్యలోప శ్చ.

వా.౧-౨౩౬-౧౩౪౧. ✽

వాగర్థసదృశౌ వాగర్థా వివ.

ఇతి కేవలసమాసప్రకరణమ్.

అథ అవ్యయీభావసమాసప్రకరణమ్.

→* అవ్యయీభావః. ౨-౧-౧౬. *

అధికారోయమ్, ప్రా క్తత్పురుషాత్.

→* అవ్యయం విభక్తి సమీప సమ్మర్థి వృద్ధిర్ధాభా వాత్య
యా సంప్రతిశబ్దప్రాదుర్భావ పశ్చాద్యథాను పూర్వ్య
యాగపద్యసాదృశ్యసమ్మత్తిసాకల్యాంతవచనేషు. ౨-౧-౧౬. *

విభక్త్యర్థాదిషు వర్తమాన మవ్యయం సుబన్తేన సహ నిత్యం సమస్య
తే. ప్రాయేణావిగ్రహో ఒస్వపదవిగ్రహో వా నిత్యసమాసః. విభక్తా—
హరి + జి + అధి, ఇతి స్థితే—

→* ప్రథమానిర్దిష్ట సమాస ఉపసర్జనమ్. ౧-౨-౪౩. *

సమాసశాస్త్రే ప్రథమానిర్దిష్ట ముపసర్జనం స్యాత్.

→* ఉపసర్జనం పూర్వమ్. ౨-౨-౩౦. *

సమాసే ఉపసర్జనం ప్రాకప్రియోజ్యమ్. ఇత్యధేః ప్రాకప్రియోగః.
సమాసత్వేన ప్రాతిపదికసంజ్ఞాయాం జే ద్లుక్, తత స్సఃసుదాయాత్ స్వాద్యు
త్పత్తిః, 'అవ్యయీభావ' శ్చేత్యవ్యయత్వా తస్య సుసోలుక్. అధిహరి.

→* అవ్యయీభావ శ్చ. ౨-౪-౧౨. *

అయం 1నపుంసకం స్యాత్. గాః పాతీతి గోపాః, తస్మిన్ని త్యధి
గోపమ్.

→* నావ్యయీభావా దతో ఒద్భువంచమ్యాః. ౨-౪-౪౩. *

అదంతా దవ్యయీభావా త్సుసో న లుక్. తస్య పంచమిం వినా
అమాదేశః.

1 'స నపుంసకమ్' ఇతి పూర్వసూత్రా దనువృత్తిః.

→ తృతీయాసప్తమ్యో ర్భహులమ్. ౨-౪-౨౪. ←

అదంతా దవ్యయీభావాత్ తృతీయాసప్తమ్యో ర్భహుల మమ్భావః. ఉపకృష్టమ్, ఉపకృష్టేన, మద్రాణాం సమృద్ధిః సుమద్రమ్, యవనానాం వ్యృద్ధి ర్దుర్యవనమ్, మక్షికాణా మభావో నిర్మక్షికమ్, హిమ స్యాత్యయోఽతిహిమమ్, నిద్రా సంప్రతి న యుజ్యత ఇత్యతినిద్రమ్, హరిశబ్దస్య ప్రకాశ ఇతి హరి, విష్ణోః పశ్చా దనువిష్ణు. యోగ్యతావీప్సాపదార్థానతివృత్తిసాదృశ్యాని యథార్థాః; రూపస్య యోగ్య మనురూపమ్, అర్థ మర్థం ప్రతి ప్రత్యర్థమ్, శక్తి మనతిక్రమ్య యథాశక్తి.

→ అవ్యయీభావే చాకాలే. ౩-౩-౨౧. ←

1 సహస్య స స్యా దవ్యయీభావే న తు కాలే. హరే సాదృశ్యం సహరి, జ్యేష్ఠస్యానుపూర్వ్యేణేత్యనుజ్యేష్ఠమ్, చక్రేణ యుగపత్ సచక్రమ్, సదృశ స్సఖ్యా ససఖి. యథార్థత్వేనైవ సిద్ధే పున సాదృశ్యగ్రహణాద్గుణ భూతేఽపి సాదృశ్యే సమాసః. క్షత్రాణాం సంపత్తిః సక్షత్రమ్, తృణమ ప్యపరిత్యజ్య సత్పణ మత్తి, అగ్నిగ్రంథపర్యంత మధీతే సాగ్ని, 'విభాషే'త్యధి కృత్య.

→ నదీభి శ్చ. ౨-౧-౨౦. ←

నదీభి స్సహ సంఖ్యా వా సమస్యతే. సమాహారే చాయమిష్యతే. పంచ గంగమ్, ద్వియమునమ్.

→ తద్ధితాః. ౪-౧-౨౬. ←

అపంచమసమాప్తే రధికాఠో ౭యమ్.

→ అవ్యయీభావే శరత్సృభృతిభ్యః. ౫-౪-౧౦౨. ←

శరదాదిభ్య ౭ష్టచ్ స్యాత్ సమాసాన్తో ౭వ్యయీభావే. శరద స్సమీ ప ముపశరదమ్, ప్రతివిపాశమ్. 'జరాయా జన్ చ' ఉపజరసమ్-ఇత్యాది.

- 1 'సహస్య స స్సంజ్ఞాయామ్' ఇత్యతః సహస్య స ఇ త్యనువర్తతే.
2 'రాజాహ స్సఖిభ్య ప్తచ్' ఇత్యతః టచ్ ఇ త్యనువర్తతే.

❖ అన శ్చ. గీ-ర-౧౦౮. ❖

అన్నంతా దవ్యయీభావా ట్టచ్.

❖ న స్తద్ధితే. ౬-ర-౧౪౪. ❖

నాన్తస్య భస్య టే 1ల్లోప స్తద్ధితే. ఉపరాజమ్, అధ్యాత్మమ్.

❖ నపుంసకా దన్యతరస్యామ్. గీ-ర-౧౦౯. ❖

అన్నంతం యత్ క్షీబం తదంతా దవ్యయీభావా ట్ట జ్వా. ఉపచర్తమ్,
ఉపచర్త.

❖ ఝయః. గీ-ర-౧౧౦. ❖

ఝయంతా దవ్యయీభావా ట్టచ్ వా. ఉపసమిధమ్, ఉపసమిత్.

ఇతి అవ్యయీభావప్రకరణమ్.

1 'అల్లోపోఽనః' ఇతి సూత్రాల్లోప ఇతి 'టేః' ఇతి పూర్వసూత్రం చానువర్తతే.

అథ తత్పురుష సమాసప్రకరణమ్.

→* తత్పురుషః. ౨-౪-౨౨. *

అధికారో ౭యమ్. ప్రా గ్భూషప్రహేః.

→* ద్విగు శ్చ. ౨-౧-౨౩. *

తత్పురుషసంజ్ఞకః.

ద్వితీయాశ్చితాతీతపతితగతాత్యస్తప్రాప్తాపన్నైః. ౨-౧-౨౪.

ద్వితీయాంతం శ్చితాదిప్రకృతికై స్సుబంతై స్సుహ 1 వా సమస్యతే, కృష్ణం శ్చితః కృష్ణ శ్చితః. ఇత్యాది.

→* తృతీయా తత్కృతార్థేన గుణవచనేన. ౨-౧-౩౦. *

తృతీయాంతం తృతీయాంతార్థకృతగుణవచనే నార్థేన చ సహ వా ప్రా గ్వత్. శబ్దలయా ఖణ్డ శబ్దలూఖణ్డః, ధాన్యేనార్థో ధాన్యార్థః, తత్క తేతి కిమ్? అత్తా కాణః.

→* కర్తృకరణే కృతా బహులమ్. ౨-౧-౩౧. *

కర్తరి కరణే చ తృతీయా కృదంతేన బహులం ప్రాగ్వత్. హరిత్ర తః, నఖభిన్నః.

→* [పరి.] *కృద్గ్రహణే గతికారకపూర్వస్యాపి గ్రహణమ్. *

నఖనిర్భిన్నః.

→* చతుర్థ తదర్థార్థ బలిహితనుఖరక్షితైః. ౨-౧-౩౬. *

చతుర్థ్యంతార్థాయ యత్ తద్వాచినా అర్థాదిభి శ్చ చతుర్థ్యంతం వా ప్రాగ్వత్. యూపాయ దారు యూపదారు. తదర్థేన ప్రకృతివికృతిభావ ఏ వేష్టః, తేనేహ న. రంధనాయ స్థాలీ.

1 'విభాషే'తి పూర్వసూత్రాను వృత్తిః.

* అర్ధేన సహ నిత్యసమాసో విశేష్య లిङ్గతా చేతి
వక్తవ్యమ్. [వా. ౧-౨౭౩-౧-౨౭౪]. *

ద్విజా యాయమ్ ద్విజార్థ సూపః, ద్విజార్థాయవాగూః, ద్విజార్థం
పయః, భూతబలిః, గోహితమ్, గోసుఖం, గోరక్షితమ్.

⇒ పంచమీ భయేన. ౨-౧-౩౭. ⇒

చోరా ద్భయం చోరభయమ్.

* భయ భీత భీతి భీభి రితి వాచ్యమ్. [వా. ౧-౨౭౫]. *

వృకభీత ఇత్యాది.

⇒ స్తోకాన్తికదూర్ధార్థకృచ్ఛాణి క్షేన. ౨-౧-౩౮. ⇒

⇒ పశ్చిమ్యా స్తోకాదిభ్యః. ౬-౩-౨. ⇒

అలు గుత్తరపదే. స్తోకాన్తుక్తః, అన్తికా దాగతః, అభ్యాశాదాగతః,
దూరా దాగతః, కృచ్ఛా దాగతః.

⇒ షష్ఠీ. ౨-౨-౧. ⇒

సుబన్తేన ప్రాగ్వత్. రాజపురుషః.

* పూర్వాపరాధరోత్తర మేక దేశి నై కాధికరణే. ౨-౨-౧. *

అవయవినా సహ పూర్వాదయ స్సమస్యన్తే ఏకత్వసంఖ్యావిశిష్టశ్చే
దనయవీ. షష్ఠీసమాసాపవాదః. పూర్వం కాయస్య పూర్వకాయః, అపరకా
యః. ఏకాధికరణే కిమ్? పూర్వ శ్చాత్రాణామ్.

⇒ అర్ధం నపుంసకమ్. ౨-౨-౨. ⇒

సమాంశవాచ్యర్థశబ్దో నిత్యం క్లిబే ప్రాగ్వత్. అర్ధం పిష్పల్యా అర్ధ
పిష్పలీ.

⇒ సప్తమీ శౌణ్డే. ౨-౧-౪౦. ⇒

సప్తమ్యన్తి శౌణ్డాదిభిః ప్రాగ్వత్. అక్షేషు శౌణ్డః అక్షశౌణ్డః.

ఇత్యాది. 'ద్వితీయా తృతీయే'త్యాదియోగవిభాగా దన్యత్రాపి ద్వితీయాదివిభక్తీనాం ప్రయోగవశా త్సమాసో జ్ఞేయః.

⇒ దిక్స్ంఖ్యే సంజ్ఞాయామ్. ౨-౧-౧౦. ⇨

సంజ్ఞాయా మే వేతి నియమార్థం నూత్రమ్, పూర్వేషుకామశమీ, సప్తఋషయః సప్తర్షయః. నియమా స్నేహ. ఉత్తరావృతౌః, పంచబ్రాహ్మణాః.

→ తద్ధితార్థో త్తరపదసమాహారే చ. ౨-౧-౧౧. ⇨

తద్ధితార్థే విషయే ఉత్తరపదే చ పఠత స్సమాహారే చ వాచ్యే దిక్స్ంఖ్యే ప్రాగ్వా ద్వా. పూర్వస్యాం శాలాయాం భవః పూర్వాశాలా ఇతి సమాసే జాతే—

→ సర్వనామ్నోవృత్తి మాత్రే ఘం షద్భావః. [వా. ౧౩౭౬.] ⇨

→ దిక్పూర్వపదా దసంజ్ఞాయాం ఇః. ౪-౨-౧౦౭. ⇨

అస్తా ద్భవాద్యర్థే ఇ స్సన్య దసంజ్ఞాయామ్.

→ తద్ధి తే వ్య చా మా దేః. ౭-౨-౧౧౭. ⇨

ఇతి చితి చ తద్ధితే ౭చా మాదే రవో నృద్ధి స్సన్యత్. 'యస్యేతి చ' పౌర్వశాలః, పంచ గావో ధనం యస్యేతి త్రిపదే బహువ్రీహశా—

⇒ * ద్వంద్వతత్పురుషయో రుత్తరపదే నిత్యసమాసవచనమ్.

[వా. ౧౨౮౭.] ⇨

→ గో రతద్ధితలుకి. ౧౧-౪-౯౨. ⇨

గో ౭స్తా తత్పురుషా ట్టచ్ స్యా త్సమాసాన్తో న తు తద్ధితలుకి. పంచగవధనః.

→ తత్పురుష స్సమానాధికరణః కర్మధారయః. ౧-౨-౪౨. ⇨

→ సంఖ్యాపూర్వో ద్విగుః. ౨-౧-౧౧౨. ⇨

తద్ధితార్థేత్యత్క్రొక్త ప్రివిధ స్సంఖ్యాపూర్వో ద్విగుసంజ్ఞ స్సన్యత్.

→ ద్విగు రేకవచనం. ౨-౪-౧. ✽

ద్విగ్వర్థ స్సమాహార ఏకన త్యాత్.

→ స నపుంసకమ్. ౨-౪-౧౭. ✽

సమాహారే ద్విగు ర్ద్వంద్వ శ్చ నపుంసకం స్యాత్. పంచానాం గవాం
సమాహారః పంచగవమ్.

→ విశేషణం విశేష్యేణ బహులమ్. ౨-౧-౧౭. ✽

భేదకం భేద్యేన సమానాధికరణేన బహులం ప్రాగ్వాత్. నీల ముత్పలం
నీలోత్పలమ్. బహులగ్రహణాత్ క్వచిన్నిత్యం. కృష్ణసర్పః. క్వచిన్న,
రామో జామదగ్న్యః.

→ ఉపమానాని సామాన్యవచనైః. ౨-౧-౧౭. ✽

ఘనశ్యామః.

→ * శాకపార్థివాదీనాం సిద్ధయే ఉత్తరపదలోపో వక్తవ్యః.

వా. ౧౩౧౦. ✽

శాకప్రియః పార్థివః శాకపార్థివః, దేవబ్రాహ్మణః.

→ నభో. ౨-౨-౬. ✽

నభో సుపా ప్రాగ్వాత్.

→ న లోపో నభః. ౬-౩-౩౭. ✽

నభో నస్య లోప ఉత్తరపదే. అబ్రాహ్మణః.

→ తస్మాన్ను డచి. ౬-౩-౭౪. ✽

లుప్తనకారా న్నభ ఉత్తరపద స్యాజాదే ర్నుట్. : అనశ్వః, నైకథే
త్యాదౌ తు నశజ్జేన సహ 'సుపుపే'తి సమాసః. 'నిత్యం క్రీడే'త్యతో నిత్య
మి త్యనువర్తమానే—

→ కుగతి ప్రాదయః. ౨-౨-౧౫. ✽

ఏతే సమర్థేన నిత్యం సమస్యస్తే. కుత్సితః పురుషః కు పురుషః.

✽ ఊర్వాది చ్చి దాచ శ్చ. ౧-౪-౬౧. ✽

ఊర్వాదయ శ్చవ్యస్తా దాజస్తా శ్చ క్రియాయోగే గతిసంజ్ఞా
స్ఫుటః. ఊరీకృత్య, శుక్లీకృత్య, పటపటాకృత్య, సు పురుషః.

✽ * పార్శ్వదయో గతాద్యర్థే ప్రథమయా. [వా. ౧౩౩౫]. ✽

ప్రగత ఆచార్యః ప్రాచార్యః.

✽ * అత్యాదయః క్రాంతాద్యర్థే ద్వితీయయా. [వా. ౧౪౩౬]. ✽

అతిక్రాంతోమాలా మితి విగ్రహే.

✽ ఏకవిభక్తి చా పూర్వనిపాతే. ౧-౨-౪౪. ✽

విగ్రహే యన్నియతవిభక్తికం త దుపసర్జనం న తు తస్య పూర్వనిపాతః.

✽ గోస్త్రియో రుపసర్జనస్య. ౧-౨-౪౫. ✽

ఉపసర్జనం యో గోశబ్దః స్త్రీప్రత్యయాంతం చ తదంతస్య ప్రాతిపది
ఃస్య ప్రాస్యః. అతిమాలః.

✽ * అవాదయః కృష్టాద్యర్థే తృతీయయా. [వా. ౧౩౩౭]. ✽

అవకృష్టః కోకిలయా అవకోకిలః.

✽ * పర్యాదయో గ్లానాద్యర్థే చతుర్థ్యా [వా. ౧౩౩౮]. ✽

పరిగ్లానోఽధ్యయనాయ పర్యధ్యయనః.

✽ * నిరాదయః క్రాంతాద్యర్థే పంచమ్యా. [వా. ౧౩౩౯]. ✽

నిష్కృష్టః కాశాంబ్యా నిష్కాశామ్బిః.

✽ తతోపపదం సప్తమీస్థమ్. ౩-౧-౯౨. ✽

సప్తమ్యస్తే పదే కర్తవీత్యాదౌ వాచ్యత్వేన స్థితం య త్కుమ్భాది
తద్వాచకం పద ముపపదం స్యాత్.

✽ ఉపపద మతిజ్ఞ. ౨-౨-౧౯. ✽

ఉపపదం సమర్థేన నిత్యం సమస్యతే ఽతిజన్త శ్చ సమాసః. కుమ్భం
కరోతీతి కుమ్భకారః, అతిజ్ఞో కిమ్? నూ భవాన్ భూత్. 'మాజి లు'జీతి సప్త
మినిర్దేశా న్నా జుపపదమ్.

* [ప.] గతికారకోపపదానాం కృద్భి స్సహ సమాసవచనం
పా) క్సబుత్పతేః. *

వ్యాప్తి, అశ్వక్రీతి, కచ్ఛపీ, ఇత్యాది.

* తత్పురుష స్యాజ్జులే సృజ్ఞ్యావ్యయాదేః. ౧-౪-౮౬. *

సృజ్ఞ్యావ్యయాదే రజ్జుల్యస్తస్య తత్పురుషస్య సమాసాంతో ఒచ్
స్యాత్. ద్వే ఆజ్జులీ ప్రమాణ మస్య ద్వ్యజ్జులమ్; నిర్గతమజ్జులిభ్యో నిరజ్జులమ్.

* అహ స్సర్వైకదేశసజ్ఞ్యాతపుణ్యా చ్చ రాత్రేః. ౧-౪-౮౭. *

ఏభ్యో రాత్రే రచ్ స్యాత్, చా త్సజ్ఞ్యావ్యయాదేః. అహర్ద్రహ
ణం ద్వద్వార్థమ్.

* రాత్రాహ్నహః పుంసి. ౨-౪-౨౯. *

ఏతదంతా ద్వద్వ్యతత్పురుషే పుంస్యేవ. అహఃశ్చ రాత్రి శ్చాహ్న
రాత్రః, సర్వరాత్రః, సజ్ఞ్యాతరాత్రః.

* * సజ్ఞ్యాపూర్వం రాత్రం క్లీబమ్. [ని. ౧౩౭.] *

ద్విరాత్రం, త్రిరాత్రమ్.

* రాజాహస్సఖిభ్య వృచ్. ౧-౪-౯౧. *

ఏతదంతా తత్పురుషే ట్టచ్. పరమరాజః.

* ఆ న్మహత స్సమానాధికరణజాతీయయోః. ౬-౩-౮౬. *

మహారాజః.

* ప్రకారవచనే జాతీయర్. ౧-౩-౬౮ *

మహాప్రకారో మహాజాతీయః.

* ద్వ్యష్టన సృజ్ఞ్యాయా మబహుప్రీహ్యాశీతోఽన్యః. ౬-౩-౮౭. *

ఆత్ స్వాత్. ద్వాదశ, అష్టావింశతిః.

* పరవల్లిజ్గం ద్వద్వ్యతత్పురుషయోః. ౨-౪-౨౬. *

కుక్కుటమయూర్యా విమే, మయూరీ కుక్కుటా విమా, అర్థపిప్పలీ.

* ద్విగుప్రాప్తాపన్నాలంపూర్వగతీసమాసేషు న.

[వా. ౨౧౪౧]. *

పంచకపాలః పుగోడాశః, ప్రాప్తో జీవికామ్ ప్రాప్తజీవికః, ఆపన్న
జీవికః, అలం కుమరై వ్య అలంకుమరిః. ఆతఏవ జ్ఞాపకా త్సమాసః. నిష్కా
శామ్బిః.

→ అర్ధర్చాః పుంసి చ. ౨-౪-౩౧. ✽

అర్ధర్చాదయః పుంసి క్లిబే చ స్యుః. అర్ధర్చః, అర్ధర్చమ్. ఏవం ధ్వజ
తీర్థ శరీర మండ పీయూష దేహంకుశ కలశ పాత్ర సూత్రాదయః.

→ * సామాన్యేనపుంసకమ్. వా. ౧౦౪౩. ✽

. మృదు పవతి, ప్రాతః కమనీయమ్.

→ తత్పురుషోఽనఙ్కర్మధారయః. ౨-౪-౧౯. ✽

ఇ త్యధికృత్య.

→ ఛాయా బాహుశ్యే. ౨-౪-౨౨. ✽

ఛాయాంత స్తత్పురుషో నపుంసకం స్యా త్సూర్యపదార్థబాహుశ్యే.
ఇత్యూణాం ఛాయా ఇత్యుచ్చాయమ్. వక్ష్యమాణవికల్ప స్యాయ మపవాదః.

→ సభారాజాఽమనుష్యపూర్వా. ౨-౪-౨౩. ✽

రాజపర్యాయపూర్వోఽమనుష్యపూర్వ శ్చ సభాంత స్తత్పురుషో
నపుంసకం స్యాత్. ఇనసభమ్, ఈశ్వరిసభమ్.

→ పర్యాయస్యే వేష్యతే వా. ౧౦౯.] ✽

నేహ. రాజసభా, చంద్రగుప్తసభా. అమనుష్యశబ్దో యథ్యా రక్షస
పిశాచాదీ నాహ. రక్షస్సభం, పిశాచసభమ్.

→ విభాషా సేనాసురాచ్ఛాయాశాలానిశానామ్. ౨-౪-౨౪. ✽

ఏతదంత స్తత్పురుషో నపుంసకం వా స్యాత్. బ్రాహ్మణసేనమ్-బ్రాహ్మ
ణసేనా, యవసురం-యవసురా, కుడ్యచ్ఛాయం-కుడ్యచ్ఛాయా, గోశాలం-
గోశాలా, శ్వనిశం-శ్వనిశా 'తత్పురుషోఽనఙ్కర్మధారయః.'

ఇత్యుక్తే ర్నేహ. దృఢసేనో, రాజా, అసేనా, పరమసేనా.

ఇతి తత్పురుషనమానప్రకరణమ్.

అథ బహువ్రీహిసమాస ప్రకరణమ్.

→ శేషో బహువ్రీహిః. ౨-౨-౨౩. ✧
అధికారోఽయమ్ ప్రాగ్విద్వాత్.

→ అనేక మన్యపదార్థే. ౨-౨-౨౪. ✧
అనేకం ప్రథమాన్త మన్యస్య పదస్యాథే వర్తమానం వా సమన్యతే స
బహువ్రీహిః.

→ సప్తమీవి శేషణే బహువ్రీహా. ౨-౨-౩౫. ✧
సప్తమ్యంతం విశేషణం చ బహువ్రీహా పూర్వం స్యాత్. కంతేకాశః.
అథ ఏవ జ్ఞాపకా ద్వ్యధికరణపదో బహువ్రీహిః.

→ హలదంతా త్సప్తమ్యా సంజ్ఞాయామ్. ౩-౩-౧. ✧
హలంతా దదంతా చ్చ సప్తమ్యా అలుక్. త్వచిసారః, ప్రాప్త ముదకం
యం ప్రాప్తోదకో గ్రామః, ఊఢరథో ఽనద్వాక్, ఉపహృతఫసూ
రుద్రః, ఉద్ధృతౌదనా స్థలీ, పీతాంబరో హరిః, వీరపురుషకో గ్రామః.

→ *ప్రాదిభ్యో ధాతుజన్య వాచ్యో వా చోత్తరపదలోపః.

[వా. ౧౩౬౦.] ⇨

ప్రపతితః పర్ణః ప్రపర్ణః.
→ * నభోఽస్త్విర్ధానాం వాచ్యో వా చోత్తరపదలోపః.

[వా. ౧౩౬౧.] ⇨

అవిద్యమానః పుత్రో ఽపుత్రః.
→ స్త్రియాః పుంవ ద్భాషితపుంస్కా దనూజ్ సమానాధి
క్షరణే స్త్రియా మపూరణీప్రియాదిషు. ౩-౩-౩౪. ✧
ఉక్తపుంస్కా దనూజ్ ఊహోఽభావో యత్ర తథాభూతస్య స్త్రీవా
చకశబ్దస్య పుంవాచక స్యేవ రూపం సమానాధికరణే స్త్రీలింగేన తు పూరణ్యాం

ప్రియాదిషు. 'గోప్రియో'రితి హ్రస్వః. చిత్రగుః, రూపవదాభ్యర్థః. అనూజ్ కిం?. వామోరూభార్యః.

❖ అప్ పూరణీప్రమాణ్యోః. ౫-౪-౧౦౬. ❖

పూరణార్థప్రత్యయాంతం యత్ స్త్రీలిङ్గం తదంతాత్ ప్రమాణ్య న్తచ్చ బహువ్రీహే రప్ స్యాత్. కల్యాణీ పఞ్చమీ యాసాం రాత్రీణాం తాః కల్యాణీపఞ్చమా రాత్రయః, స్త్రీ ప్రమాణీ యస్య స స్త్రీప్రమాణః. అప్రియాదిషు కిమ్?. కల్యాణీస్త్రీయః ఇత్యాది.

❖ బహువ్రీహశా సత్కృత్యోస్వాస్వాత్ షచ్. ౫-౪-౧౦౩. ❖

స్వాజ్జవాచి సత్కృత్యంతా ద్బహువ్రీహేః షచ్. దీర్ఘసత్కః, జలజాక్షీ. స్వాజ్జా త్కిమ్?. దీర్ఘసత్కః శకటమ్, స్థూలాక్షా వేణుయష్టిః. 'అత్తో'దవర్క నా'దితి పత్యమాణో'దచ్.

❖ ద్విత్రిభ్యం ష మూర్ధ ౨ః. ౫-౪-౧౦౫. ❖

ద్విమూర్ధః, త్రిమూర్ధః.

❖ అంతర్బహిభ్యం చ లోమ్నః. ౫-౪-౧౦౭. ❖

అప్ స్యాత్. అంతర్లోమః, బహిర్లోమః.

❖ పాదస్య లోపో'హస్త్యాదిభ్యః. ౫-౪-౧౩౮. ❖

హస్త్యాదివర్జితా దుపమానా త్పాదస్య పాదస్య లోపః. వ్యాఘ్రే వ్యేషః. పాదా నస్య వ్యాఘ్రీపాత్. అహస్త్యాదిభ్యః కిమ్?. హస్తీపాదః, కుసుమా పాదః.

❖ సజ్ఞ్యానుపూర్వస్య. ౫-౪-౧౪౦. ❖

లోప స్స్యాత్. ద్విపాత్, సుపాత్.

❖ ఉద్ద్విభ్యం కాకుదస్య. ౫-౪-౧౪౮. ❖

లోప స్స్యాత్. ఉత్కాకుత్, వికాకుత్.

❖ పూర్ణా ద్విభాషా. గీ-ర-౧౪౯. ❖

పూర్ణకాకుత్, పూర్ణకాకుచః.

❖ సుహృద్ద్వైదౌ మిత్రామిత్రయోః. గీ-ర-౧౫౦. ❖

సుహృన్మిత్రమ్, దుర్హృదమిత్రః.

❖ ఉరః ప్రభృతిభ్యః కప్. గీ-ర-౧౫౧. ❖

❖ కస్కాదమ చ. ౮-౩-౪. ❖

ఏ ష్విణ ఉత్తరస్య విసర్గస్య షోఽచ్యస్య తు సః. ఇతి సః. వ్యాఢోః
రస్కః, ప్రియసర్పిష్కః,

❖ నిష్ఠా. ౨-౨-౩౬. ❖

నిష్ఠాంతం బహువ్రీహౌ పూర్వం స్యాత్. యుక్తయోగః.

❖ శేషా ద్విభాషా. గీ-ర-౧౫౨. ❖

అనుక్తసమాసాంతాద్బహువ్రీహేః క బ్యా. మహాయశస్కః, మహా
యశః.

ఇతి బహువ్రీహిసమాసప్రకరణమ్.

అథ ద్వన్ద్వసమాసప్రకరణమ్.

❖ చార్థే ద్వన్ద్వః. ౨-౨-౨౯. ❖

అనేకం సుబంతం చార్థే వర్తమానం వా సమస్యతే సద్వన్ద్వః. సముచ్చయాన్వాచయేతరేతరయోగసమాహారా శ్చార్థాః. పరస్పరనిరపేక్ష స్యానేకస్యైకస్య స్పన్దయ స్సముచ్చయః; అన్యతర స్యానుషజ్జికత్వే నాన్వయోఽన్వాచయః; మిలితానా మన్వయే ఇతరేతరయోగః; సమాహ స్సమాహారః; తత్ర 'ఈశ్వరం గురుం చ భజ' స్వేతి సముచ్చయే 'భిక్షా మట గాం చానయే' త్యన్వాదయే చ న సమాసః; అసామర్థ్యాత్. భవఖదిరా, సంజ్ఞాపరిభాషమ్.

❖ రాజదంతాదిషు పరమ్. ౨-౨-౩౧. ❖

ఏషు పూర్వప్రయోగార్హం పరం స్యాత్, దంతానాం రాజా రాజదన్తః.

❖ * ధర్మాది ష్వనియమః. [వా. ౧౪౧౮]. ❖

అర్థధర్మై ధర్మార్థా, ఇత్యాది.

❖ ద్వన్ద్వే ఘి ౨-౨-౩౨. ❖

పూర్వం స్యాత్. హరిహరా.

❖ అజాద్యదన్తమ్. ౨-౨-౩౩. ❖

ఈశకృష్ణే.

❖ అల్పా చ్చరమ్. ౨-౨-౩౪. ❖

శివకేశవా.

❖ పితౌ మాత్రా. ౧-౨-౨౦. ❖

మాత్రా సహోక్తౌ పితౌ వా శిష్యతే. పితరా, మాతౌ పితరా.

❖ ద్వంద్వ శ్చ ప్రాణితూర్యసేనాజ్ఞానామ్. ౨-౪-౨. ❖

ఏషాం ద్వంద్వ ఏకవత్. పాణిపాదమ్, మార్దజ్జికపాణవికమ్, రథికా
శ్చారోహమ్.

❖ ద్వంద్వా చ్చుదషహంతా త్సమాహారే. ౫-౪-౧౦౬. ❖

చవర్గాంతా ద్దషహంతా చ్చ ద్వంద్వా ట్టచ్ స్యా త్సమాహారే. వాక్ త్వచ
మ్, త్వక్ స్రజమ్, శమీద్భుషదమ్, వాక్ త్వీషమ్, ఛత్రోపానహమ్. సమా
హారే కిమ్?. ప్రావృట్ శరదా.

ఇతి ద్వంద్వసమాసప్రకరణమ్.

అథ సమాసాంతప్రకరణమ్.

→* ఋక్ పూరభూఃపథా మానక్షే. ౫-౮-౭౮. *

అ అనక్ష ఇతి చ్చేదః. ఋగాద్యంతస్య సమాసస్య అప్రత్యయోఽన్తా
వయవః. అక్షేయా ధూ, స్తవంతస్య న. అర్ధర్చః, విష్ణుపురమ్, విమలాపం
సరః, రాజధురా. అక్షేతు—అక్షధూః, దృడధూ రక్షః, సఖిపథః, రమ్యపథో
దేశః.

→* అత్క్తోఽనర్కనాత్. ౫-౮-౭౯. *

అచక్షుఃపర్యాయా దత్క్తోఽచ్ స్యాత్. గవా మక్షీవ గవాక్షః.

→* ఉపస్కరా దధ్వనః. ౫-౮-౮౦. *

ప్రగతోఽధ్వనం ప్రాశోవ్య రథః.

→* న పూజనాత్. ౫-౮-౮౧. *

పూజనార్థా త్వరేభ్య స్సమాసాంతా న స్యుః.

→* స్వతిభ్యా మేవ. [వా. ౩౩౪౬.] *

సురాజా, అతిరాజా.

ఇతి సమాసాంతప్రకరణమ్.

అథ తద్దితాధికార ప్రకరణమ్.

→ సాధారణప్రత్యయప్రకరణమ్. *

→ సమర్థానాం పదమ ద్వా. ర-౧-౮౨. *

ఇద మధిక్రియతే. ప్రాగ్గీత ఇతి యావత్.

→ ప్రాగ్గీవ్యత్యోఽన్. ర-౧-౮౩. *

‘తేన దీవ్యతీ’ త్యతః ప్రాగ్గీతాధిక్రియతే.

→ అశ్వపత్యాదిభ్య శ్చ. ర-౧-౮౪. *

ఏభ్యోఽన్ స్యాత్ ప్రాగ్గీవ్యతీయే ష్వర్థేషు.

→ * తద్ధితే ష్వచా మాదేః. [వా.] *

అశ్వపతే రపత్యాది ఆశ్వపతమ్, గాణపతమ్.

→ దిత్స్విదిత్యాదిత్యపత్యుత్తరపదాణ్యః. ర-౧-౮౫. *

ప్రాగ్గీవ్యతీయే ష్వర్థేషు. దితే రపత్యం దైత్యః, అదితే రాదిత్యస్య వా
అదిత్యః, ప్రాజాపత్యః.

→ * దేవా ద్యౌః. [వా. ౨౫౫౫.] *

దైవ్యమ్ - దైవమ్.

→ బహిష ప్రిలోపో యభో చ. [వా. ౨౫౫౬.] *

చాహ్యః.

→ ఈ కక్ చ. [వా. ౨౫౫౭.] →

→ కితి చ. ౭-౨-౧౧౦. *

అచా మాదే రవో వృద్ధిస్స్యాత్. బాహీకః.

→ * సర్వత్ర గోరణా. దిప్రసజ్జే యత్. [వా.] *

గోరపత్యాది గవ్యమ్.

→ ఉత్సాదిభ్యోఽభో. ర-౧-౮౬. *

ఔత్సః. ఇ త్యపత్యాదివికారాంతార్థ సాధారణప్రత్యయాః.

ఇతి సాధారణప్రత్యయప్రకరణమ్.

అథ అపత్యాధికార ప్రకరణమ్.

→ స్త్రీపుంసాభ్యాం నభోన్నభౌ భవనాత్. ౪-౧-౮౭. ←

ధాన్యానాం భవన ఇత్యతః ప్రాగర్థే ష్వాభ్యా మేతౌ స్తః. పైః, పౌంస్సుః.

→ తన్యాపత్యమ్. ౩-౧-౯౨. ←

పత్యన్తాత్ - కృతసంధే స్సమర్థా దపత్యేఽర్థే ఉక్తా వత్యమాణాశ్చ ప్రత్యయా వా స్యుః.

→ ఓర్గుణః. ౬-౪-౧౪౬. ←

ఉపన్యాస్తస్య భస్య గుణ స్తద్ధితే. ఉపగో రపత్య మాపగవః, ఆశ్వ పతః, దైత్యః, ఔత్సః, పైః, పౌంస్సుః.

→ అపత్యం పాత్రప్రభృతి గోత్రమ్ ౪-౧-౧౬౨. ←

అపత్యత్వేన వివక్షితం పాత్రాని గోత్రసంజ్ఞం స్యాత్.

→ ఏకో గోత్రే. ౪-౧-౯౩. ←

ఏక ఏన ప్రత్యయ స్యాత్. ఉపగో గోత్రాపత్య మాపగవః.

→ గర్గాదిభ్యో యభో. ౪-౧-౧౦౫. ←

గోత్రాపత్యే. గర్భస్య గోత్రాపత్యం గార్గ్యః, వాత్స్యః.

→ యభాభౌ శ్చ. ౨-౪-౬౪. ←

గోత్రే య ద్యభాస్త మభాస్తం చ తదవయవయో రేతయో ర్లుక్ తత్కృతే బహుత్వే న తు స్త్రియామ్. గర్గాః, వత్సాః.

→ జీవతి తు వంశ్యే యువా. ౪-౧-౧౩౩. ←

వంశ్యే పిత్రాదౌ జీవతి పాత్రానే ర్య దపత్యం చతుర్థాది త ద్యువ సంజ్ఞ మేన స్యాత్.

→ గోత్రా. ద్యూ న్య స్త్రియామ్. ౪-౧-౯౪. ←

యూ న్యపత్యే గోత్రప్రత్యయానా దేవ ప్రత్యయ స్సాన్యత్. ప్రి.
యాం తు న యవసంజ్ఞా.

→ యభిభౌ శ్చ. ౪-౧-౧౦౧. ←

గోత్రే యా యభిభౌ తదంతాత్ ఫక్.

→ ఆయ నే యా నీ యయః ఫథఖిచ్ఛఘాం ప్రిత్యయా
దీనామ్ ౨-౧-౨. ←

ప్రత్యయాదేః ఘస్య ఆయన్ థ సైయ్ ఖస్య ఈన్ ఘస్య ఈయ్
ఘస్య ఇయ్ ఏతే స్యుః గర్గస్య యువాపత్యం గార్గ్యాయణః, దాక్షాయణః.

→ అత ఇభౌ. ౪-౧-౧౦౨. ←

అపత్యేఽథే. దాక్షిః.

→ బాహ్వదిభ్య శ్చ. ౪-౧-౧౦౩. ←

బాహవిః, ఔదులోమిః. ఆకృతిగణో ఽయమ్.

→ అన్యష్యానన్తర్యే బిదాదిభ్యోఽభౌ. ౪-౧-౧౦౪. ←

యే త్వ త్రాన్యషయ స్తేభ్యోఽనన్తరాపత్యేఽన్యత్ర తు గోత్రే.
బిదస్య గోత్రం బైదః, బైదో, బిదాః. పుత్ర స్యాపత్యం పాత్రః, పాత్రా,
పాత్రాః. ఏనం దౌహిత్రాదయః.

→ శివా దిభ్యోఽణ్. ౧-౪-౧౦౫. ←

అపత్యే. శైవః, గాజ్ఞః.

→ ఋష్యన్ధకవృష్టికురుభ్యశ్చ. ౪-౧-౧౦౬. ←

ఋషిభ్యః—నాసిష్ఠః, వై శ్వామిత్రః. అన్ధకేభ్యః—శ్వాఫలః, వృష్టి
భ్యః—వాసుదేవః. కురుభ్యః—నామలః, సాహదేవః.

→ మాతు రు త్సజ్ఞ్యాసంభద్రపూర్వాయాః. ౪-౧-౧౦౭. ←

సజ్ఞ్యాదిపూర్వస్య మాతృశబ్దస్య ఉదాదేశ స్సాన్య దణ్ ప్రత్యయ
శ్చ. ద్వైమాతురః, పాత్మాతురః, సాంమాతురః, భాద్రమాతురః.

→* ప్రీభ్యో థక్. ౪-౧-౧౨౦. *

ప్రీప్రత్యయాస్తేభ్యో థక్. వై నతేయః.

→* కన్యాయాః కనీన చ. ౪-౧-౧౧౬. *

చా దణ్. కానీనో వ్యాసః-కర్ణ శ్చ.

→* రాజశ్వశురా ద్యత్. ౪-౧-౧౩౭. *

→* *రాజ్ఞో జాతా వే వేతి వాచ్యమ్. [వా. ౨౩౨౭.] →

→* యే చాభావకర్మణోః. ౬-౪-౧౬౮. *

యాదా తద్ధితే అన్ ప్రకృత్యా స్యా స్మ తు భావకర్మణోః. రాజన్యః. జాతావేవేతి కిమ్?.

→* అన్. ౬-౪-౧౬౭. *

అన్ ప్రకృత్యా స్యాదణి పరే. 1 రాజనః, శ్వశుర్యః.

→* 2క్ష త్రా ద్భ్యః. ౪-౧-౧౩౮. *

క్షత్రియః. జాతా వి త్యేవ. క్షాత్రి రన్యః.

→* కులా త్థః. ౪-౧-౧౩౯. *

కులీనః. తదంతా దపి; అధ్యకులీనః.

→* రేవత్పాదిభ్య షక్. ౪-౧-౧౪౬. *

→* ర న్యేకః. ౭-౩-౫౦. *

అజ్ఞా త్పరస్య ర న్యేకాదేశః. రైవతికః.

→* జనపదశబ్దాత్ క్షత్రియా దిభ్యో. ౪-౧-౧౬౮. *

జనపదక్షత్రియవాచకా చ్చబ్దా ద ఇపత్యే. పాఞ్చాలః.

1 'ప్రకృత్యైకాచ్' ఇత్యతః ఏకాజితీ, 'అన్' ఇతి సూత్రం చాను వర్తతే. 2 సూద్రాదిజాతీయస్త్రీయా ముత్పన్న ఇత్యర్థః. అత్ర స్వరూప గ్రహణసూత్రం. నతుపర్యాయ వాచకానామ్.

... * క్షత్రియసమానశబ్దా జ్ఞనపదా త్రస్యరాజ న్యపత్యవత్.

[వా. ౨౬౬౯] ...

సఖ్యాలానాం రాజా పాఖ్యాలః.

... * పురో రణ్. [వా. ౨౬౭౦] ...

పౌరవః.

... * పాణ్డో ర్ద్వీణ్. [వా. ౨౬౭౧] ...

పాణ్డవః.

... కురునాదిభ్యో ణ్యః. ౪-౧-౧౭౨. ...

కారవ్యః, నైపథ్యః.

... తే తద్రాజాః. ౪-౧-౧౭౩. ...

అఖ్యాయ తద్రాజసంజ్ఞా సుస్యః.

... తద్రాజస్య బహుషు తేనైవాస్త్రీయామ్. ౨-౪-౬౨. ...

బహు ష్వర్థేషు తద్రాజస్య లక్ తత్కృతే బహుత్వే న తు స్త్రీయామ్. పఖ్యాలాః, ఇత్యాది.

... కమ్పాజా ల్లుక్. ౪-౧-౧౭౪. ...

అస్తా తద్రాజస్య లక్. కమ్పాజః, కమ్పాజౌ.

... * కమ్పాజాదిభ్య ఇతి వక్తవ్యమ్. [వా. ౨౬౭౪] ...

చోళః, శకః, కేరళః, యవనః.

ఇతి అవత్యధికారప్రకరణమ్.

అథ చాతురర్థిక ప్రకరణమ్.

...> తేన రక్తం రాగాత్. ర-౨-౧. <...>

అణ్ స్యాత్. కషాయేణ రక్తం విస్త్రం కాసాయమ్.

...> నక్షత్రేణ యుక్తః కాలః. ర-౨-౩. <...>

అణ్ స్యాత్.

...> తిష్యపుష్యయో ర్నక్షత్రాణి యలోప ఇతి వాచ్యమ్.

[వా. ర౨౦౦] <...>

పుష్యేణ యుక్తం పాష మహః, పాషీ రాత్రిః.

...> ఋ బవిశేషే. ర-౨-౪. <...>

శ్రూర్వేణ విహితస్య ఋప్ పక్షిదణ్డాత్కస్య కాల స్యావాస్తరవిశేష
శ్చే న్న గమ్యతే. అవ్య పుష్యః.

...> దృష్టం సామ. ర-౨-౫. <...>

శేన త్యేవ. వసిష్టేన దృష్టం వాసిష్ఠం సామ.

...> వామ దేవా డ్విద్వౌ. ర-౨-౬. <...>

వామదేవేన దృష్టం సామ వామదేవ్యమ్.

...> పరివృతో రథః. ర-౨-౭. <...>

అస్మి స్మరేణ ప్రత్యయా స్స్యాత్. వస్త్రేణ పరివృతో వాస్త్రా
రథః.

...> తతోద్ధృత మమతేభ్యః. ర-౨-౮. <...>

శరావే ఉద్ధృతః శారావ ఓదనః.

...> సంస్కృతం భటాః. ర-౨-౯. <...>

సప్తమ్యన్తా దణ్ స్యా త్సంస్కృతేర్థే య త్సంస్కృతం భటా
శ్చేత్ తే స్యుః. భ్రాష్టేషు సంస్కృతా భ్రాష్టా భటాః.

...> సాఽస్య దేవతా. ౪-౨-౨౪. <...

ఇన్ద్రో దేవతాఽస్యేతి విన్ద్రం హవిః. పాశుపతమ్, బార్హస్పత్యమ్.

...> శుక్రా ధ్వున్. ౪-౨-౨౬. <...

శుక్రియమ్.

...> సోమా ట్ట్యణ్. ౪-౨-౩౦. <...

సోమ్యమ్.

...> వాయ్వేతపిత్రుషసో యత్. ౪-౨-౩౧. <...

వాయవ్యమ్, ఋతవ్యమ్.

...> రీ జృతః. ౬-౪-౨౭. <...

1 అకృత్యకారే ౨-పాశ్వాధాతుకే యకారే చ్వా చ పరే ఋతో రీజా దేశః. 'యస్యేతి చ'. పిత్ర్యమ్, ఉషస్యమ్.

...> పితృస్యమాతులమాతామహాపితామహః. ౪-౨-౩౬. <...

ఏతే నిపాత్యన్తే. పితృ ర్భ్రాతా పితృస్యః, మాతుర్భ్రాతా మాతులః, మాతుః పితా మాతామహః, పితుః పితా పితామహః.

...> తస్య సమూహః. ౪-౨-౩౭. <...

కాకానాం సమూహః కాకమ్.

...> భిక్షోదిభ్యోఽణ్. ౪-౨-౩౮. <...

భైక్షమ్. గర్భిణీనాం సమూహో గార్భిణమ్. ఇహ 'భిష్యాధే తద్ధిత' ఇతి పుంసద్భావే కృతే.—

...> ఇ న ణ్యనపత్యే. ౬-౪-౧౬౪. <...

అనపత్యాధేఽణి ఇత్ ప్రకృత్యా. తేన 'నస్తద్ధిత' ఇతి టిలోపాః న. యునతీనాం సమూహో యావనమ్. శత్రున్తా దనుదాత్తా 'దేరభి' త్యభి యావతమ్.

1 'అకృతస్పర్వాధాతుకయోద్ధీర్ఘః' 'చ్వాచ' ఇతి సూత్రద్వయమనువర్తతే.

...> గ్రామజనబంధుభ్య స్తల్. ౪-౨-౪౩. <...

తల్లస్త ప్రియామ్. గ్రామతా, జనతా. బంధుతా.

...> గజసహాయాభ్యాం చేతి వక్తవ్యమ్. [వా. ౨౭౨౧] <...

గజతా, సహాయతా.

...> అహ్నః ఖః శృతౌ. [వా. ౨౭౨౨-౨౭౨౩] <...

అహ్నః.

...> అచిత్తహస్తిధేనో వ్యక్. ౪-౨-౪౪. <...

...> ఇనుసుక్తాంతా త్కః. ౭-౩-౫౦. <...

ఇన్, ఉన్ ఉక్ త్ ఏతదంతాత్ పరస్య తస్య కః. సాక్షుకమ్, హస్తికమ్, ధైనుకమ్.

...> తదధితే త ద్వేద. ౪-౨-౫౧. <...

...> నయ్యాభ్యాం పదాంతాభ్యాం పూర్వా తు తాభ్యా మైచ్.

౭-౩-౩. <...

పదాంతాభ్యాం యకారవకారాభ్యాం పరస్య న నృద్ధిః. కిం తు తాభ్యాం పూర్వా క్రమా దైజా వాగమా స్తః. వ్యాకరణ మధితే వేద వా నైయాకరణః.

...> క్రమాదిభ్యో పున్. ౪-౨-౬౧. <...

క్రమకః, పదకః, శిక్షకః, మీమాంసకః.

...> తదస్మిన్నస్తీతి దేశే తన్నామ్ని. ౪-౨-౬౨. <...

ఉదుమ్బరా స్స న్యస్తీన్ దేశే ఔదుమ్బరః.

...> తేన నిర్వృత్తమ్. ౪-౨-౬౩. <...

కుశామ్బేన నిర్వృత్తా నగరీ కాశామ్బి.

...> తస్య నివాసః. ౪-౨-౬౪. <...

శివీనాం నివాసో దేశః శైబః.

❖ అదూరభవ శ్చ. ౪-౨-౨౦. ❖

విదిశాయా అదూరభవం వైదిశమ్.

❖ జనపదే లుప్. ౪-౨-౨౧ ❖

జనపదే వాచ్యే చాతుర్థికస్య లుప్.

❖ లుపి యుక్తవ ద్వ్యక్తివచనే. ౧-౨-౫౧. ❖

లుపి సతి ప్రకృతివ ల్లిజ్జవచనే స్తః. పఞ్చాలానాం నివాసో జనపదః
పఞ్చాలాః; కురవః, ఆజ్ఞాః, వజ్ఞాః, కలిజ్ఞాః.

❖ వరణాదిభ్య శ్చ. ౪-౨-౨౨. ❖

అజనపదార్థ ఆరమ్భః. వరణానా మదూరభవం నగరం వరణా.

❖ కుముద నడ వేతనేభ్యో డ్భతుప్. ౪-౨-౨౩. ❖

❖ ఝయః. ౫-౨-౧౦. ❖

ఝయంతా న్తతో ర్త్వస్య షః. కుముద్వాక్, నడ్వాక్.

మా దువధాయా శ్చ మతో ర్వో ఽయవాదిభ్యః. ౫-౨-౧౧.

మన్వర్ణావర్ణాంతా న్మన్వర్ణావర్ణోపధా చ్చ యవాదివర్జితా త్పరస్య మతో
ర్త్వస్య షః. వేతస్వాక్.

❖ నడ శాదా డ్భ్వలచ్. ౪-౨-౨౪. ❖

నడ్వలః.

❖ శిఖాయా వలచ్. ౪-౨-౨౫. ❖

శిఖావలః.

ఇతి చాతుర్థిక ప్రకరణమ్.

అధ శైషిక ప్రకరణమ్.

→ శేషే. ౪-౨-౯౨. ←

అపత్యాదిచతురర్థ్యన్తా దన్యోఽర్థ శ్చేషః. తత్రాణాదయ స్సన్యః
చక్షుసా గృహ్యతే చాక్షుషం రూపమ్; శ్రావణ శ్శబ్దః; ఔపనిషదః పురుషః;
దృషది పిష్టా దార్షదా స్సక్తవః; చతుర్థి రూహ్యతే చాక్షురం శకటం; చతు
ర్దశ్యాం దృశ్యతే చాక్షుర్దశంరతుః. 'తస్య వికార' ఇత్యుతః ప్రాక్ శేషాధికారః,
లక్షణం చ.

→ రాష్ట్రావారపారా ద్భుఖౌ. ౪-౨-౯౩. ←

అభ్యాం క్రమా ద్భుఖౌస్తః. రాష్ట్రే జాతాదిః రాష్ట్రీయః; అవార
పారీణః.

→ * అవారపారా ద్విగృహీతా దపి విపరీతా చ్చేతి వక్త
వ్యమ్. [వా. ౧౭౭౧-౧౭౭౨.] ←

అవారీణః, పారీణః, పారావారీణః, ఇహ ప్రకృతివిశేషా ద్ధాదయ
ప్ర్యుట్యులన్తా ఉచ్యన్తే. తేషాం జాతాదయో ఽర్థవిశేషా స్సమర్థవిభక్తయ
శ్చ నత్స్యన్తే.

→ గ్రామా ద్య ఖిఖౌ. ౪-౨-౯౪. ←

గ్రామ్యః-గ్రామీణః.

→ †నద్యాదిభ్యో థక్. ౪-౨-౯౫. ←

నాదేయమ్, మాహేయమ్, వారాణసేయమ్.

→ దక్షిణా పశ్చా త్పురస స్త్యక్. ౪-౨-౯౬. ←

దాక్షిణాత్యః, పశ్చాత్యః, పూర్వస్యః.

→ ద్య పా గపా గుద క్ష్రీతీచో యత్. ౪-౨-౧౦౧. ←

† నదీ, మహీ, వారాణసీ, శ్రావస్తీ, కోశామ్బి, మహాకోశామ్బి, కాశ
పరీ, కాశఘరీ, ఖాదిరీ, పూర్వనగరీ, పాతా, మాయా, శాల్వా, చార్వా, నేలకీ
(బడబాయానృషే) ఇతి నద్యాదిః.

దివ్యమ్, ప్రాచ్యమ్, అపాచ్యమ్, ఉదీచ్యమ్, ప్రతీచ్యమ్.

* అవ్యయా త్యప్. ర-౨-౧౦౮. *

* * అమేహక్వతసి త్రేభ్య ఏవ. [వా. ౨౭౭౯.] *

అమాత్యః, ఇహత్యః, క్వత్యః, తతస్త్యః, తత్రత్యః.

* త్యబ్దేర్ధ్రవ ఇతి వక్తవ్యమ్ [వా. ౨౭౮౦.] *

నిత్యః.

* వృద్ధి ర్య స్యాచా మాది స్త ద్వృద్ధమ్. ౧-౧-౭౩. *

యస్య సముదాయ స్యాచాం ఘద్యే ఆది ర్వృద్ధి స్త ద్వృద్ధసంజ్ఞం
స్యాత్.

* త్యదాదీని చ. ౧-౧-౭౪. *

వృద్ధసంజ్ఞాని స్యుః.

* వృద్ధా చ్చుః. ర-౨-౧౧౮. *

శాలీయః, తదీయః.

* * వా నామధేయస్య వృద్ధసంజ్ఞావక్తవ్యా. [వా. ౫౭౭.] *

దేవదత్తీయః, దైవదత్తః.

* గహదిభ్య శ్చ. ర-౨-౧౩౮. *

గహీయః.

* యుష్మదస్తదో రస్యతరస్యాం ఖభౌ చ. ర-౩-౧. *

చా చ్చుః. పక్షే౭౭. యువయో ర్యుష్మాకం వా అనుం యుష్మ
దీయః; అస్తదీయః.

* తస్మి న్నణి చ యుష్మాకాస్మాకా. ర-౩-౨. *

యుష్మదస్తదో రేతా వాచేశౌ స్తృ భృణి అణి చ. యాష్మాకేణః,
అస్మాకేణః, యాష్మాకః, అస్మాకః.

* తనకనుమకా వేకవచనే. ర-౩-౩. *

ఏకాన్ధవాచినో ర్యుష్మదస్తదో స్తృకనుమకౌ స్తృ భృణి చ. తావ
తావ - తావక. మాదుకేణః - మాదుక. ధేతు -

→ పఠ్యయో త్తరపదయో శ్చ. ౭-౨-౯. ←

మపర్యస్తయో రనయో రేకార్థవాచినో స్త్వమా స్తః ప్రత్యయే
ఉ త్తరపదే చ పఠతః. త్వదీయః, మదీయః. త్వతువత్తః, మతువత్తః.

→ మధ్యా న్మః. ౮-౩-౮. ←

మధ్యమః.

→ కాలా ట్టభ్యః. ౮-౩-౧౧. ←

కాలికమ్, మాసికమ్, సాంవత్సరికమ్.

→ * అవ్యయానాం భమాతే, టిలోపః. [వా. ౮౧౮౭.] ←

సాయం ప్రాతికః, పౌనః పునికః.

→ ప్రావృష ఏణ్యః. ౮-౩-౧౭. ←

ప్రావృషేణ్యః.

→ సాయం చిరం ప్రాశ్ణే ప్రగే లవ్యయేభ్య ష్య ట్యుతా
తుట్ చ. ౮-౩-౨౩. ←

సాయ మిత్యాదిభ్య శ్చతురోభ్య లవ్యయేభ్య శ్చ కాలవాచిభ్య ష్య
ట్యుతా స్త స్తయో స్తుట్ చ. తుటః ప్రా గనాదేశః. తేన 'అనద్యతన' ఇతి
నిర్దేశ స్సజ్జచ్ఛతే. సాయ స్తనం, చిరంతనం. ప్రాశ్ణే ప్రగే అనయో రేదం
స్తత్వం నిపాత్యతే. ప్రాశ్ణేతనం, ప్రగేతనం, దోషాతనమ్.

→ తతః జాతః. ౮-౩-౨౫. ←

సప్తమీసమర్థా జాత ఇత్యర్థే లణాదయో ఘాదయ శ్చ స్యుః.
స్రుష్ణే జాతః స్రోఘ్నుః; ఉత్సే జాతః జౌత్సుః; రాష్ట్రే జాతః రాష్ట్రీ
యః; అవారపారే జాతః అవారపారీణః. ఇత్యాది.

→ ప్రావృష వృష్. ౮-౩-౨౬. ←

ఏణ్యాపవాదః. ప్రావృషికః.

→ ప్రాయభవః. ౮-౩-౩౯. ←

తత్రేత్యేన. స్రుష్టు ప్రాయేణ బాహుశ్యేన భవతి స్రాష్టుః.
→ సమూభతే. ౪-౩-౪౧. ✱

స్రుష్టు సమృభవతి స్రాష్టుః.
→ కోశా డ్ధౌ. ౪-౩-౪౨. ✱

కాశేయం వస్త్రమ్.
→ తత్ర భవః. ౪-౩-౪౩. ✱

స్రాష్టుః, ఔత్సః, రాష్ట్రీయః.
→ దిగాదిభ్యో యత్. ౪-౩-౪౪. ✱

దిశ్యం, వర్ష్యమ్.
→ శరీరావయవా చ్చ. ౪-౩-౪౫. ✱

దస్త్యం, కణ్ఠ్యమ్.
→ అధ్యాత్మాదే వ్యభిష్యతే. [నా. ౨౮౬౯.] ✱

అధ్యాత్మం భవమాధ్యాత్మికం.
→ అనుశతికాదీనాం చ. ౨-౩-౨౦. ✱

ఏషా ముభయపసన్పద్ధి ర్ఞితి నితి కితి చ. ఆధిదైవికం, ఆధిభౌతికం,
ఐహలాకికమ్. ఆకృతిగణోఽయమ్.

→ జిహ్వమూలాజ్ఞులే శ్చ. ౪-౩-౬౨. ✱
జిహ్వమూలీయమ్, అజ్ఞులీయమ్.

→ వర్గాంతా చ్చ. ౪-౩-౬౩. ✱
కపర్దీయమ్.

→ తత్ర ఆగతః. ౪-౩-౬౪. ✱

స్రుష్టు దాగత స్సాస్త్రిష్టుః.
→ ర గాయస్థానేభ్యః. ౪-౩-౬౫. ✱

శుల్కశాలాయా ఆగత శ్శౌల్కశాలికః.

❖ విద్యా యోనిసమ్బద్ధేభ్యోః ప్రభో. ౪-౩-౨౨. ❖

ఔపాధ్యాయకః, పైతామహకః.

❖ హేతుమనుష్యేభ్యోఽన్యతరస్యాం రూప్యః. ౪-౩-౨౩. ❖

సమాదాగతం సమరూప్యం. పక్షే గహణిత్వా చ్ఛ్ఛః సమీయమ్. దేవదత్తరూప్యం-దేవదత్తమ్-దేవదత్తీయమ్.

❖ మయట్ చ. ౪-౩-౨౪. ❖

సమమయమ్, దేవదత్తమయమ్.

...⇒ ప్రభవతి. ౪-౩-౨౫. ⇐...

హిమవతః ప్రభవతి హైమవతీ గజ్ఞా.

...⇒ తదచ్ఛతి పథిదూతయోః. ౪-౩-౨౬. ⇐...

స్రుష్నుం గచ్ఛతి స్రాష్నుః పథా దూతో వా.

...⇒ అభినిష్కామతి ద్వారమ్. ౪-౩-౨౭. ⇐...

స్రుష్ను మభినిష్కామతి స్రాష్నుం కావ్యకుబ్జద్వారమ్.

...⇒ అధికృత్య కృతే గ్రన్థే. ౪-౩-౨౮. ⇐...

శారీరక మధికృత్య కృతో గ్రన్థః శారీరకీయః; 'శారీరకం భాష్య' మితి త్వభేదోపచారాత్.

...⇒ సోఽన్య నివాసః. ౪-౩-౨౯. ⇐...

స్రుష్నో నివాసోఽన్య స్రాష్నుః.

...⇒ తేన ప్రోక్తమ్. ౪-౩-౩౦. ⇐...

పాణినీనా ప్రోక్తం పాణినీయమ్.

...⇒ తస్యేదమ్. ౪-౩-౩౧. ⇐...

ఉపగో రిద మాపగవమ్.

ఇతి శైషికప్రకరణమ్.

అథ ప్రాగ్భీష్యతీయ ప్రకరణమ్.

❖ తస్య వికారః. ౪-౩-౧౩౪. ❖

❖ * అశ్మనో వికారే టిహోపో వక్తవ్యః. వా.౪౧౮౫. ❖

అశ్మనో వికార అశ్మః; భాస్వనః, మార్తికః.

❖ అవయవే చ ప్రాణ్యౌషధిచృక్షేభ్యః. ౪-౩-౧౩౫. ❖

చా ద్వికారే. మయూర స్యావయవో వికారో వా మయూరః; మార్వమ్ కాణ్డం భస్మ వా; పైష్పలమ్.

❖ మయ ద్వైతయో రాభిషాయా మభత్యౌచ్ఛాదనయోః.

౪-౩-౧౪౩. ❖

ప్రకృతిమాత్రాంతయ ద్వా స్యా ద్వికారావయవయోః. అశ్మమయమ్-అశ్మనమ్. అభత్యౌత్యాది కిమ్! నూద్ధ స్సూపః; కార్వాస మాచ్ఛాదనమ్.

❖ నిత్యం వృద్ధశరాదిభ్యః. ౪-౩-౧౪౪. ❖

అమ్రనుయమ్.

❖ గోశ్చ పురీషే. ౪-౩-౧౪౫. ❖

గోమయమ్.

❖ గోపయసో ర్యత్. ౪-౩-౧౬౦. ❖

గవ్యమ్, పయస్యమ్.

ఇతి ప్రాగ్భీష్యతీయప్రకరణమ్.

అథ తగధికార ప్రకరణమ్.

❖ ప్రాగ్వాహ తేష్టక్. ర-ర-౧. ❖

‘తద్వహతీ’త్యతః ప్రాక్ తగధిక్రియతే.

❖ తేన దీవ్యతి ఖనతి జయతి జితమ్. ర-ర-౨. ❖

అత్యై దీవ్యతి ఖనతి జయతి జితం వా ఆక్షేకమ్.

❖ సంస్కృతమ్. ర-ర-౩. ❖

దధ్నా సంస్కృతం దాధికమ్; మారిచికమ్.

❖ తరతి. ర-ర-౪. ❖

ఉడుపేన తరతి జౌడుపికః.

❖ చరతి. ర-ర-౫. ❖

హస్తినా చరతి హస్తికః; దధ్నాచరతి భక్షయతి దాధికః.

❖ సంస్మృష్టే. ర-ర-౬. ❖

దధ్నా సంస్మృష్టం దాధికమ్.

❖ ఉఞ్ఞతి. ర-ర-౭. ❖

బదరా ణ్యుఞ్ఞతి బాదరికః.

❖ రక్షతి. ర-ర-౮. ❖

సమాజం రక్షతి సామాజికః.

❖ శబ్దదర్శరం కరోతి. ర-ర-౯. ❖

శబ్దజ్ఞరోతి శాబ్దికః; దర్శరం కరోతి దార్శరికః.

* ధర్మం చరతి. ర-ర-ర౧. *

ధార్మికః.

* * అధర్మా చేతి వక్తవ్యమ్. [వా. ౨౯౬౬.] *

అధర్మికః.

* శిల్పమ్. ర-ర-౧౧. *

మృదజ్జవాదనం శిల్ప మస్య మార్దజ్జికః.

* ప్రహరణమ్. ర-ర-౧౨. *

అసిః ప్రహరణ మస్య ఆసికః; ధానుష్కః.

⇒ శీలమ్. ర-ర-౧౩. ⇒

అపూపభక్షణం శీల మస్య ఆపూపికః.

⇒ నిక లే వసతి. ర-ర-౨౩. ⇒

నైకటికో భిక్షుకః.

ఇతి తగధికారప్రకరణమ్.

అథ ప్రాగ్నితీయప్రకరణమ్.

→* ప్రాగ్నితా ద్యత్. ర-ర-౨౧. *

‘తస్మై హిత’ మిత్యతః ప్రాగ్న్య దధిక్రియతే.

→* తద్వహతి రథయుగప్రాసజ్గమ్. ర-ర-౨౨. *

రథం వహతి రథ్యః; యుగ్యః, ప్రాసజ్యః.

→* ధురో యుద్ధజౌ. ర-ర-౨౩. *

ధుర్యః, ధౌరేయః.

→* నౌ వయోధర్మవిషమూలమూలసీతాతులాభ్యస్తా ర్య

తుల్యప్రాప్యవధ్యానామ్యసమసమితసమ్మితేషు. ర-ర-౨౪. *

నానా తార్యం నాన్యం జలం; వయసా తుల్యో వయస్యః; ధర్మేణ ప్రాప్యం ధర్మ్యమ్; విషేణ వసోఽవ్యయః; మూలేన ఆనామ్యం మూల్యం; మూలేన సమో మూల్యః; సీతయా సమితం సీత్యం క్షేత్రం; తులయా సమ్మితం తుల్యమ్.

→* తత్ర సాధుః. ర-ర-౨౫. *

సామను సాధుః సామన్యః; కర్తవ్యః, శరణ్యః.

→* సభాయా యః. ర-ర-౨౬. *

సభ్యః. ఇతి యతోఽవధిః.

ఇతి ప్రాగ్నితీయప్రకరణమ్.

అథ ఛయద్విధి ప్రకరణమ్.

❖ (పాక్కి)తా చ్చః. ౫-౧-౧. ❖

తేన త్రీత మిత్యర్థః. ప్రాక్ ఛో ఽధిక్రియతే.

❖ ఉగవాదిభ్యో యత్. ౫-౧-౨. ❖

ఉన్జాన్తా ద్దవాదిభ్య శ్చ యత్. ఛ స్యాపవాదః. శద్రవ్యం దారుః
గన్యమ్.

❖ * నాభినభంచ. [గణ. ౯౫.] ❖

నభ్యో ఽక్షుః; నభ్య మజ్ఞానమ్.

❖ తస్మై హితమ్. ౫-౧-౩. ❖

వత్సేభ్యో హితో వత్సీయో గోధుక్.

❖ శరీరావయవా ద్యత్. ౫-౧-౪. ❖

దస్త్యమ్, కణ్ఠ్యమ్, నస్యమ్.

❖ ఆత్మస్వశ్వజనభోగోత్తరపదాత్ ఖః. ౫-౧-౫. ❖

❖ ఆత్మాధ్వానౌ ఖే. ౬-౧-౧౬౯. ❖

ఏతా ఖే ప్రకృత్యా స్తః. ఆత్మనే హిత మాత్మనీనమ్; విశ్వజనీనమ్,
మాత్మభోగీణః. ఇతి తద్ధితే ఛయతోఽపూర్ణోఽవధిః.

ఇతి ఛయద్విధిప్రకరణమ్.

అథ ఆర్యేయ ప్రకరణమ్.

❖ ప్రాగ్వతే వృత్. ౫-౧-౧౮. ❖

‘తేన తుల్య’ మి త్యతః ప్రాక్ త ఇధిక్రియతే.

❖ తేన క్రీతమ్. ౫-౧-౩౭. ❖

సప్తత్యా క్రీతం సాప్తతికమ్; ప్రాస్థికమ్.

❖ తస్యేశ్వరః. ౫-౧-౪౨. ❖

❖ తత్ర విదిత ఇతి చ. ౫-౧-౪౩. ❖

సర్వభూమిపృథివీభ్యా మణభౌ స్తః.

❖ అనుశతికాదీనాంచ. ౭-౩-౨౦. ❖

సర్వభూమేరీశ్వరః విదితోఽవా సార్వభౌమః; పార్థివః.

❖ పక్షి వింశతి త్రింశ చ్చత్వారింశ త్వఞ్చశ త్షప్తి సప్త త్యశీ

తి నవతి శతమ్. ౫-౧-౫౯. ❖

ఏతే రూఢశబ్దా నిపాత్యస్తే.

❖ త దర్హతి. ౫-౧-౬౩. ❖

వ్యేతఛత్ర మర్హతి శ్వేతఛత్రకః.

❖ దణ్డాదిభ్యో యత్. ౫-౧-౬౬. ❖

ఏభ్యో యత్. దణ్డ మర్హతి దణ్డ్యః; అర్ఘ్యః, వధ్యః.

❖ తేన నిర్వృత్తమ్ ౫-౧-౭౯. ❖

అహ్న నిర్వృత్త మాహ్నికమ్. ఇతి త్తతోఽనధిః.

ఇతి ఆర్యేయ ప్రకరణమ్.

అథ నభోస్స ఇధికార ప్రకరణమ్.

→ తేన తుల్యం క్రియా చే ద్వతిః. ౫-౧౧. ←

బ్రాహ్మణేన తుల్యం బ్రాహ్మణవ దధీతే. 'క్రియా చేత్' కిమ్? గుణతుల్యే మాభూత్. పుత్రేణ తుల్యః స్థూలః.

→ తత్ర తస్యేవ. ౫-౧-౧౧౬. ←

మధురాయా మిన మధురావత్ సుష్ణు ప్రాకారః; చైత్రస్యేవ చైత్రవ స్తైత్రస్య భావః.

→ తస్య భావ స్త్వ తతా. ౫-౧-౧౧౭. ←

ప్రకృతిజన్యబోధే ప్రకారో భావః. గో రాభివో గోత్వమ్; 'త్వాంతం క్షీబమ్' [లి.౧౨౦] 'తలంతం స్త్రియామ్' [లి.౧౨]

→ ఆ చ త్వాత్. ౫-౧-౧౨౧. →

'బ్రాహ్మణస్త్య' ఇత్యతః ప్రాక్ త్వ తలా వధిక్రియేతే. అపవాదై స్సహ సమావేశార్థ మిదమ్. చకారో నభోస్స ఇభ్యై మపి సమావేశార్థః. క్రియా భావః స్త్రీణమ్-స్త్రీత్వమ్-స్త్రీతా. పాంసం పుంస్త్యమ్-పుంస్తా.

→ పృథ్వాదిభ్య ఇమని జ్వ. ౫-౧-౧౨౨. ←

వాచచన మణాదిసమావేశార్థమ్.

→ ర ఋతో హలా దే ర్ల ఘోః. ౬-౨-౧౬౧ ←

హలాదే ర్లఘోః ఋకారస్య ర స్యాత్ | ఇష్టేమేయస్సు.

'తు రిష్టే మేయస్సు' ఇత్యతః ఇష్టేమేయస్సు ఇత్యనువ ర్తతే. ఇష్టని ఇనుని ఈయసి చ పరే ఇత్యర్థః.

...> టేః. ౬-౪-౧౫౫. <...

భస్య టే ట్లోప ఇష్టేమేయస్సు. పృథు మృదు భృశ కృశ దృఢ పరి
బృధానా మేన రత్వం. పృథో రాభినః ప్రథిమా; పార్థినమ్, చుదిమా,
మార్దవమ్.

...> సర్వదృఢాదిభ్యో వ్యభో చ. ౫-౧-౧౨౩. <...

చా దిమనిచ్. శౌక్ల్యం, శుక్లిమా, దార్ఢ్యం, ద్రఢిమా.

...> గుణవచనబ్రాహ్మణాదిభ్యః కర్మణిచ. ౫-౧-౧౨౪. <...

చా ద్యావే. జడస్య భావః కర్త వా జాడ్యం; మాఢ్యం, ప్రాప్త్యాం.
అకృతిగణో ౭యం.

...> సఖ్య ర్యః. ౫-౧-౧౨౬. <...

సఖ్యమ్.

...> కపిజ్ఞాత్యో ర్థక్. ౫-౧-౧౨౭. <...

కాపేయం, జ్ఞాతేయమ్.

...> పత్యస్తపురోహితాదిభ్యో యక్. ౬-౧౨౮. <...

పైనాపత్యం, పురోహిత్యమ్.

ఇతి సభోన్నాధికారప్రకరణమ్.

అథ పాశ్చాత్యమిక ప్రకరణమ్.

→ ధాన్యానాం భవనే తే తే ఖిహ్. గి-౨-౧. →

ముద్దానాం భవనం తే త్రం. ముద్దీనమ్.

→ వ్రీహీశాల్యోర్థక్. గి-౨-౨. →

వ్రీహీయమ్, శైలేయమ్.

→ హైయజ్జవీనం సంజ్ఞాయామ్. గి-౨-౨౩. →

నవనీతే నిపాతితోఽయమ్.

→ త దస్య సజ్ఞాతం తారకాదిభ్య ఇతచ్. గి-౨-౩౬. →

తారకా సజ్ఞాతా అస్య తారకితం నభః; పణ్డితః, ఆకృతిగణోఽయమ్.

→ ప్రిమాణే ద్వయస జ్ఞఘ్న ఖ్మాత్రీచః. గి-౨-౩౭. →

ఊరూ ప్రమాణ మస్య ఊరుద్వయసమ్; ఊరుధఘ్నమ్, ఊరుమా

త్రమ్.

→ య త్త దే తే థ్యః పరిమాణే వతుప్. గి-౨-౩౮. →

య త్పరిమాణ మస్య యావాత్; తావాత్, ఏతావాత్.

→ సంఖ్యాయా అవయవే తయప్. గి-౨-౪౦. →

సంఖ్యానాయా అస్య పఖ్యతయమ్.

→ ద్వితీభ్యాం తయ స్యాయ జ్వా. గి-౨-౪౩. →

ద్వయమ్-ద్వితయమ్, త్రయమ్-త్రితయమ్.

→ ఉభా దుదాత్తో నిత్యమ్. గి-౨-౪౪. →

ఉభయమ్

ఇతి పాశ్చాత్యమిక ప్రకరణమ్.

అథ మత్స్వర్థీయ ప్రకరణమ్.

→ తస్య పూరణే డట్. గి-౨-౮౮. →

ఏకాదశానాం పూరణః ఏకాదశః.

→ నాన్తా దసశ్చ్యాయే ర్మట్. గి-౨-౮౯. →

మదాగమః. పఞ్చానాం పూరణః పఞ్చమః. నాన్తాత్ కిమ్?. వింశః.

→ తి వింశతే ర్ద్దితి. ౬-౮-౧౮౨. →

వింశతే ర్భస్య తిశబ్దస్య లోపాః డితి పరే. వింశః. అసశ్చ్యాయే కిమ్?. ఏకాదశః.

→ షట్ కతి కతిపయ చతురాం ధుక్. గి-౨-౧౯౧. →

డటి. షష్టాం పూరణః షష్ఠః; కతిధః. కతిపయశబ్ద స్యాత ఏన డట్. కతిపయధః, చతుర్థః.

→ ద్వేస్తీయః. గి-౨-౧౯౨. →

షట్-౨పవాదః. ద్వయోః పూరణో ద్వితీయః.

→ త్రే స్సమ్ప్రసారణం చ. గి-౨-౧౯౩. →

తృతీయః.

→ శ్రోత్రియ ఇచ్ఛన్దో ఒధీతే. ౬-౨-౧౯౪. →

శ్రోత్రియః. వే త్యనువృత్తే శ్చాన్దసః.

→ పూర్వా దినిః. గి-౨-౧౯౫. →

పూర్వం జ్ఞాతమనేన పూర్వీ.

→ సపూర్వా చ్చ. గి-౨-౧౯౬. →

కృతపూర్వీ.

→ ఇష్టాదిభవ్య శ్చ. గి-౨-౧౯౭. →

ఇష్ట మనేన ఇష్టీ; అధీతీ.

→ త ద స్యాస్త్యస్తి స్తితి మతుప్. గి-౨-౯౪. ⇨

గావో స్యాస్తి న్యా సన్తి గోమాన్.

→ తసా మత్వర్థే. ౧-౪-౧౯. ⇨

తాన్తసాన్తా భసంజ్ఞా స్తో మత్వర్థే ప్రత్యయే. సమ్ప్రసారణమ్.
విదుష్టాన్.

→ గుణవచనేభ్యో మతుపో లు గిష్టః. [వా. ౩౧౦౫.] ⇨

శుక్లో గుణోఽస్యాస్తీతి శుక్లః పటః; కృష్ణః.

→ ప్రాణిస్థా దాతో ల జన్యతరస్యామ్. గి-౨-౯౬. ⇨

చూడాలః-చూడావాన్. ప్రాణిస్థాత్ కిమ్? శిఖావాన్ దీపః.

→ ప్రాణ్యజ్ఞా దేవ. [వా. ౩౧౦౯.] ⇨

నేహ-మేధావాన్.

→ లోమాది పామాది పిచ్ఛాదిభ్య శ్చనే లచః. గి-౨-౧౦౦. ⇨

లోమాదిభ్య శ్చః. లోమశః-లోమవాన్. 'పామాదిభ్యో నః' పామనః.

→ అజ్ఞా త్కల్యాణే [గణ. ౧౧౫.] ⇨

అజ్ఞానా.

→ * లక్ష్మోఽ ల చ్చ. [గణ. ౧౨౧.] ⇨

లక్ష్మణః. 'పిచ్ఛాదిభ్య ఇలచ్' పిచ్ఛిలః-పిచ్ఛవాన్.

→ దన్త ఉన్నత ఉరచ్. గి-౨-౧౦౬. ⇨

ఉన్నతా దన్తాః అస్య దన్తురః.

→ కేశా ద్దోఽన్యతరస్యామ్. గి-౨-౧౦౯. ⇨

కేశనః-కేశవాన్.

→ అన్యేభ్యో ఽపి దృశ్యతే. [వా. ౩౨౧౦.] ⇨

మణినః.

⇒ * అర్హణా లోప శ్చ. [వా. ౫౦౫౩. ⇒

అర్హణః.

⇒ అత ఇని ర నౌ. ౫-౨-౧౧౫. ⇒

దణ్డీ-దణ్డికః.

⇒ వ్రీహ్యదిభ్య శ్చ. ౫-౨-౧౧౬. ⇒

వ్రీహీ-వ్రీహికః.

* అ స్తాయా మేధా స్రజో వినిః. ౫-౨-౧౨౧. *

యశస్వీ-యశస్వాః; మాయావీ, మేధావీ, స్త్రవీ.

* వాచో గ్మినిః. ౫-౨-౧౨౨. *

వాగ్మీ.

* అర్హ ఆదిభ్యో ఽచ్. ౫-౨-౧౨౩. *

అర్హణః. ఆకృతిగణోఽయమ్.

ఇతి మత్స్వర్థీయ ప్రకరణమ్.

అథ ప్రాగ్విశేయ ప్రకరణమ్.

→* ప్రాగ్విశో విభక్తిః. గీ-3-౧. *

దిక్ శబ్దేభ్య ఇత్యతః ప్రాగ్వత్సమానాః ప్రత్యయా విభక్తి సంజ్ఞా
స్మృతిః.

→* కిం సర్వనామ బహుభ్యో ౭ ద్వాద్యదిభ్యః. గీ-3-౨. *

కిమ స్సర్వనామ్నో బహుశబ్దా చేతి ప్రాగ్విశో ౭-ధిక్రియతే.

→* పఞ్చమ్యా స్తసిల్. గీ-3-౩. *

పఞ్చమ్యస్తేభ్యః కిమాదిభ్య స్తసిల్ వా స్యాత్.

→* కు తిహోః. ౩-౨-౧౦౮. *

కిమః కు స్తాదౌ హదౌ చ విభక్తౌ. కుతః, కస్తాత్.

→* ఇదమ ఇశో. గీ-3-3. *

ప్రాగ్విశేయే. ఇతః.

→* ఏతదో ౭న్. గీ-3-గీ. →

ప్రాగ్విశేయే. అనేకాల్ త్వాత్సర్వాదేశః. అతః, అమతః, యతః,
తతః, బహుతః. ద్వాద్యదే స్తుః—ద్వాభ్యామ్.

→* పర్యభిభ్యాం చ. గీ-3-౯. →

తసిల్. పరితః, సర్వత ఇత్యర్థః. అభితః, ఉభయత ఇత్యర్థః.

→* సప్తమ్యా స్త్రుల్. గీ-3-౧౦. →

కుత్ర, యత్ర, బహుత్ర.

→* ఇదమో హః. గీ-3-౧౧. *

త్రులో ౭పవాదః. ఇహ.

❖ కి మోఽత్. గీ-3-౧౨. ❖

వా స్యాత్.

❖ క్వాతి. ౭-౨-౧౦గీ. ❖

కిమః. క్వ, కుత్ర.

❖ ఇతరాభ్యోఽపి దృశ్యస్తే. గీ-3-౧౩. ❖

సఞ్చమీసప్తమీతరవిభక్త్యన్తా దపి తసిలాచయో దృశ్యస్తే.

❖ దృశిగ్రహణా దృవదాదియోగ ఏవ. [వా.3-౨౪౪] ❖

స భవాత్, తతో భవాత్, తత్ర భవాత్, తతో భవంతం, తత్ర భవంతం. ఏనం దీర్ఘాయః, దేవానాంప్రియః, ఆయుష్వాత్.

❖ స ర్వై కాన్య కిం యత్తదః కాలే చా. గీ-3-౧౪. ❖

సప్తమ్యస్తేభ్యః కాలార్థే చా స్యాత్.

❖ సర్వస్య సోఽన్యతరస్యాం ది. గీ-3-౧౫. ❖

చాదౌ ప్రాద్విశీయే సర్వస్య సో వా. సర్వస్మిన్ కాలే సదా; సర్వదా, అన్యదా, కదా, యదా, తదా. కాలే కిమ్? సర్వత్ర దేశే.

❖ ఇదమో ర్హిత్. గీ-3-౧౬. ❖

సప్తమ్యన్తాత్.

❖ ఏ తేతౌ ర ధోః. గీ-3-౧౭. ❖

ఇదమః 'ఏత' 'ఇత్' ఏతౌ స్తో రేఫాదౌ ధకారాదౌ చ ప్రాద్విశీయే పరే. అస్మిన్ కాలే ఏతర్హి; కాలే కిమ్? ఇహ దేశే.

❖ అనద్యతనే ర్హి లన్యతరస్యామ్. గీ-3-౧౮. ❖

కర్హి-కదా, యర్హి-యదా, తర్హి-తదా.

❖ ఏతదః. గీ-3-౧౯. ❖

'ఏత' 'ఇత్' ఏతౌ స్తో రేఫాదౌ ధా దౌ చ ప్రాద్విశీయే. ఏతస్మిన్ కాలే ఏతర్హి.

ప్రాగ్విశేషప్రకరణమ్.

→* ప్రకారవచనే ధాల్. గీ-3-౨౩. *
ప్రకారవృత్తిభ్యః కిమాదిభ్యః స్థాల్. తేన ప్రకారేణ తథా.

→* ఇదమ స్థముః. గీ-3-౨౪. *
ధాల్-౭పవాదః.

→* * ఏతదో వాచ్యః. [వా.3-౨౩గీ] *
అనేన ఏతే న వా ప్రకారేణ ఇత్థం.

→* ి మశ్చ. గీ-3-౨౪. *
కేన ప్రకారేణ కథమ్.

ఇతి ప్రాగ్విశేషప్రకరణమ్.

అథ ప్రాగివీయప్రకరణమ్.

❖ అతిశయనే తమ బిష్టనా. ౧-౩-౧౧. ❖

అతిశయవిశిష్టార్థస్య తేః స్వార్థ ఏతా స్తః. అయ మేషా మతిశయే
నాథ్యః ఆధ్యతమః; లఘుతమః-లఘిష్ఠః.

❖ తిజ శ్చ. ౧-౩-౧౬. ❖

తిజంతా దతిశయే ద్యోత్యే తమప్ స్యాత్.

❖ తరప్తమపౌ ఘః. ౧-౧-౨౨. ❖

❖ కిమే త్తిజవ్యయఘా దా మ్బద్ధ్యపృకర్షే. ౧-౪-౧౧. ❖

కిమ ఏదంతా త్తిజోఽవ్యయాచ్చయో ఘ స్తవంతా దామ సస్య స్మ
తు ద్రవ్యప్రకర్షే. కిం తమామ్, ప్రాక్షేతమామ్, పచతితమాం, ఉచైచ్చ
మామ్. ద్రవ్యప్రకర్షే తు:— ఉచైచ్చస్తమ స్తయః.

❖ ద్వివచనవిభజ్యోపపదే తరబీయసునా. ౧-౩-౧౭. ❖

ద్వయో రేక స్యాతిశయే విభక్తవ్యేచోపపదే సు ప్తిజంతా దేతా స్తః.
పూర్వయో రపవాదః. అయ మనయో రతిశయేన లఘు ర్లఘుతగః-లఘియాణాః;
ఉదీచ్యాః ప్రాచ్యేభ్యః పటుతరాః-పటియాంసః.

❖ ప్రశస్యస్య శ్రిః. ౧-౩-౬౦. ❖

ఇష్టేయసోః పరతః.

❖ ప్రకృత్యైకాచ్. ౬-౪-౧౬౩. ❖

ఇష్టాదా వేకా చప్రకృత్యా స్యాత్. శ్రేష్ఠః-శ్రేయాన్.

❖ జ్య చ. ౧-౩-౬౦. ❖

ప్రశస్యస్య జ్యదేశః ఇష్టేయసోః. శ్రేష్ఠః.

→ జ్యూదా దీయనః. ౬-౮-౧౬౦. ←

జ్యూయాన్. 'ఆదేః పరస్య.'

→ బహూః ర్లోపో భూ చ బహూః. ౬-౮-౧౬౧. ←

బహూః పరయో రిమేయసో ర్లోప స్యాన్ దృహో శ్చ భూరాదేశః.
భూమా-భూయాన్.

→ ఇష్టస్య యిట్ చ. ౬-౮-౧౬౨. ←

బహూః పరస్య ఇష్టస్య లోప స్యాన్ ద్విడాగమ శ్చ. భూయిష్ఠః.

→ విన్మతో ర్లుక్. ౭-౩-౬౧. ←

ఇష్టేయసోః. అతిశయేన స్రగ్వీ. స్రజిష్ఠః-స్రజీయాన్; అతిశయేన
త్వగ్వాన్-త్వచిష్ఠః-త్వచీయాన్.

→ ఈషదసమాప్తా కల్పద్వైశ్యదేశీయరః. ౭-౩-౬౨. ←

ఈషదూనో విద్వాన్ విద్వత్కల్పః-విద్వద్దేశ్యః-విద్వద్దేశీయః; పచతి
కల్పమ్.

→ విభాషా నుపో బహు చ్చురస్తా త్తు. ౭-౩-౬౩. ←

ఈషదూనః పటుః బహుపటుః; పటుకల్పః. నుపః కిమ్?. పచతి
కల్పమ్.

→ పాగివా త్కః. ౭-౩-౨౦. ←

'ఇవే ప్రతికృతా' విత్యతః ప్రా క్కా.ధికారః.

→ అవ్యయసర్వనామ్నా మక చ్చాక్రీకే. ౭-౩-౨౧. ←

కాపవాదః.

→ అజ్ఞాతే. ౭-౩-౨౩. ←

క స్యాయ మశ్వో ఒశ్వకః; ఉచ్చక్తే, నీచక్తే, సర్వక్తే.

→ కుత్సితే. ౭-౩-౨౪. ←

కుత్సితో ఒశ్వోఒశ్వకః.

❖ కిం య త్తదో నిర్ధారణే ద్వయో రేకస్య డతరచ్.

౫-౩-౯౨. ❖

అనయోః కతరో వైష్ణవః; యతరః, తతరః.

❖ వా బహూనాం జాతిపరిప్రశ్నే డతమచ్. ౫-౩-౯౩. ❖

జాతిపరిప్రశ్న ఇతి ప్రత్యాఖ్యాత మాకరే: కతమో భనతాం కరః;
యతమః, తతమః. వాగ్రహణ మకజర్థమ్. యకః, సకః.

ఇతి ప్రాగివీయప్రకరణమ్.

అథ స్వార్థిక ప్రకరణమ్.

→ ఇవే ప్రతికృతౌ. ౫-౩-౯౬. ←

కన్ స్వాత్. ఆశ్వ ఇవ ప్రతికృతిః ఆశ్వకః.

→ సర్వప్రాతిపదికేభ్య న్స్వార్థే కన్. ←

ఆశ్వకః.

→ తత్ప్రకృతవచనే మయట్. ౫-౪-౨౧. ←

ప్రాచుర్యేణ ప్రస్తుతం ప్రకృతం, తస్య వచనం ప్రతిపాదనమ్.
• భావేఽధికరణే వా ల్యుట్. ఆద్యేః—ప్రకృత మన్న మన్నమయం; ఆపూప
మయం. ద్వితీయే తుః—ఆన్నమయో యజ్ఞః; ఆపూపమయం పర్వ.

→ ప్రజ్ఞాదిభ్య శ్చ. ౫-౪-౩౮. ←

అన్ స్వాత్. ప్రజ్ఞాన ప్రజ్ఞః; దైవతమ్.

→ బహ్వల్పార్థా చ్చ స్కారకా దన్యతరన్యామ్. ౫-౪-౪౨. ←

బహూని దదాతి బహుశః; అల్పశః.

→ * ఆద్యాదిభ్య స్తసే రుపసజ్ఞానమ్ [వా. ౩౩౩౯.] ←

ఆదౌ ఆదితః; మధ్యతః, అంతతః, పృష్ఠతః, పార్శ్వతః. ఆకృతిగణో
ఽయమ్. స్వరేణ-స్వరతః; వర్ణతః.

→ కృభ్య స్తియోగే సఽప ద్యక ర్తరి చ్చిః. ౫-౪-౫౦. ←

→ * అభూతతద్భావ ఇతి పక్షవ్యమ్ [వా. ౩౩౪౦.] ←

వికారాత్తతాం ప్రాప్నువత్త్వాం ప్రకృతౌ వర్తమానా ద్వికారశబ్దాత్
స్వార్థే చ్చి ర్వా స్వాత్ కరోత్యాదిభి ర్హ్యోగే.

→ అస్య చ్చౌ. ౭-౪-౩ ౨. ←

అవర్ణస్య ఈత్ స్యా చ్ఛ్వా. అకృష్ణః కృష్ణ స్సమృద్యతే, తం కరోతి.
కృష్ణీ కరోతి; బ్రహ్మీ భవతి, గజ్జీ స్యాత్.

* అవ్యయస్య చ్ఛావీత్వం నేతివాచ్యమ్. [వా. ౧౦౧౨.]

దోషాభూతమహః, వివాభూతా రాత్రిః.

* విభాషా సాతికా ర్తేన్నన్య. ౧-౪-౧౨.

చ్చి విషయే సాతి ర్వా స్యా త్సకత్యే.

* సా త్పదాద్యోః. ౮-౩-౧౧౧.

సస్య షత్వం న. దధి సించతి; కృత్స్నం శస్త్ర మగ్ని స్సమృద్యతే.
ఽగ్నిసా ద్భవతి.

* చ్ఛ్వా చ. ౧-౪-౨౬.

దీర్ఘ స్యాత్. అగ్ని భవతి.

* అవ్యక్తానుకరణాద్వ్యజవరాధా దనితౌడాచ్. ౧-౪-౧౨.

ద్వ్యచ్ అనరం న్యూనం, న తు తతోన్యూనమ్; అనేకాజితి యావత్.
తాదృశ మర్థం యస్య తస్తా డ్డాచ్ స్యాత్ కృభ్వస్తిభి ర్యోగే.

* డాచి బహులం ద్వే భవతః. [వా. ౪౬౨.]

ఇతి డాచి వివక్షితే ద్విత్వమ్.

* నిత్య నూమేడితే డాచీతి వ క్తవ్యమ్. [వా. ౩౬౩౫.]

డాచ్ఛరం య దామేడితం తస్మిన్ పరే పూర్వపరయో ర్వర్ణయోః
పరమాపం స్యాత్. ఇతి తకారపకారయోః పకారః. పటపటాకరోతి. అవ్యక్తానుకరణా త్కిమ్? దృఢత్కరోతి. ద్వ్యజవరాధా త్కిమ్? అత్కరోతి. అవరేతి కిమ్? ఘరటఘరటాకరోతి. అంతా కిమ్? పటితి కరోతి.

ఇతి స్వాధికప్రకరణమ్.

తద్ధితాధికార స్సమాప్తః.

అథ స్త్రీ ప్రత్యయ ప్రకరణమ్.

✽ స్త్రీ యామ్. ౪-౧-౩. ✽

ఇ త్యధికృత్య.

✽ అజాద్యత స్టాప్. ౪-౧-౪. ✽

అజాదీనా మకారాంతస్య చ య ద్వాచ్యం స్త్రీత్వం తత్ర ద్యోత్యే
టాప్ స్యాత్. అజా, ఏడకా, అశ్వా, చటకా, మాషికా, బాలా, వత్సా,
హోదా, మద్దా, విలాతా, మేధా. ఇత్యాది; గజ్జా, సర్వా. అదంతా త్పుథ
గజాద్యక్తి ర్జీవజీవో ర్బాధనాయ.

✽ ఉగిత శ్చ. ౪-౧-౬. ✽

ఉగితంతా త్పాతిపదికా న్జీవ స్త్రీయాం. భవన్తీ, పచన్తీ.

✽ అనుపసర్జనాత్. ౪-౧-౧౦. ✽

అధికారోఽయమ్. 'యాన స్త్రీ' రిత్యభివ్యాప్య.

✽ టిడ్గాణద్వయసంజ్ఞాను ష్మోత్త్రీచ్ తయప్ తక్ రణ్కణ్కర్షరః.

౪-౧-౧౧. ✽

అనుపసర్జనం య ట్టిదాది తదంతం యదంతం తత స్త్రీయాం జీవ్. కురు-
చరీ. నగట్ : — నదీ. దేవట్ : — దేవి. సౌపర్ణయీ, ఐంద్రి, శౌత్సీ, ఊరుద్వయనీ,
ఊరుదక్షిణీ, ఊరుమాత్రీ, పృష్ఠతయీ, ఆక్షికి, లావణికి, ప్రాస్థికి, యదృశీ,
ఇత్వరీ.

✽ * నభోన్నభోకక్ ఖ్యుక్ తరుణతలునానా ముపసజ్ఞానమ్.

[వా. ౨౪౨౧.] ✽

స్త్రీణీ, పౌంసీ, శాక్తీ, ఆశ్యం కరణీ, తరుణీ — తలునీ.

1. యద్య ప్యనయోః 'వయసి ప్రథమే' ఇత్యేవ జీవ్ సిద్ధః. తథాపి.
గౌరాదిషు పాగాత్ జీషి ప్రాప్తే ఇదం వచనమ్. గౌరాదిపాఠాత్ జీషి తు-
స్యరే విశేషః.

→ యథా శ్చ. ర-౧-౧౬. →

యథాన్తా నీప్ స్త్రియాం. అకారలోపే కృతే:—

→ హల స్తద్ధితస్య. ౬-౪-౧౫౦. →

హలః పరస్య తద్ధితయకారస్య లోప ఈతి పరే. గార్హీ.

→ ప్రాచాం ష్చ తద్ధితః. ర-౧-౧౭. →

యథాన్తాత్ ష్చ వా స్యాత్ స చ తద్ధితః.

→ పి ద్గౌరాదిభ్య శ్చ. ర-౧-౪౧. →

జీప్ స్యాత్. గార్హాయణీ, నర్తకీ, గౌరీ, అనడుహీ, అనడ్వాహీ.
ఆకృతిగణోఽయమ్.

→ వయసి ప్రథమే. ర-౧-౨౦. →

ప్రథమవయోవాచినో ఽదన్తా నీప్. కుమారీ.

→ ద్విగోః. ర-౧-౨౧. →

అదన్తా ద్విగో ర్జీప్. త్రిలోకీ. ఆజాదిత్వా త్రిఫలా, త్ర్యనీకా.

→ వర్ణాదనుదాత్తా త్తోపథా త్తో నః. ర-౧-౩౯. →

వర్ణవాచీ యోఽనుదాత్తాన్త స్తోపథ స్తదన్తా దనుచసర్జనా ద్వా జీప్.
తకారస్య చ నః. ఏతా - ఏనీ, రోహితా-రోహిణీ.

→ వోతో గుణవచనాత్. ర-౧-౪౪. →

ఉదన్తా ద్గుణవాచినో వా జీప్. మృద్వి-మృదుః.

→ బహ్వదిభ్యశ్చ. ర-౧-౪౫. →

వా జీప్. బహ్వీ - బహుః.

→ * కృదికారాదక్తినః. [గణ. ౫౦.] →

రాత్రి-రాత్రీ.

→ * సర్వతోఽక్తిన్నర్థాది త్యేకే. [గణ. ౫౧] →

శకటిః - శకటి.

...> పుంయోగా దాఖ్యాయామ్. ౪-౧-౪౮. <...

యా పుమాఖ్యా పుంయోగాత్ స్త్రీయాం వర్తతే తతో జీవ్. 1గోప.
స్య స్త్రీ గోపీ.

...> * పాలకాన్తా న్న. [వా. ౨౪౬౧] <...

గోపాలికా, అశ్వపాలికా.

ప్రత్యయస్థా త్కాత్పూర్వ స్యాత్ ఇ దా ప్యనుపః. 2-3-౪౪.

ప్రత్యయస్థా త్కాత్పూర్వ స్యాకార స్యేకార స్సాన్య దాపి స ఆప్
సుపః పరో న చేత్. సర్వికా, కారికా. అతః కిమ్? నాకా. ప్రత్యయస్థా
త్కామ్. శక్నోతీతి శకా; ఆనుపః కిమ్? బహుపరివ్రాజకా నగరీ.

...> * సూర్యా దేవతాయాం చాప్. [వా. ౨౪౭౧] <...

సూర్యస్య స్త్రీ దేవతా సూర్యా; దేవతాయాం కిం.

...> * సూర్యాగ స్త్యయో శ్చేచజ్యాఞ్. [వా. ౪౧౯౯.] <...

యలోపః. సూరీ, కున్తి. మానుషీయమ్.

...> ఇన్ద్రో వరుణ భవ శర్వ రుద్రో మృడ హి మారణ్య యవ

యవన మాతు లాచార్యాణా మానుక్. ౪-౧-౪౯. <...

జీవ్ చ. ఇన్ద్రోస్య స్త్రీ ఇన్ద్రాణీ; వరుణానీ, భవానీ, శర్వాణీ,
రుద్రాణీ, మృడానీ.

...> * హిమారణ్యయో ర్మహ త్వే. [వా. ౨౪౭౨.] <...

1 హరేః స్త్రీ, శంభోః స్త్రీ, ఇత్యాదౌ తు స్త్రీప్రత్యయప్రకరణే ఆత.
ఇత్యనువృత్తేః జీవ్ చ భవతి. యా తు స్వయ మేవ గాః పాతి సా న తు గో
పస్య స్త్రీ; సా తు గోపా. తత్ర గోపశబ్దస్య స్వత ఏవ వృత్త్యా పుంయోగా
దవృత్తేః. గోపస్య మాతా శ్వప్రా మాతులానీ వా గోసీతి న స్యాత్; అత్ర
జాయాపత్యాత్కన్యైవ పుంయోగస్య వివక్షితత్వాత్. దుహితరీ కేకయా,
దేవకీ ఇత్యాదయస్తు గౌరాదౌ పార్థ్యాః.

మహాద్ధినుం హిమానీ, మహాదరణ్యమరణ్యానీ.

→ * యవాద్దోషే. [వా. ౨౪౭౩.] →
 సుప్తో యవో యవానీ.

→ * యవనాల్లిప్యాం. [వా. ౨౪౭౪.] →
 యవనానాం లిపి ర్యవనానీ.

* మాతులోపాధ్యాయయో రాను గ్వా. [వా. ౨౪౭౫.]
 మాతులానీ - మాతులీ, ఉపాధ్యాయానీ-ఉపాధ్యాయీ.

→ * ఆచార్యాదణత్వం చ. [వా. ౨౪౭౬.] →
 పుంయోగే. ఆచార్యానీ-ఆచార్యా; స్వయం వ్యాఖ్యాత్రీ.

→ * అర్కక్షత్రియాభ్యాం వా నావ్దే. [వా. ౨౪౭౭.] →
 ఆర్యాణీ - ఆర్యా, క్షత్రియాణీ - క్షత్రియా. పుంయోగే అర్యీ,
 క్షత్రియీ.

→ క్రీతా త్కరణపూర్వాత్. ౪-౧-౫౦. →

జీష్. వస్త్రక్రీతీ. క్వచి న్న; ధనక్రీతా.

→ న్వాక్టా చోపసర్జనా దసంయోగోపధాత్. ౪-౧-౫౧. →

అసంయోగోపధ ముపసర్జనం య త్స్వాజ్ఞం తదన్తా స్తీష్. కేశా నతి
 క్రాన్తా అతికేశీ-అతికేశా, చన్ద్రముఖీ-చన్ద్రముఖా. అసంయోగోపధాత్కిమ్?
 సుగుల్ఫా. ఉపసర్జనా త్కిమ్! సుశిఖా.

→ న క్రోడాదిబహ్వచః. ౪-౧-౫౨. →

క్రోడాదే ర్భహ్వచ శ్చ న్వాక్టా న్న జీష్. కల్యాణీక్రోడా. ఆకృతి
 గణోఽయమ్. సుజఘనా.

→ నఖముఖాత్ సంజ్ఞాయామ్. ౪-౧-౫౩. →
 న జీష్.

→ పూర్వపదా త్సంజ్ఞాయా మగః. ౪-౨-౩. →

పూర్వపదస్థాన్నిమిత్రాత్ పరస్య నస్య ణ సస్య త్సంజ్ఞాయాం న తు గకారవ్యవధానే. శూర్పాఖా, గౌరముఖా. సంజ్ఞాయాం కిమ్? తామ్రముఖీ కన్యా.

→ జాతే రస్త్రీవిషయా దయోపధాత్. ౪-౧-౬౩. ←

జాతివాచి యన్మ చ స్త్రీయాం నియత మయోపధం తతో జీష్.తటీ, వృషలీ, కటీ, బహ్వచ్చీ. జాతేః కిమ్? ముణ్డా. అస్త్రీవిషయాత్కిమ్? బలాకా. అయోపధాత్కిమ్? క్షత్రియా.

→ *హయ గవయ ముకయ మనుష్య మత్స్యనా మప్రతిషేధః. [వా. ౨౪౯౫.] ←

యోపధప్రతిషేధే:—హయా, గవయా, ముకయా. 'హల సద్ధితస్య' ఇతి యలోపః. మనుషీ.

→ *మత్స్యస్య జ్యౌమ్. [వా. ౪౧౯౨.] ←

యలోపః. మత్స్య.

→ ఇతో మనుష్యజాతేః. ౪-౧-౬౪. ←

జీష్. దాక్షీ.

→ ఊజుతః. ౪-౧-౬౬. ←

ఉదంతా దయోపధా న్మనుష్యవాచినః స్త్రీయా మూజ్. కురూః. అయోపధాత్కిమ్? అధ్వర్యు ర్బ్రాహ్మణీ.

→ పజ్జోశ్చ. ౪-౧-౬౮. ←

పజ్జూః.

→ *శ్వశుర స్యోకారాకారలోపశ్చ. [వా. ౫౦౩౯.] ←

శ్వశూః.

...> ఊరూత్తరపదా దౌపమ్యే. ర-౧-౧౯. <...>

ఉపమానసాచి పూర్వపద మూరూత్తరపదం యత్ ప్రాతిపదికం.
తస్మాద్దూజ్. కరభోరూః.

...> సంహితశ ఫలక్షణవామాదే శ్చ. ర-౧-౨౦. <...>

అనౌపమ్యార్థం సూత్రం. సంహితోరూః, శఫోరూః, లక్షణోరూః.
వామోరూః.

...> శార్ఙ్గరవాద్యభో జీన్. ర-౧-౨౩. <...>

శార్ఙ్గరవాదే ర్యభో యోఽకార స్తదంతా చ్చ జాతివాచినో జీన్.
శార్ఙ్గరపి, బైదీ, బ్రాహ్మణీ.

...> * నృనరయో ర్వృద్ధి శ్చ. [గణ. గృర.]. <...>
నారీ.

...> యూన స్తిః. ర-౧-౨౨. <...>

యూనక్ శబ్దాత్ స్త్రియాం తి స్సౌప్యత్. యూనతిః.

ఇతి స్త్రీప్రత్యయ ప్రకరణమ్.

శ్లో. శాస్త్రాంతరే ప్రవిష్టానాం బాలానాం చోపకారికా,
కృతా వరదరాజేన లఘుసిద్ధాంతకౌముదీ.

ఇతి శ్రీవరదరాజకృతా లఘుసిద్ధాంతకౌముదీ సమాప్తా.

చెన్నపురి : నావిశ్ల. రామస్వామిశాస్త్రిలు ఆండ్ సన్స్ నారి

ఆదిసరస్వతీనిలయము ద్రాక్షరశాలయందు

ముద్రితము. — 1916.

26744-
- 13